

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE İRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN
YÖNETSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Mehmet Hüseyin ZEYNEL

Ankara

Kasım, 2011

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN
YÖNETSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Hüseyin ZEYNEL

Danışman: Prof. Dr. Temel Çalık

Ankara
Kasım, 2011

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Mehmet Hüseyin ZEYNEL'in "Tarihi Süreç İçerisinde Irak Eğitim Sisteminin Yönetmelik Açısından İncelenmesi" başlıklı tezi 22/11/2011 tarihinde, jürimiz tarafından Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan: Prof. Dr. Temel ÇALIK

.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Kemal KÖKSAL

.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Hüseyin ŞİRİN

.....

ÖN SÖZ

Bu çalışmada emeği geçen ve bana yardımcı olan tez danışmanın Prof. Dr. Temel ÇALIK'a, desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ŞİRİN ve Yrd. Doç. Dr. Ferudun SEZGİN'e teşekkür ederim.

Mehmet Hüseyin ZEYNEL

Kasım 2011

ÖZET

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN YÖNETSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

ZEYNEL, Mehmet Hüseyin
Yüksek Lisans, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temel ÇALIK
Kasım – 2011, 99 sayfa

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar Irak Eğitim Sistemi; mevcut yapısı, okul türlerine göre eğitim sistemleri ve eğitim amaçları bakımından incelenmektedir. Çalışmada ayrıca, “Irak Eğitim Sistemi”nin ilkeleri ve genel düzenlemeleri ortaya konmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Osmanlı Döneminde Irak Eğitim Sistemi ve Osmanlı medrese sistemi açıklanmış ve medrese türleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Ardından Kraliyet Dönemi ve Baas Döneminde Irak Eğitim Sisteminde meydana gelen değişimler ve düzenlemeler çeşitli istatistikler ve karşılaştırmalar vasıtası ile incelenmiştir. Son olarak 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali sonrası Irak Eğitim Sisteminin durumu ortaya konmuş ve yaşanan savaş, işgal ve karışıklıkların eğitim sistemine etkileri değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirmelere dayanarak; “Irak Eğitim Sistemi” dünyanın en kaliteli eğitim sistemlerinden biri iken 1991 ila 2010 yılları arasında sürekli gerilemiş olduğu, özellikle 2003 yılında yaşanan işgal ve rejim değişikliği sonrasındaki olaylardan etkilendiği, UNESCO gibi uluslararası kuruluşların raporlarını da destekler biçimde “Irak Eğitim Sistemi”nin olumsuz durumu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Irak Eğitim Sistemi, UNESCO, Baas Rejimi, Irak İşgali, Medrese Sistemi.

ABSTRACT

ADMINISTRATIVE STUDY OF IRAQ EDUCATION SYSTEM IN THE HISTORICAL PROCESS

ZEYNEL, Mehmet Hüseyin

Master's, Department of educational Administration and Supervision

Thesis Advisor: Prof. Dr. Temel ÇALIK

November – 2011, 99 pages

In this study, the Iraq's education system since the Ottoman Empire has been examined according to structural types, school types and educational purposes. In addition, the Iraq National Education system and the general principles set out in regulations. In this context, the education system in Iraq during the Ottoman period and the first Ottoman madrasa system are explained in detail the types and transferred to the madrasa. Then, during the Royal period and the Baath period, the Iraq education system changes and regulations were investigated by means of various statistics and comparisons. Finally, in 2003 the education system in Iraq after the invasion of Iraq the situation has been demonstrated in the war, occupation, and the mess affects the education system are evaluated.

According to the evaluations, the Iraq education system, was declined continuously and especially Beginning of the 20th century which has one of the world's most high-quality education systems and after the Iraq regime change in 2003 the education system was dropped as the reports of international organizations such as UNESCO, to support the negative situation reveals.

Keywords: Iraq Education System, UNESCO, The Baath Regime, Iraq Occupation, The Madrasa System.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Irak Eğitim Sistemine İlişkin Araştırmalar.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
1.4. Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Alanı.....	8
2.OSMANLI DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1516-1918).....	9
2.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları.....	9
2.1.1. Osmanlı Medrese Sistemi.....	9
2.1.2. Arap Ülkelerinde Medreselerin Yayılma Derecesi.....	14
2.1.3. Medreselerin Anadolu'da Yayılmaları.....	15
2.1.4. Osmanlı Medreselerinin Dağılması.....	16
2.2. Tanzimat Döneminde Irak Eğitim Sistemi.....	21
2.3. Sıbyan Okulları (İlköğretim).....	27
2.4. Nizamiye Medreseleri.....	30
2.5. Rüşdiyeler.....	33
2.6. İdadiyeler ve Sultaniyeler (Ortaöğretim).....	35
2.7. Dinî Okullar.....	37
2.8. Öğretmen Yetiştirme.....	38
2.9. Meslek ve Teknik Eğitim.....	39
3. KRALİYET DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1918-1968).....	41
3.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları.....	41
3.2. İlköğretim.....	43
3.3. Ortaöğretim.....	45
3.4. Öğretmen Yetiştirme.....	45
3.5. Yüksek Öğretim.....	46
3.6. Meslek ve Teknik Eğitim.....	47

4. BAAS DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1968-2003)	48
4.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları	48
4.2. İlköğretim.....	50
4.2.1. İlkokul Eğitim Sistemlerinin Kanunu	51
4.3. Ortaöğretim	54
4.4. Öğretmen Yetiştirme.....	55
4.5. Meslek ve Teknik Eğitim.....	56
5. 2003 SONRASI DÖNEMDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPI VE İŞLEYİŞİ.....	59
5.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları	59
5.1.1. Irak Eğitim Sisteminin Genel Yapısı	59
5.1.2. Irak Eğitim Sisteminin Yapılanması	59
5.1.3. Irak Eğitim Sisteminin Yapısı.....	61
5.1.4. Irak Eğitim Sisteminin Eğitim Amaçları	62
5.1.4.1. İnsani Amaçlar.....	62
5.1.4.2. Dini Amaçlar.....	62
5.1.4.3. Vatandaşlık Amaçlar	62
5.1.4.4. Milli Amaçlar.....	63
5.1.4.5. Demokrasi Amaçlar.....	64
5.1.4.6. Sosyal Amaçlar.....	64
5.1.4.7. Bilimsel Amaçlar.....	64
5.1.4.8. Mesleki Amaçlar.....	65
5.2. Irak Eğitim Sisteminin İlkeleri	65
5.2.1. Bilimsellik İlkesi.....	65
5.2.2. Planlılık İlkesi	66
5.2.3. Karma Eğitim İlkesi.....	66
5.2.4. Okul- Ailenin İş birliği İlkesi.....	66
5.2.5. Her Yerde Eğitim İlkesi.....	67
5.2.6. İdari Sistem	67
5.3. İlköğretim.....	73
5.3.1. Giriş Ölçütü.....	74
5.3.2. Sınıf Mevcutları/Seviye Grupları.....	74
5.3.3. Program Düzeni ve İçeriği	74
5.3.4. Genel Not Değerlendirmesi	74
5.4. Sanaviye Eğitimi (Ortaöğretim).....	75
5.4.1. Giriş ölçütü	75
5.4.2. Program Düzeni ve İçeriği	75
5.4.3. Genel Not Değerlendirme	75

5.5. Öğretmen Yetiştirme.....	75
5.6. Yüksek Öğrenim	76
5.6.1. Giriş Koşulları.....	79
5.7. Mesleki ve Teknik Eğitim.....	79
6. UNESCO TARAFINDAN YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	80
7. GENEL DEĞERLENDİRME	82
KAYNAKLAR	85

TABLÖLÄR LİSTESİ

TABLO 1: İRAK'TA EĞİTİM VEREN ÜNİVERSİTELER.....	4
TABLO 2: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI- OSMANLI DÖNEMİNDE İRAK EĞİTİMİ VE ENSTİTÜLER.....	39
TABLO 3: 1914-1917 İRAK'IN GÜNEYİNDE İNGİLİZ İŞGALCİLERİN AÇMIŞ OLDUĞU OKULLARIN SAYISI.....	42
TABLO 4: İRAK'TA KRALİYET DÖNEMİNDE İLKÖĞRETİM	43
TABLO 5: 1919 YILINDA BAĞDAT'TA BULUNAN OKULLAR	44
TABLO 6: İRAK'TA KRALİYET DÖNEMİNDE ORTAÖĞRETİM	45
TABLO 7: İRAK'TA KRALİYET DÖNEMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM.....	46
TABLO 8: İRAK'TA EĞİTİMİN GELİŞİMİ	49
TABLO 9: İRAK'TA ORTAÖĞRETİM EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ (1968-2001)	54
TABLO 10: ÖĞRETMEN ENSTİTÜLERİ EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ	55
TABLO 11: İRAK MESLEK EĞİTİMİNİN (ZİRAAT, SANİ VE TİCARET ALANLARINDA) GELİŞİMİ	58
TABLO 12: YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLA İRAK EĞİTİM SİSTEMİ	61
TABLO 13: İLKOKULA KAYIT OLAN ÖĞRENCİLERİN SAYISI.....	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: IRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI.....	61
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Bu bölümde, “Irak Eğitim Sistemi”nde, geçmiş ile gelecek arasında sağlıklı bağlantılar kurabilmek için, tarihsel süreç içinde eğitim düşüncesindeki gelişmelere ve eğitim sisteminin bugüne kadarki gelişim aşamalarına yer vermeye çalışılmıştır.

Irak çok eski ve köklü bir eğitim sistemine sahiptir. Mezopotamya’da ilk yazı örnekleri ve yaşanan uygarlıklar dünyaya ilim ve irfan saçmıştır. Irak’ın dünyadaki uygarlıklara da çok büyük yararı olmuştur. Matematik, evren bilimi, tarım, kimya, tıp ve ayrı çeşitli bilimlerin çağlar boyunca kaynak merkezi olmuştur (El-Hilali, 2000, s. 8).

Irak, diğer hayat alanlarında olduğu gibi tarih boyunca eğitim alanında da gelişim göstermiştir. “Osmanlı Döneminde Müslüman çocukların gittiği eğitim kurumları, ilkokul düzeyinde sıbyan mektepleri ile medreseler olmuştur.”

Akyüz, 1999, s.178-179 göre; Osmanlı eğitim tarihine bakılırsa gelişme dönemlerinde, medreselerde hoşgörülü bir hava vardır ve orada bilimsel konulara da yer verilmiştir. Duraklama ve gerileme dönemlerinde ise medreselerde bilimsel konulara pek yer verilmemiştir. 1516 – 1918 yıllarında çok değişik geleneksel ve çağdaş eğitim kurumları açılmıştır. Bu kurumların zirvesinde Dinî ve Küt tap Okulları yer almaktadır.

1772-1869 tarihlerinde Mithat Paşa Irak’ta askeri ve yeni okul sistemlerinin temelini atmış bulunmaktadır. O dönemde Irak’ta gelişmiş okullar bulunmamaktaydı var olan okullar ise belli dinî grupların hizmetine sunulmuştu ve okulların kökü eski ve Orta Çağ’a dayanmaktaydı. Irak’taki okullar fiziki olarak yetersizdi, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Bu durumun farkına varan Mithat Paşa, eğitimde ıslahat

fermanı çıkararak Böylece mülkiye okulları, medreseler ve askerî okullar inşa etmiştir (El-Züvelif, 1979, s. 124).

Mektep ve medreseler devletin denetimi dışında, vakıflar tarafından açılıp desteklenmekteydi. Sıbyan mekteplerindeki öğretim, din ve ahlak bilgileri ve daha çok Kur'an'ın ezberletilmesi ile sınırlı kalmış ayrıca okuma – yazmaya pek önem verilmemiştir. Sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocuklar birlikte öğrenim görmüş sonradan kentlerde kız sıbyan okulları da açılmıştır. İmamlar bu okullarda öğretmenlik yapmışlardır. Orhan Bey, ilk Osmanlı medresesini 1330 yılında İznik'te, Irak'ta ise Basra şehrinde açmıştır. Osmanlılarda öğretim dili Arapçadır ve ayrıca Farsça da okutulmuştur (Okçabol, 2005, s. 74).

Çalışma kapsamında, Osmanlı Döneminde Irak'ta eğitimin gelişimi ve ayrıca Baas Partisi iktidara geldiği zamandan bu güne eğitimde ne gibi değişiklikler yaşandığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. 1989-1990 yılları arasında Orta Doğu'da ve dünyada Irak Eğitim Sistemi çok belirgin bir konuma sahiptir ve Irak, üniversiteleri ile ünlü ve dünya üniversitelerinin ilk sıralarında yer almaktaydı (El-Züvelif, 1979, s. 11).

1.2. Irak Eğitim Sistemine İlişkin Araştırmalar

Irak Eğitim Sistemi, Osmanlı Eğitim Sisteminin devamıdır. Eski Osmanlı okul sistemine bakıldığında şu tabloyu görmek mümkündür: İngiliz işgalinin ardından Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan genel kadro yenilerek yeni bir yönetim ile devam edilmiş ve Osmanlı eğitim sistemi değiştirilmeye çalışılmışlardır (El-Hayyat, 1971, s. 21.). Günümüz Irak Eğitim Sistemi, İngiltere Eğitim Sisteminden alınmıştır. Bunun sebebi; Irak'ın uzun süre İngiliz egemenliği altında kalmış olmasıdır. Irak Eğitim Sisteminin felsefesi ve siyaseti tüm ülke genelinde aynı hedeflere ulaşmak ve sosyal yapının inşa edilmesine yardım etmektir. 1968 Temmuz ayında Baas Rejimi, iktidara gelerek eğitimde köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 8).

1967 yılından itibaren Irak'ta ilköğretim okulları, lise ve üniversitelerin genel çoğunluğu devlet kurumu statüsündedir ve özel okullar oldukça sınırlı sayıdadır. Aynı zamanda eğitim-öğretim kuralları Irak'ta oldukça disiplinli bir yapıdadır. Genel olarak

öğrenci üzerinde bir baskı kurmayı hedefleyen bu sistem, öğrencilerden çok öğretmenler üzerinden tasarlanmış bir eğitim modelini takip etmektedir. Öğrenciler her gün sabah saat 08’ de bahçede toplanırlar ve müdür/ müdür yardımcıları onları motive edici konuşmalar yaparak ve bazı kuralları hatırlatarak sınıflarına uğurlar. Dersler 45 dakika, teneffüsler ise 10 ila 15 dakika sürmektedir. Bu tempoda öğrenciler günde 6 saat geçirerek eğitimlerini sürdürürler (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 16).

Irak Eğitim Sistemi ile ilgili bilinen araştırmalar sırası ile şu şekildedir: Abdulrazzak EL- Hilali’ (2000, s. 5-6)nin yaptığı araştırma, Irak Eğitim tarihinin 1921 ile 1932 yılları arasındaki tarihî süreci ele almıştır.

Kral Faysal zamanında Irak’ta meydana gelen yapısal, sosyal ve siyasal gelişmeler incelenmiş ve bu döngü çerçevesinde Irak Eğitim Sistemine İngilizlerin egemen olduğu ve Irak Eğitim Bakanlığına kendi onayladıkları elemanların kadroya alındığı görülmektedir.

Hikmet El-Bezzaz’ın yaptığı araştırmada ise, Irak ilköğretim sistemini ele alarak eğitim müfredatlarında görülen bazı aksaklıkları gidermeyi önererek; neler yapılabileceği konusunda çözümler ortaya koyan bir tez düzenlemiştir(Hikmet El-Bezzaz, 1975, s. 14.).

Abdülhüseyin El- Zuvelif de “Irak Eğitim Sorunları ve Çözümleri” konusu başlığı altında yaptığı araştırmada, eğitim merkezlerinde bulunan öğretmen ve çalışanların dağılımı, ihtisaslarına göre görevlendirmeler yapılması hakkında ve yeniden eğitimin canlanması konusunda araştırma yapmıştır(Abdülhüseyin El- Zuvelif, 1979, s. 83-89.).

Araplarda “ulus” kavramının yerleşmesinde çok önemli katkıları olan yazar ve bilim adamı Satı El-Husri, 1944 yılında yazdığı “Ara wa Ahadis Fi At-tarbiya Wa’t-talim” adlı eserinde Irak Eğitim Sisteminin gelişimine yönelik önerilerde bulunmuştur ve dünyada yeni eğitim sistemlerini inceleyerek bu konuda yapılabilecek değişimlerden söz etmiştir (Satı El-Husri 1944, s. 70-114.). Arap ülkelerinin eğitim sisteminin gelişimine yönelik çok sayıda araştırmada bulunan Satı El-Husri, Irak Millî Eğitiminin kurucularındandır (Ergün, 1987, s. 7.).

Irak'ta yer alan önemli üniversiteler; Bağdat, Musul ve Basra Üniversitesidir. Bu üniversitelerde o dönemde tüm Arap ülkelerinden gelen pek çok öğrenci, lisans ve lisansüstü eğitim görmekteydiler. Basra Üniversitesi, Orta Doğu'daki en büyük eğitim ve araştırma merkezlerinden biriydi. 1959'da Irak Sağlık Bakanlığına bağlı olarak kurulan Tıp Fakültesi ile temelleri atılan üniversite, 1964'te bugünkü hâlini almıştır. Yaklaşık 20.000 öğrencinin öğrenim gördüğü üniversite, Irak'ta eğitim veren en önemli kurumlardan biri konumundadır (Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Basrah).

Irak'ta şu an faaliyet gösteren 20 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin on dokuzu devlet üniversitesi, biri vakıf üniversitesi olarak hizmet vermektedir. Aynı zamanda Fezalar Eğitim kurumuna bağlı olarak kurulan, Türk üniversitesi olan Işık Üniversitesi, 2008 yılından bu yana Irak'ta faaliyet göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda Irak'ta eğitim veren üniversiteler sıralanmış olup genel olarak eğitim dili Arapça ve İngilizce olarak verilmektedir.

Tablo 1
Irak'ta Eğitim Veren Üniversiteler

Irak'ta Eğitim Veren Üniversiteler	
Üniversite Adı	Eğitim Dili
1. Bağdat Üniversitesi / University of Baghdad	Arapça – İngilizce
2. University of Dohuk	Arapça – İngilizce
3. Zankoy Slêmanî / University of Sulaimani	Arapça – İngilizce
4. University of Babylon	Arapça – İngilizce
5. Diyala University	Arapça – İngilizce
6. Musul Üniversitesi / University of Mosul	Arapça – İngilizce
7. Kufa Üniversitesi / Kufa University	Arapça
8. Zankoy Selaheddîn / Salahaddin University	İngilizce
9. Basra Üniversitesi / University of Basrah	Arapça – İngilizce
10. Kürdistan Üniversitesi / Zankoy Kurdistan / University of Kurdistan	İngilizce
11. Kerbela Üniversitesi / Karbala University	Arapça
12. University of Anbar	Arapça
13. Tikrit Üniversitesi / Tikrit University	Arapça
14. Thi Qar University	Arapça
15. Misan University	Arapça
16. El-Kadisiye Üniversitesi / Al Qadisiya University	Arapça
17. Wassit University	Arapça
18. Al Muthana University	Arapça

19. Kerkük Üniversitesi / Kirkuk University	Arapça
20. Işık Üniversitesi / Isik University	Arapça – İngilizce

Kaynak: Iraq Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2010.

Irak Yüksek Öğretim Kurulu tarafından çıkarılan üniversitelerle ilgili kanunlar hakkında bazı maddeleri gözden geçirmekte faydalı olacaktır;

Madde “11” :

Irak üniversitelerinde resmî dil Arapçadır. Kürtçe dili, Arapça dili yanında Irak’ın kuzeyinde resmî ikinci dil sayılmaktadır. Üniversite konseyleri bazı ders programlarının farklı dillerde olmasında karar sahibidir.

Madde “12” :

- Üniversiteler, fakültelerden, enstitülerden ve araştırma merkezlerinden oluşmaktadır. Teorik ve uygulamalı yönleri vardır.
- Irak üniversitelerinde; Teknoloji üniversitesi bilimsel bölümlerden oluşur ve her bir bölüm (fakülte) seviyesindedir.
- Bilim Bölümü Başkanı Teknoloji Üniversitesinde Dekan seviyesindedir ve dekanın tüm özelliklerine ve haklarına sahiptir.

Madde “13” :

Üniversite Konseyi

Üniversite Bilimsel ve Yüksek İdari Kurulu şu makamlardan oluşur:

Üniversite Rektörü

- Kuzey Bölge Üniversiteleri yönetiminin “Eğitim ve Öğretim” genel sekreter /Üye.
- Dekanlar /Üyeler.
- Üniversite Dekan Yardımcıları /Üyeler.
- Öğretim görevlilerden (2) üye rektör, dekanlar ve üniversite konseyinden (2) yıllığına seçilir tekrar bu seçim yenilenebilir.
- Öğretmenler Birliği Derneği Başkanı, üniversite öğretim üyeleri tarafından aday gösterilir.
- Üniversite Konseyinin, (2) yıllığına üniversite dışından iki üye uzman edinmeleri ve konseye katılmalarını sağlaması gerekir. Bir daha aynı kişiler seçilebilir.

Madde “14” :

Üniversite konseyi ayda en az bir defa toplantı yapmalıdır. Rektör, konseyi gerekli gördüğünde de toplantıya çağırabilir.

Madde “15” :

Üniversitenin çözemediği ve yetkisi dışında olan bazı işleri Bakan çözer. Karar (15) gün içinde bildirilmelidir. Bakan bu olaylar hakkında araştırmalar yapar ve inceler. Kararı kabul etmediği takdirde tekrar üniversite konseyine geri gönderir. Üniversite konseyi bir daha toplantı yapar ve aynı karara varılırsa Bakan onaylamak zorundadır. Böylece karar geçerlilik kazanır.

Üniversitenin aldığı kararların bir kopyası Bakana diğer üniversitelere bildirmek için gönderilir.

Madde “16” :

Üniversite konseyi şu teknik şartnameleri uygular:

- Bilimsel Yetkinlikler (İhtisaslar);
- Üniversite ve yüksek okul, lisans ve yüksek lisans kabul şartlarını belirlemelerinde tavsiyelerde bulunur.
- Fakültelerin ve enstitülerin bilimsel çalışma planlarını belirler.
- Çeviri, yazarlık ve bilimsel araştırma planlarını belirler.
- Eğitim araç- gereçlerinin teminini planlar.
- Yeni bölüm ve bilimsel dallarını açmak için planlar düzenler.
- Ders programlarını belirlemek ve fakültelerin, enstitülerin yıllık ders programlarına katılır.
- Öğretim görevlilerini temin etmede planlamalar yapar.
- Uzmanlık ve Prof. Derecesini öğretim üyelerine verir.
- Yüksek lisans kabulü için plan uygular.
- Öğretim kadrolarının sonuçlarını takip edip değerlendirir.
- Bilimsel durumları güçlendirmek amacıyla, bazı yeni ders programları ekler veya değişiklik yapmaya çalışır.
- Bilimsel ve kültürel ödülleri dağıtmak için adayları belirler.

Irak Eğitim Sistemi, köklü ve mükemmel bir eğitim sisteminin olması nedeni ile Arap eğitimlerine örnek olmuştur (Civlez, 2007, s. 5). Ancak Irak'ın düzensiz siyasi durumundan dolayı özellikle 1991 yılından sonra bir çöküş dönemi yaşanmıştır (UNESCO, 2003). Bu çöküş siyasi ve ambargo baskısına sebep olmuştur. Bu tezde Irak'ın Eğitim Sistemini ele alırken eğitim kademelerinden anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liseler incelenmiştir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı; farklı dönemlerde Irak eğitim sisteminin nasıl olduğunun belirlenmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi için aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiş ve bu sorulara yanıt aranmıştır.

Irak eğitim sistemi;

1. Osmanlı döneminde (1516-1918),
2. Kraliyet döneminde (1918-1968),
3. Baas döneminde (1968-2003),
4. 2003 den günümüze genel yapı ve işleyişi nasıldır?

Bu çalışmada genelde Eğitim Bilimleri alanı, özel de ise Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanına yönelik olarak, Irak Eğitim Sisteminin tarihî süreçleri tanıtılarak katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Mezopotomya'nın dünyaya bilim alanlarında ne kadar katkı sağladığını anlatarak, bu bölgede çeşitli uygarlıklara dair bilgi vermek amaçlamıştır. Tarih boyunca Osmanlı Devleti padişahları ve özellikle Mithat Paşa, Irak Eğitim Sisteminin gelişmesini sağlamışlardır. Böylece Irak eğitiminin temellerini ve ilk çağdaş eğitim sistemlerinin tohumlarını atmışlardır.

Araştırmada, Irak Eğitim Sisteminin özellikleri ortaya konmaya çalışılırken, eğitim alanında inceleme, araştırma görevi yapan araştırmacı, uzman ve akademisyenlere aynı zamanda Irak Eğitim Sisteminin Türkiye Eğitim Sisteminden farklı yanları da aktarılmaktadır.

Ayrıca araştırmacılara benzer nitelikte gerçekleştirilecek çalışmalara ışık tutması da beklenmektedir.

1.4. Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Alanı

Bu araştırmada, genel olarak Irak Eğitim Sistemini düzenleyen ve uygulayan kurum olan Irak Eğitim Bakanlığının gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu Döneminden günümüze kadar genel bir şekilde incelenmektedir. Araştırma alanı olarak geniş bir dönem kapsayan bu çalışmada özellikle Osmanlı'dan günümüze kadar olan dönemler genel hatlarıyla açıklanmıştır.

Çalışma bu kapsamda dört ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Osmanlı Dönemi Maarif Teşkilatının kurulması, Merkez ve Taşra Teşkilatlarının düzenlenmesi incelenmektedir. İkinci bölümde Irak Eğitimin Sisteminin işgal yılları ve Irak Devleti'nin kurulması ve Kraliyet Dönemindeki durumu aktararak çeşitli değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise Irak Eğitim Sistemine yönelik Baas Partisi Dönemindeki çalışmalar ve amaçları incelenmiştir.

Son bölüm olan dördüncü bölümde ise 2003 sonrası günümüzde Irak Eğitim Sisteminin durumu ve eğitim sistemi hakkında değerlendirmeler yapan uluslararası bir kurum olan UNESCO'nun Irak Eğitim Sistemi ile ilgili hazırladığı raporlar incelenmiştir.

2. OSMANLI DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1516-1918)

Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde Irak Eğitim Sisteminin yapısal durumu ve eğitim sistemi, Osmanlı Eğitim Sistemi üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda eğitim sisteminin amaçları ve farklı okulların eğitim sistemleri aktarılmaktadır.

2.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları

1516-1918 tarihleri arasında Irak'ta Osmanlı Döneminde çeşitli eğitim kurumları inşaa edilmiştir. Eğitim sistemi, yeni kuruluşların oluşumundan önce dinî okullar ve mahalle mektepleri biçimindeki okullardan oluşmaktaydı. Ancak bunlar toplumun ihtiyaç duyduğu okuryazar, muhasip ve memurların sayısını karşılayacak nitelikte ve düzeyde okullar değildi. Daha çok geleneksel eğitim sistemini temsil eden bu okulların yeni eğitim sistemine adapte edilmesi gerekiyordu. Bu geleneksel yapıdaki okulların 19. y.y. batı eğitim sistemi tarzında okulların açılmasına kadar devam ettiğini söylenebilir.

18. yy' da Sultan Selim Irak'ta orduya çok önem vermiştir ve yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Harp okulları eğitim sisteminin yenilenmesini sağlamıştır (Kerküklü, 2000, s. 2,3).

2.1.1. Osmanlı Medrese Sistemi

İstanbul'da Fatih medreseleri yapıldıktan sonra, Osmanlı Devleti sınırları içindeki medreseler de bir derecelenmeye, yeni bir teşkilata tabi tutuldu. Buna göre, medreseler aşağıdan yukarıya doğru şöyle sıralandı:

Hâşiye-i Tecrid: Buralarda çalışan müderrislerin yevmiyesi 20-25 akçe idi. Burada okutulan ana kitap "Hâşiye-i Tecrit" olduğundan medrese de bu adı almıştı. Bu

kademede ayrıca Emsile, Bina, Maksût, Avâmil, İzhar, Kâfiye, Şerh-i Tevalî, Şerh-i Feraîz, Mutavvel gibi kitaplar da okutulurdu.

Miftah medreseleri: Hâşiye-i Tecrid medreselerinin üstünde, müderrislerinin 30-35 akçe aldıkları ve okutulan ana kitabın “Şerh-i Miftah” olması nedeniyle bu ismi almış medreselerdi. Ayrıca burada da Hâşiye-i Tecrid, Tenkih ve Tavzih, Mesâbih gibi kitaplar okutuluyordu (Ergün, 2000, s. 735-737.).

Akyüz (1999, s.172-174) yaptığı araştırmada, Osmanlı medrese sistemlerine değinmiştir;

Kırklı medreseler ve Hâriç elli medreseleri: Osmanlılardan önceki sultan ve emirlerin yaptırmış oldukları medreseler bu adı alıyorlardı. Müderrisleri 40 akçe alıyordu. Bu medreselerin ilk sınıflarında Şerh-i Miftah, orta sınıflarında Şerh-i Mevakif (Kelâm) ve yüksek sınıflarında da Hidâye (Fıkıh) okutuluyordu.

Dahil elli medreseleri: Osmanlı padişahları, şehzade anneleri, padişah kızları ve şehzadelerin yaptırdıkları medreselere bu ad veriliyordu. Müderrisleri 50 akçe alıyordu. Aşağı sınıftakiler Hidaye, ortadakiler Telvih (Usul-ü Fıkıh) ve ilerdeki öğrenciler Keşşaf veya Kadı Beydavî tefsirlerinden birini okuyorlardı .

Musılâ-ı Sahn: Derece olarak Dahil elli medreseleri derecesinde idi. Ancak burası Sahn-ı Seman medreselerine öğrenci yetiştiren Tetimme medreseleri olduğu için, “Sahn medreselerine götüren” anlamında bu ismi almışlardı. Okutulan dersler de Dahil elli medreselerinde okutulan dersler idi .

Sahn-ı Semân medreseleri: Fatih Külliyesi içindeki en yüksek medreseler idiler. Müderrisleri 60 akçe alan Musılâ-ı Sahn müderrislerinden daha çok ücret alırlardı.

Gerek müderrislerin yükselirken, gerekse öğrencilerin bir yukarı kademedeki medreseler derslerine devam ederken, aşağıdaki medreseleri bitirmeleri, buradaki dersleri okuduklarına ve anladıklarına dair müderrislerden belge almaları gerekiyordu. Öğrenci geçişlerinde bu medreseler sıralamasına dikkat edilmesi üzerine birçok fermanlar yayımlandığını ama yine de sık sık bu sıralamanın bozulduğunu görüyoruz (Ergün, 2000, s. 737.).

Süleymaniye Külliyesi yaptırıldıktan sonra medrese sıralamasına "İbtida-i Altmışlı" ve "Hareket-i Altmışlı" kademeleri ile Mûsıla-ı Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye, Süleymaniye ve Dârü'l-hadis medreseleri kademeleri eklenmişti. Aynı zamanda maaşı az olan medreseler arasında da bazı yeni sınıflamalar da yapılmıştı.

Fatih'in büyük külliyesi yaptırılınca, İstanbul'un ilk Türk yükseköğretim kurumu olan bu külliye diğer medreselerdeki bütün öğrenciler, araç-gereçleri ve müderrisleri ile birlikte taşınmışlardı. Fatih Külliyesi, Ayasofya kadar muhteşem olan bir kilisenin yıkıntıları temizletilerek, İstanbul'un muhteşem tepelerinden birinin üzerine yaptırılmıştı (Akyüz, 1999, s. 195.).

Külliyenin yapımı 1462'den 1470 yılına kadar sürdü. Külliye bir cami, tetimme ve Semaniye medreseleri, türbe, Dârüşşifa, hamam, imaret (aşhane, misafirhane), tabhane (takat, kuvvet verilen yer), bâlâhaneler (misafir odaları), 4 tane muvakkıthane (zaman ölçme yerleri) ve bir de mekteb-i şerif (ilkokul) vardı. Medresenin müderrisleri de bu civardaki evlerde oturduğundan, daha sonraki yüzyıllar içinde İstanbul'un Fatih semti tam bir yükseköğretim semti olmuştur. Bu durum 1918 yangınına kadar devam etmiştir. (Akgündüz, 1997, s. 128.).

Semaniye medreseleri Külliye'nin Akdeniz ve Karadeniz taraflarında idi. Bunların hizasında 8 medrese daha vardı ve bunlar, Semaniye medreselerine öğrenci hazırlayan Tetimme medreseleri idi. Tetimme medreselerine "Musıla-ı sahn" da denilirdi. Burada okuyan öğrencilerin adları da "suhte" (Daha sonra "softa" olmuştur.) idi. Sahn medreselerinin tam arkasına rastlayan bu medreselerin yapı planları da onlara benzemiyordu. Tetimmeler sınıf sınıf ayrılmakta idi ve bu ayırım "baş" ve "ayak" tabirleri ile yapılıyordu (Kerküklü, 2000, s. 9.).

Suhteler "mukaddimat-ı ulûm"u okuduktan sonra "mülazım" olur ve ihtisas yaparlardı. Bunların da bir kısmı Sahn medreselerine geçerek "dânişmend" olurlardı. Her Tetimmeye 8 hücre, her hücrede de önceleri üç öğrenci olurdu. Daha sonraları nüfus artınca, buralarda kalan öğrenci sayısı da artmıştır. Suhteler, derslerini "muid"lerden ve "müsteiddin" öğrencilerden alırlardı (Ergün, 2001, s. 93.).

Semaniye medreselerine “Kurşunlu medreseler” de denir. Bunlar öğrencilerini “Hâriç”ten ve Tetimme medreselerinden alırlardı. Bunlar, Külliyesinin ve devrinin ihtisas medreseleri idiler ve burada her dânişmende bir oda veriliyordu. Sekiz medreseden her birinin bir büyük dershanesi ve ayrıca 20 tane de odası vardı.

Fatih medreseleri naklî ve aklî bilimlerde öğrenci yetiştirmek için kurulmuş medreselerdi. “Sahn” sözü, önceleri yalnız bu medreseler için kullanılırken sonra başka medreselere de ad olarak verilmiştir. Fatih Külliyesinin bir kütüphanesi olduğu gibi, ayrıca medreselerin de kütüphaneleri vardı (Akgündüz, 1997, s. 138).

Külliye hakkındaki bilgileri elimizdeki çeşitli vakfiyelerinden elde ediyoruz. Buna göre, külliyesinin tatil günleri salı günü idi. Bayram ve Kandil günlerinin dışında Ramazan ayı da tatil olurdu. Medresede dersler, sabah ve akşam dersleri olarak belirleniyordu. Öğle ile ikindi arası dinlenme zamanıydı (Kerküklü, 2000, s. 22.).

Medreselerde Ali Kuşçu tarafından düzenlenen bir okutma planının olduğu, hattâ bunun “Kânûnnâme” şeklinde yapıldığı da biliniyor ama bugüne kadar ele geçirilememiştir (Ergün, 2000, s. 742). Kanunî devrinde bu medreseler “şer’î ilimler” ihtisası yapılan medreseler olmuşlar, Süleymaniye medreseleri de “aklî ilimler”in ihtisas yeri olmuştur.

Süleymaniye Külliyesi, 16. yüzyılın ortalarına doğru Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Mimarı, Mimar Sinan'dır. Eski Saray mevkiinde, İstanbul'un meşhur yedi tepesinden biri olan Süleymaniye Tepesi üzerindedir.

Külliyesinin öğretim elemanları, cami merkeze alınmak sûreti ile kuzey tarafta Medrese-i Evvel ve Medrese-i Sâni, güney tarafta Medrese-i Sâlis ve Medrese-i Râbi, kible tarafında Dârülhadis, güney batısında Tıp medresesi vardır. Bunların dışında Külliyyede mektep, kütüphane, hamam, tabhane, imaret ve Dârüşşifa da bulunmaktadır.

Buradan Süleymaniye Külliyesinde 6 tane medrese olduğu ve bu bölümlerde tıp, tabiiye, riyaziye ve dinî, hukukî ve edebî bilimlerin öğretimi yapılmaktadır. Süleymaniye Külliyesinin yapımı oldukça uzun sürmüş, cami 1556'da bitmiş olmasına karşın kuzeydeki medreseler camiden daha önce (1552), Dârül-hadis 1557, batıdaki medreseler ise 1559 yılında bitmiştir.

Medreselerin müderrislerinin yevmiyeleri 60'ar akçe idi. Dârülhadis müderrisinin yevmiyesi ise 100 akçe idi. Bu medreselerde, zamanın en meşhur müderrisleri ders vermişlerdir. Tıp medresesinde de ders verecek tabibin hekimbaşılığa aday olabilecek kadar uzman olması istenmiştir.

Öğrenciler medresenin “hücre”lerinde yatıp kalıyorlar, günde iki defa “me'kel” denilen yemekhanede yemek yiyorlardı. Haftada dört gün ders yapılıyordu. Dahil medreselerini bitiren öğrenciler ya Sahn-ı Seman (Fatih Külliyesinde) ya da Sahn-ı Süleymaniye'ye giriyorlardı (Ergün, 2000, s. 743.).

Süleymaniye medreseleri yapılıncaya, Fatih zamanında kurulmuş olan medrese ve müderris derecelenmesi yeniden değişti.

1. İbtida-i Hâriç
2. Hareket-i Hâriç
3. İbtida-i Dahil
4. Hareket-i Dahil
5. Musıla-ı Sahn (Birçok müderris burada yığılıp kaldığı için “yatak” adını almıştı.)
6. Sahn-ı Seman
7. İbtida-i Altmışlı (60 akçe yevmiyeli 48 müderris vardı.)
8. Hareket-i Altmışlı (60 akçe yevmiyeli 32 müderris vardı.)
9. Musıla-ı Süleymaniye
10. Hâmise-i Süleymaniye
11. Süleymaniye Kibar-ı müderrisîn
12. Dârülhadis

Dârülhadis müderrisleri, isterlerse, “mahreç mevleviyeti” denilen bazı şehirlerin kadılıklarına geçebiliyorlardı. Her kademedeki kaç müderrisin bulunabileceğine dair çeşitli nizamlar konulmuş, ancak müderris sayısı arttıkça kadrolar kabarmış, hatta ek kademeler konulmuştur.

Osmanlı medreselerinin Balkanlarda da yayılmalarını sağladığı aşağı yukarı 1660 yıllarında, İstanbul ve Rumeli'deki medreselerin yerlerine ve derecelerine bakmak da yararlı olacaktır. O tarihlerdeki bir durumu bildiren Rumeli Kazaskerliğine bağlı medreselerin Rûznamesi (medreselerin, müderrislerin ve kadıların yerleri, dereceleri,

atama ve azil kararnameleleri v.s.) o zamanki medreselerin sınıflamasını Ergün, 1996, s.124-125, şu şekilde vermektedir:

1. Onlu medreseler
2. Onbeşli medreseler
3. Onsekizli medreseler
4. Yirmili medreseler
5. Yirmibeşli medreseler
6. Otuzlu medreseler
7. Kırklı medreseler
8. Ellili medreseler
9. Altmışlı medreseler

Bu sıralamadaki küçük yevmiyeli medreseler pek çok yerlere yayılmış olduğundan, bu düzeylerde belli bir eğitim eşitliği sağlanmıştı (El- Zuvelif, 1979, s. 85).

2.1.2. Arap Ülkelerinde Medreselerin Yayılma Derecesi

Horasan'da kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nden başka, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Irak Selçukluları ve Anadolu Selçuklu devletleri bulunuyordu. Selçuklu devletlerinin ortadan kalkmasından sonra Şam, Erbil, Azerbaycan, Fars Atabeglerinin kurdukları devletleri görüyoruz. Bu devletlerin hepsi, egemen oldukları yörelerde Selçuklu medrese geleneğini devam ettirmişlerdir.

Suriye Selçukluları; Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan'da hem Şiilerle hem de haçlılarla mücadele ediyorlar, bu arada da birçok Türkmen oymağını bu topraklara yerleştiriyorlardı. Hem yer altında hem de yer üstünde Şiilerle yoğun bir mücadele sürerken, haçlılarla da raund raund acımasız bir dövüş, Türklerin bu topraklarda etken olmasını güçleştiriyordu (Kılıç, 2011, s. 96.).

Selçuklulardan sonra bu mücadeleye Atabeg Nureddin Zengi, Artukoğulları ve Sultan Selâhattin Eyyubî de devam etmiştir. Sonunda Suriye, Filistin ve Mısır'a medreseler iyice yerleşmiştir (Çağatay, 1993, s. 82.).

Şam'ın yanı sıra Suriye'nin önemli medrese şehirlerinden biri de Halep idi. Halep'te 30 Şafiî, 30 Hanefî ve az sayıda da Maliki ve Hanbeli medresesi vardı. Bu iki büyük şehrin yanı sıra Hama, Hums ve Baalbek'te de birçok Şafiî ve Hanefî medresesi vardı. Musul ve Trablus, da gene 10'un üzerinde medrese sahibi olan önemli kentler idi (Kılıç, 2011, s. 97.).

Filistin'de de Sultan Selâhattin Eyyubî ve emirleri tarafından başta Kudüs olmak üzere birçok medreseler yaptırılmıştı. Mısır'da da Sultan Selâhattin dönemine kadar camiler içindeki yoğun öğretim isteğine karşılık, medrese yapımına gidildiği görülmektedir. Sultan Selâhattin, Mısır- Kahire'de 5 medrese kurmuştu, kendisinden sonra gelenler, Memlûklular zamanına kadar 26 medrese daha kurmuşlardı. Memlûklular zamanında ise Kahire medreselerinin sayısı 115'i aşıyordu.

Medreselerin Hicaz ve Kuzey Afrika ülkelerine yayılmaları da Sultan Selâhattin Eyyubî zamanından sonra başlamıştır. Ancak buralarda hiçbir zaman Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'daki yoğunluğuna ulaşamamıştır (Çağatay, 1993, s. 84).

2.1.3. Medreselerin Anadolu'da Yayılmaları

Malazgirt Savaşı'ndan önce de Anadolu'ya defalarca girip çıkan Türkler, bu savaştan sonra büyük gruplar hâlinde bu topraklara gelip yerleşmeye başladılar. Selçuklu sülalesinden Süleyman Şah, 1075 yılında İznik'e ordusu ile girerek başkent ilan etmiştir. İstanbul'u tehdit eden bu hareket, Avrupa'da birçok haçlı ordularının hazırlanmasına neden olmuştur (Kılıç, 2011, s. 114.).

Gerek Avrupa'dan arkası arkasına gelen haçlı orduları gerekse Büyük Selçuklularla rekabet bu iktidarı yıprattı ve Anadolu'nun içlerine doğru geri çekilerek Konya'yı başkent yaptılar. Bu arada Anadolu'ya artık iyice yerleşmiş olan Türkler, Selçukluların yanı sıra Dânişmendliler, Mengücekoğulları, Artuklular, Saltuklular gibi birçok küçük direniş devletleri kurmuşlardı. Haçlı tehlikeleri geçtikten sonra Selçuklular Anadolu Türk birliğini tekrar sağladılar. Gerek Selçuklular, gerekse bunun arkasından gelen Beylikler ve İlhanlılar zamanında Anadolu'da Selçuklu geleneğinde birçok medrese kuruldu (Akyüz, 2008, s. 174.).

2.1.4. Osmanlı Medreselerinin Dağılması

Osmanlı medreselerinin bozulması, ilk defa belirgin olarak bazı müderrislerin terfileri normal yolların dışında yapılması yolu ile Kanunî zamanında başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise bozulma yayılarak ve çeşitlenerek büyümüştür.

Kanunî döneminde, padişahın bazı kişileri alt kademelerde müderrislik yapmadan üst kademelere ataması, ilmiye mensupları arasındaki bozulmanın başlangıç noktaları olmuştur. Hocazadeler, Fenarizadeler gibi bazı ulema soyları ortaya çıkmıştır. Bu durumu meşrulaştırmak için "Hocazadeler Kanunu" gibi resmî destekler sağlanmıştır (Ergün, 2000, s. 748.).

Bu tür bozulmalar daha sonra II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet dönemlerinde çoğalmış; 16. yüzyıl sonlarında ise hem medrese öğretimi hem de ilmiye sınıfı tamamen kargaşanın içine düşmüştür. Birçok "mevali gözdeler" soylarının adından faydalanarak kısa zamanda üst rütbelere yükselmişlerdir. İltimas ve rüşvetle pek çok kişi kadılık ve müderrislik görevlerine atanmışlardır. Bu şekilde müderris olanlar medresede ders vermemeye başlamışlardır. Medreselerde müderris olarak gözüken fakat medrese ile bağlantısı olmayan müderris türleri ortaya çıkmıştır. Öğrencilerde benzer bir tutum içerisine girmiş ve karşılarında örnek müderrisler olmaması sebebi ile medrese düzeninden uzaklaşmışlardır; ders dinlemeye istekli öğrenciler ise müderrislerinin bilgisizliğinden olumsuz etkilenmiştir (Ergün, 2000, s. 749.).

Hocazadelere, bülüğ çağına geldiğinde "Dahil elli" derecesinde müderrislikler, Müftüzadelere "Hariç", Kadıasker oğullarına "ibtidai kırıklı", İstanbul kadılarının oğullarına da "yirmibeşli", "otuzlu" medreseler verilmesi âdet olmuştur.

Ağaların, paşaların oğulları ne okumuş ne yazmış, ne de bilim öğrenmeye heveskâr olmuşlardır. Ama bir yolunu bularak medrese mezunu sayılmışlardır. Rüşvet ve iltimasın alabildiğine arttığı bir toplumda, bilginin ve faziletin hiçbir ayırıcı ve üstün özelliği kalmamıştır (Akyüz, 2008, s. 142.).

Her mevki, akçesi olanların eline geçmiştir. İsmi var cismi yok medreselere müderrisler atanmış, "akçesi var dersi yok" olan bu müderrisler "dânişmendsüzlük

ayubtur" diye pek çok cahil kişiyi öğrenci olarak etrafına toplamıştır (Akyüz, 2008, s. 14.).

Medreselerin öğretim programları alabildiğine karışmış; XVI. yüzyılın ilk yarısında 2-3 yıl olarak belirlenen öğretim süreleri, aynı yüzyılın ikinci yarısında bir yıl, altı ay, üç ay gibi giderek azalmıştır. Doğal olarak bu kısalan süre içinde uygulanması öngörülen ders programı da giderek küçültülmüş, kuşa çevrilmiştir (El-Rubeyii, 1997, s. 6.).

Üstelik bazı dersler hakkındaki tutum da değişmiş, Fatih zamanında "kânün üzre şugl oluna" diye okutulması yasalaştırılan bazı kitaplar ("Şerh-i Mevâkîf", "Haşiye-i Tecrîd"), "bu dersler felsefiyattır" denilerek daha sonraki dönemlerde "Hidaye", "Ekmel" gibi biraz daha az felsefi olan kitaplarla değiştirilmiş, daha sonra bunlar da ortadan kaldırılmış; medrese felsefi ve müspet ilimlere düşman bir kurum hâline getirilmiştir (Akgündüz, 1999, s. 187-188.).

Ayrıca kimsesiz insalara yardım etmeleri sebebi ile tekke, medrese ve vakıflar kimsesiz ve yardıma muhtaç insanların toplanma alanı hâline gelerek medreselerin maddi anlamda çok zorlanmalarına ve kaldıramayacakları yüklerin altına girmelerine yol açmıştır. Kimsesiz insanların bu şekilde sahiplenilmesi ilk zamanlar yadırganmazken yaşanan kıtlık ve krizlerin ardından halk arasında da çeşitli huzursuzluk oluşmasına yol açan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akyüz, 1999, s. 244.).

Bu gibi gelişmelerin sonucunda yaşanan sıkıntıların karşısında medrese öğrencileri önce Selânik, Üsküp, Sofya, Filibe, Silistre gibi balkanlarda yer alan bazı büyük kentlerde olmak üzere halktan "cerr", "kurban", "salma" gibi adlarla para toplamakta ve bazen ahlaka uymayan hareketler de yapmaktaydılar. İlk önce medrese öğrencileri arasında başlayan kavgalar ve ahlaksızlıklar, ilerleyen dönemlerde halka ve hükûmet kuvvetlerine karşı irili-ufaklı gruplar hâlinde de şekil almaya başlamıştır (Muhammed, 2009, s. 33-34.).

İlk yıllarda Rumeli topraklarında yaşanan medrese öğrencileri isyanları kısa zamanda Anadolu'ya da sıçramış ve beraberinde farklı ayaklanmaları da getirmiştir.

Anadolu'da Celâli ayaklanmalarının en yoğun zamanında ortaya çıkan bu olaylarda halk ve leventlerden bazıları da medrese öğrencisi kılığında bu ayaklanmalara katılmaktaydı. Bazı yerlerde medrese öğrencileri sarp dağ eteklerinde "medrese" denilen binalar yapıyorlar; kışın burada kalıyorlar, bahar ve yaz aylarında bu üslerden eşkıyalığa çıkıyorlardı. Rumeli'de yalnız kentlerin içinde ve birbirinden kopuk olan medrese öğrencilerinin isyanı, Gümüşhane'den İzmit'e, tüm Batı Anadolu, Akdeniz ve Orta Anadolu Bölgesine -şehir-köy demeden- yayılmıştır (Ergün, 2000, s. 751.).

Kanunî zamanında, 1550'de başlayan medreseli isyanlarına karşı, devlet politikası yalnız ceza vermek ve cezayı şiddetlendirmek mevkinde kalmıştır. Ancak bu politika II. Selim zamanında da devam ettiğinden, 30-40 kişilik öğrenci isyan grupları daha da örgütlenmiş; 100'lü, 200'lü gruplar ve bölge isyanları ortaya çıkmıştır. Birçok öğrencinin isyan hareketlerine medrese, zengin ve nüfuzlu kimseler, hükûmet adamları ve hattâ müderrisler yataklık ve önderlik ediyordu. Bu arada ordu ve donanmanın Kıbrıs, Tunus gibi uzak yerlere sefere gönderilerek Anadolu'dan uzaklaştırılması, halkın ve devlet adamlarının sahipsiz kalmalarına, "Suhte" adlı medrese öğrencilerinin isyan gruplarının daha da büyümesine, soygun ve ahlaksızlıklarının daha da adileşmesine yol açmıştır (Çelebi, 1983, s. 171-172.).

Anadolu halkının devlet bünyesinde durumunu aktarabilmek ve sesini duyurabilmek için türlü yollar ve yöntemler denemesine karşılık merkezin ve dolayısıyla padişahlığın sadece isyanı bastırmak ve katılımcıları cezalandırmak konusunda odaklanması ve halkı susturmaya çalışması toplumdaki tepki almaya ve huzursuzlukların artmasına yol açan gelişmelerdendir. Medrese öğrencilerinin isyanlarının yanı sıra 16. yüzyıl ortalarından itibaren Kanunî'nin, oğulları Şehzade Mustafa ve Bayezit'a karşı savaşları ve onların etrafına toplanmış Anadolu halkının ve sipahilerin devlet sistemi dışına çıkarılması, mansıp ve tımarların para ile satılması, Amerika'dan gelen altınların Osmanlı Devleti'ne kadar gelerek Osmanlı parasının değerini düşürmesi gibi faktörler, devletin "adalet ve ahlak" örneği olması gereken en önemli kurumlarını bile bozmuştur. Bütün bu bozukluklar karşısında İmparatorluğun birçok yerinde "Celâli isyanları" denilen ayaklanmalar çıkmış, medreseli isyanları da bunlar içinde, bunlar ile bütünleşmiştir (Akdağ, 2009, s. 39-40.).

Osmanlı medreseleri eğitim programı açısından ilk açıldığı dönemden bu yana sahip olduğu geleneksel eğitim sistemini devam ettirmiştir. Bu kapsamda medreselerde matematik, coğrafya, tıp dersleri verilmekte ve bazı medreselerde astronomi eğitimleri de verilmeydi (Ergün, 2001, s. 90.).

XV ve XVI. yüzyıllarda Batı, bilimde yeni dallar ve yöntemler ile büyük gelişmeler gösterirken; XVII. yüzyıl başlarından itibaren Türkiye'de müsbet ve deneysel bilimlerin öğretim programlarından çıkarıldığı görülmektedir. Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-zünun" adlı eseri, Osmanlılar Döneminde yazılan eserlerin açıklamalı bir dökümünü vermektedir. XVII. yüzyılda yazılan bu esere göre, eserlerin %95'i tasavvuf, din, tarih ve edebiyata; ancak %5'i müsbet bilimlere aittir. XVI. yüzyıl sonlarına kadar astronomide Kadızâde Rümî'lerle ve Takiyeddin Efendilerle az çok Batı düzeyinde bir bilgi var olmuştur. Ancak XVII. yüzyılda böyle bir şey yoktur. Coğrafya alanında da XV ve XVII. yüzyıllarda denizciler dolayısı ile çağdaş bir bilgi görülür. Ancak XVII. yüzyıllarda bu bilimin de yüzüstü bırakıldığı ortaya çıkar. Bu gerileme bütün alanlarda görülür. Öyle ki XVII. yüzyılda mimari bile yabancıların eline geçmiştir (Akyüz, 2008, s. 211.).

XVII. yüzyıldaki din yorumlaması da medrese programları üzerinde etkileyici olmuştur. XVI. yüzyıl sonlarında Birgivî Mehmet Efendi, toplumdaki din ve mezhep sürtüşmelerini kaldırmak için "Tarikat-ı Muhammediye" adlı bir eser yazmıştır. Bu eser, geniş düşüncenin yerine şüphe ve tereddütün geçmesinde etkili olmuştur. Bu kitap dinen yasak olan bir sürü hareket belirlemiştir. Bu eserde bilimler de "mubah" ve "merdûd" (redd) ilimler diye ikiye ayrılmış; kalam, astroloji ve birçok tabiat bilimleri ikinci sınıfa sokulmuştur (El-Rubeyî, 1997, s. 18.).

"Kadızedeler" tarafından savunulan "Tarikat-ı Muhammediye" dinî konularda yorumlara açık görüşü savunanlara da "Sivasizâdeler" denmiştir. Daha sonra Ayasofya Camii'nde vaazlar veren Üstüvanî Mehmet Efendi de bir Risale yazarak dinen yasak hareketler çerçevesini daha da genişletmiştir. Bunların açtıkları çığırda medrese programları giderek kısırlaşmıştır (Başaran, 1993, s. 87.).

Mektep-medrese üzerine kurulan Osmanlı eğitimi uzun süre ikili sistemi uygulamıştır. Medrese bugünkü anlamda orta, yüksek ve hatta yüksek lisans ve doktora kademelerini kapsayan bir eğitim veriyordu. Bu ikili sistemin dışında hafız yetiştiren

Darülhuffazlar, tıp eğitimi yapılan Darüşşifalar ve Osmanlı saray görevlilerini ve dolayısıyla devlet adamlarını yetiştiren Enderun mektebi de vardı. Bu sistem uzun yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin genel ihtiyaçlarını karşıladı. Batıda 12. yüzyılda başlayan gelişmelerin baskısını Osmanlı Devleti 18. yüzyıl içinde açık olarak hissetmeye başladı. Bu değişikliklere kendi eğitim ve bilgi üretme sistemi ile karşılık vermesi mümkün değildi (Akyüz, 2008, s. 224.).

Osmanlı Devleti, Batı eğitim sistemini önce askerî bilimler ve tıp alanında; devlet organizasyonunu Fransa örneğine göre kurmaya başladıktan sonra da sivil eğitim alanında taklit etmeye başladı. Batı tipi eğitim kurumlarını devlet, kendi bütçesinden kurmaya başladı. Klasik mektep-medrese sisteminde ise eğitim kurumları devletin müdahale etmekten çekindiği vakıf sistemi içinde yönetiliyordu. Devlet eskiden de medrese sistemine müdahale etmiyordu, Batı tipi eğitim kurumlarını kurmaya başladıktan sonra da bu klasik eğitim kurumlarına bir yardım yapmadığı gibi, açık müdahalelerden de kaçındı. Dolayısı ile iki sistem bir arada yaşamaya başladı (Başaran, 1993, s. 98-99.).

Batı tipi eğitim kurumları sadece Osmanlı devlet görevlilerinin kurduklarından ibaret değildi. Yabancı devletler ve Osmanlı uyruğundaki Hristiyan toplumlar da kendi çıkarları için Batı tipi eğitim kurumları kuruyorlardı. Öyle ki 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ülkesinde mektep-medrese sistemi, Batı örneğine göre oluşturulan Osmanlı eğitim sistemi, yabancı devletlerin ve azınlıkların okul sistemleri olmak üzere, amaç olarak birbirlerinden oldukça farklı dört sistem hüküm sürüyordu.

Bunlar arasındaki mücadeleyi Batı tipi Osmanlı devlet okulları kazandı. Çünkü klasik Osmanlı eğitimini oluşturan mektep ve medreselere yeni yatırım yapılmadığı gibi zaman içinde vakıfların hemen hepsinin düzeni bozuluyordu. Fatih ve Kanunî'den başka, klasik sistemi destekleyecek külliyeler kuran padişahlar çıkmamıştı. II. Abdülhamit başta olmak üzere, son dönem Osmanlı padişahları tercihlerini hep Batı tipi eğitim kurumlarından yana kullanmışlar, devlet yatırımlarını oraya yöneltmişlerdi (Başaran, 1993, s. 99.).

2.2. Tanzimat Döneminde Irak Eğitim Sistemi

Tanzimat Döneminde eğitim çok belirgin bir şekilde gelişmiştir. 1839 yılında tahta çıkan Abdülmecid (1839-1861) Reşit Paşa'nın etkisiyle Tanzimat Fermanı'nı yayınlamıştır. Bu ferdandan sonra Millî Eğitim alanında gerçekleştirilmek istenen yenilikleri hayata geçirebilmek, okul sayısını arttırmak ve gerekli tedbirleri almak için bir dizi girişimde bulunulmuştur (Çoşkun, 1984, s. 14.).

Tanzimat Döneminde eğitim sistemimizin temel özellikleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

- Birçok yeni okul hizmete açılmıştır.
- Örgün eğitim haricinde gerçekleşen eğitimde de birtakım yeniliklere gidilmiştir.
- Bu dönemde yapılan değişiklikler genelde orta ve yüksek öğretimde yapılmış, ilköğretime fazla dokunulmamıştır.
- Yeni okullar açılırken medreselere dokunulmamış; bu yüzden de Tanzimat mektepleri, askerî mektepler gibi farklı türdeki okullardan çok farklı zihinsel yapılar, düşünce, ideal ve anlayış yapısı olarak çok farklı bireyler yetişmiştir ve bu da toplumsal sıkıntıları doğurmuştur.
- Tanzimat Dönemindeki yenilik hareketleri genellikle küçük bir aydın grubu tarafından yönlendirilmiş, halk bu harekete çok fazla dahil edilmemiş ya da edilememiştir.
- Tanzimat Döneminde eğitim medrese etkisini her boyutta hissetmiştir. Farklı türde okullar açılrsa da medrese zihniyeti sürdüğü için çok farklı sonuçlar alınamamıştır.
- Bu dönemde Osmanlıca medrese dışındaki okullarda öğretim dili olarak kullanılmıştır. Dilin öğretimdeki önemi ve dili sadeleştirme çabaları bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır.
- Bu dönemde ilk kez öğretmen okulları açılmış ve öğrencilerin kılık kıyafetleri ile ilgili düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.
- Bu dönemde azınlık ve yabancı okulları da birer birer filizlenmeye başlamıştır

Kızlar için ilk defa ilkokul sonrası, örgün eğitim kurumları bu dönemde açılmıştır. (Akyüz, 2008, s. 177-178.).

Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti'nin sınırlarının sürekli gerilemekte ve Osmanlı Devleti birtakım yenilikler yaparak kendini ayakta tutmaya çalışmaktaydı. Bu dönemde daha etkin bir askerî eğitimi kendisine hedef alan Osmanlı Devleti Avrupa'dan alınan teknolojiyi askerlerine aktaracak askerî okullara ihtiyaç duymaktaydı. Bu yüzden Avrupa benzeri askerî okulların kurulmasına karar verilmiştir (Başaran, 1993, s. 13.).

Avrupa'da ise en çok etkilenilen devlet Fransa olmuştur. Osmanlı Devleti eğitimde dahil olmak üzere birçok açıdan Fransa'ya göre hareket etmiştir. Eğitim kuruluşlarında, yasa ve yönetmelikler gibi her türlü yazılı eğitim mevzuatında, ders kitaplarında ve ders programlarında geniş bir Fransız etkisi görülmüş ve bu etki Cumhuriyet Döneminde dahi kendisini göstermiştir (Ergün, 1987, s. 92,93.).

Osmanlı Devleti'nin tımar sisteminin çökmesiyle yerel yönetim zayıflamış ve yerel yönetim yenileştirilemediği için de Fransız tarzı merkeze dayalı yeni bir yönetim anlayışı benimsenmeye çalışılmıştır. Bu da eğitilmiş bürokrat sıkıntısını ortaya çıkarmıştır. Bu bürokratların yeni bilgi ve becerilerle donatılmış olması gerekmektedir. Bu bürokratlar medreselerde yetiştirilemeyeceği için mektep denen yeni tarzda okullar açılmaya başlandı (Başaran, 1993, s. 14.).

Yine Tanzimat Döneminde ahilik kurumunun çökmesi ve endüstride Osmanlı'nın çok geri kalması endüstriyel üretimin gayri Müslimlere geçmesine neden olmaktadır. Osmanlı endüstrisini harekete geçirecek ve üretimi gerçekleştirecek insan gücünden yoksundu. Bu yüzden bu dönemde teknik okulların açılmaya başladığını görmekteyiz (Başaran, 1993, s. 15.).

Tanzimat Döneminde ilk etapta eğitim alanında yapılan yenilikler çok da fazla yarar sağlamamıştı. Bunun üzerine Abdülmecit bir hattı hümayun hazırlamış ve burada halkın cehaletinin giderilmesi ve eğitilmesi, mesleki eğitime önem verilmesi ve ülkenin her yerinde okullar açılması gerektiğini ifade etmiştir (Akyüz, 2008, s. 179.).

Bu dönemde yeni kurulan okulların arasında bir bağ yoktur ve hangi kademedeler olduklarına ilişkin net bir bilgi yoktur. Kimi medreseler hiç okula gitmemiş çocukları

alırken kimileri de sübyan okullarından öğrenciler alırlardı. Medreselerin öğrencilerini ne kadar okutacağı da belli olmazdı. Medrese eğitimi 15 hatta 20 yıl bile sürebilmekteydi (Başaran, 1993, s. 14.).

Bu dönemde eğitim ile ilgili olan bir kuruluş olan Meclis-i Umur-i Nafia kurulmuştur. Bu meclisin ana amacı eğitimi yenilemek ve geliştirmektir. 1838'de bu meclis eğitimin gelişmesi için ilköğretim kademesine çok önem vermiştir. Ayrıca rüştiyelerin (orta okulların) inşa edilmesi için ilk adımını atmıştır. Osmanlıların eğitimi düzenlemek için özel tasarı çıkarmaları ve Maarifi Umumiye Bakanlığı oluşturmak, yeni çağdaş bilimlerin (matematik, geometri, sosyal bilimler...) deneyimli öğretmenler tarafından öğretilmesi gibi konular, bu adımların atılması eğitimi düzenli ve hızlı şekilde ilerlemesine neden olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 183.).

Bu düzenlemelerin yanında Osmanlı Devleti'nin bünyesinde, 20 Eylül 1869 yılında Hattı Hümayun ve ardından Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu ıslahatlar Osmanlı Eğitim Sisteminin temelini güvence alan ıslahatlar olmuştur. Bu kanunlar ilerleyen dönemlerde maarif meclisi ve sancakların kurulmasına neden olmuştur. Böylece eğitim tek bir kurum tarafından kontrol edilmeye başlamış ve Maarif Bakanlığı tarafınca çıkarılmış olan tasarıları uygulamakla hüküm kılınmıştır (Türk, 1999, s. 148.).

Ayrıca sancaklarda olan okulların seviyesini bütçesini ve denetimini yıllık raporlarla üst kurumlara belirtilmişlerdir. Sınav sistemleri ülke genelinde aynı sorular ve sınava tabi tutulmaktaydı. Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi bünyesinde eğitim kademeleri (seviyeleri) 3 ayrı grupta toplanmaktaydı (Akgündüz, 1998, s. 149.).

Medreselerin ne zaman, nerede, hangi faktörlerin etkisi ile doğduğu konusunda araştırmacılarca henüz bir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Bu konudaki görüşler kısaca şöyle gruplandırılabilir: (Akgündüz, 1998, s. 151-153.).

- a) Medrese sistemi, çok eski zamanlardan beri var olan cami okullarının bir devamıdır. Bu görüş özellikle İslâm Ansiklopedisi'nin "Mescid" maddesini yazan Paderson'un görüşüdür. Paderson, İslâmdaki bütün eğitim çalışmalarını "mescid" maddesi içinde anlatmış, medreseleri de buradaki faaliyetlerin bir devamı gibi görerek bu madde içinde anlatmıştır.

Özellikle Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika'daki camiler yoğun bir eğitim- öğretim faaliyeti içinde idiler. Irak, Suriye, Anadolu, İran ve Türkistan yöresinde medreseler yapıldıktan sonra eğitim-öğretim çalışmaları bu kurumlara devredilmiştir. Hatta uzun zaman medrese ve camilerin görevleri birbiriyle içiçe girmiş; camiler eğitime devam etmeye, medreseler de eğitim faaliyetinin yanı sıra ibadet görevlerini de yerine getirmeye başlamıştır. Anadolu medreseleri içinde birçok minareli medrese bulunması da bunu açık olarak göstermektedir.

Ancak bu gerçek, medreselerin camilerden doğmuş olduğunu göstermez. Camilerdeki öğretim ile medreselerdeki karakteristik bazı farklılıkları vardı. Camilerde her yaş ve meslekten adam öğrenci yerinde otururken medreselerde belli yaşlarda örgün bir öğrenci grubu vardı. Camilerde halka şeklinde olan ders düzeni medreselerde normal sınıf düzeyinde idi.

Camiler medreselere kaynaklık etmemişler, yalnız medreselerin Suriye'de yayılmaları sırasında karşılıklı etkileşime gitmişlerdir. Ancak, sabahları medreselerde yapılan örgün eğitimin, öğleden sonra o yerleşim yerinin büyük camilerinden birinde örgün-yaygın karışımı genel bir derse ("ders-i âm") dönüştüğü ve karşılıklı dayanışmanın sonuna kadar devam ettiği de unutulmamalıdır,

- b) Medreseler, Şii Dârü'l-İlimlerinin kazandığı başarı üzerine, bunların Sünniler tarafından kopye edilmiş şekilleridir. Bu görüşü ortaya çıkaran, medreseler ile Dârü'l-İlimler arasındaki birçok fonksiyon benzerlikleri idi. Her ikisi de birbirine zıt bir dinî görüşün propagandasını yapıyorlar, vakıf olarak kuruluş biçimleri, öğrencilere ve âlimlere karşı verdikleri bazı haklar, kütüphanelerle iç içe olmaları vb. gibi durumlar, medreselerin Dârü'l-İlimlerin üzerine, onların yerine kuruldukları görünümünü veriyor.

Gerçekten de medreselerin Suriye ve Mısır'da yayılmaları sırasında Dârü'l-İlimlerin birçok prensipleri alınmış, hatta birçok yerde ya Dârü'l-İlim kapatılıp medrese açılmış veya o yıkılarak yerine medrese kurulmuştur. Her iki kurum da kendi dinî görüşlerini yayacak propagandacı ve ona göre icraat yapacak memur ve diğer görevlileri yetiştiriyorlardı.

Ancak medreseler Orta Doğu'da doğmadıkları için Dârü'l-İlimlerin bu öğretim kurumlarının doğuşuna kaynaklık etmeleri mümkün görülmemektedir. Çünkü bu kütüphaneler genellikle Mısır, Suriye ve biraz da Irak'da yayılmışlardı.

- c) "Medrese" kelimesi ilk defa 10. yüzyılda Horasan-Çayardı (Maveraü'n-nehir) yöresinde kullanılmıştır. Bu kullanım, genel olarak ders verilen yer, okul anlamındadır. Ancak 11. yüzyıldan itibaren "medrese" kelimesi yükseköğretim anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Mısır ve Suriye'de Şii'liğe karşı yenik düşen Sünni mezhepler kendilerini doğuda güçlendirmek için bu yörelerde özel evlerinde küçük medreseler kuruyorlar veya ileri gelenler tarafından Sünni âlimler için dikkati çekmeyecek küçük okullar kuruluyordu. 1000'li yılların başlarında Merv, Amul, Tabaran, Gazne, Nişabur, Buhara gibi şehirlerde değişik boyutlarda bu tip medreseler kurulmuştu. İbn Battuta'nın ifadelerine göre, Lur ve Kuzistan halkı, buralardaki zaviyelere bile "medrese" diyordu.
- Ancak ad benzerliği olan bu iki kurumun organizasyon ve amaçları bakımından önemli farkları da vardı. Bu küçük okullar daha sonraki medreselerin ortaya çıkmasında önemli bir esin kaynağı olmuşlardır ama "Irak'tan batıya doğru ortaya çıkan büyük devlet medreselerinin tam kaynağını oluşturmuşlardır." demek biraz hatalı olacaktır.
- d) Medreseler, Karmati manastır okullarının bir değişmiş şeklidir. Karmati manastırları İran ve Türkistan'da, Arap âleminde Dârü'l-İlimlerin yaptığı işi yapıyorlardı. Bunların manastır okullarından yetişen propagandacılar o kadar etkili oluyorlardı ki Sünni mezhepler buna karşı kendi silahı ile mücadele etmek gereği duydular ve medreseleri kurdular. Gerçekten de 10. yüzyıl sonlarına doğru Fergana, Horasan, Cürcan, Taberistan, Gazne, Çayardı ve Hindistan yörelerinde Karmatiler önemli bir güç hâline gelmişlerdi. Bu yörelerdeki Sünniler, Karmati manastırlarını kendileri için bir tehlike olarak görüyorlardı. Maturudî; Semerkant'ta 17 Karmati ve Mutezile "medresesi"nden söz etmektedir. Tarihte Karmatilere karşı en büyük harekâtı düzenleyen Gazneli Mahmut'un, "Bu görüşü terk edenleri öğretim görevinde bıraktığı gibi, onların kurdukları medreseleri de Sünni medreseleri olarak devam ettirdi." denmektedir (Çelebi, 1983, s. 198.).
- e) Mustafa Ergün'ün (2001) öne sürdüğü üzere, Bizans'ın üniversitelerine baktığımızda 344 yılında Kostantin'in kurduğu üniversitenin öğretime başladığını görüyoruz. 425 yılında da içinde 31 kürsü bulunan büyük bir oditoryum açılmıştı. İskenderiye Müze Akademisi'nde 4 ve 5. yüzyıllarda birçok tanınmış kişi çeşitli alanlarda ders veriyordu. Beyrut Üniversitesi (Oditoria) 3-5. yüzyıllar arasında yaşamıştı. Atina Üniversitesi 529'da kapatılmıştı. II. Teodor

Üniversitesi profesörleri ve kitapları ile birlikte yakılmıştı. İstanbul'daki Bardas Üniversitesi, Kostantin Monomaque Üniversitesi gerçi 11. yüzyılın ortalarına kadar yaşamıştı ama buralardaki eğitimin ve öğretim organizasyonunun yapısı medreseleri etkileyecek düzeyde değildi. Medreseler ortaya çıkmaya başladığı dönemde Bizans yükseköğretim kurumları ortadan kaybolmaya başlamıştı. Kaldı ki medreselerin doğuş yeri, Suriye ve Filistin değil, Horasan-Çayardı yöresidir.

- f) Medreselerin doğuşunda, hatta Türk medrese-mescit sisteminin doğuşunda Budist "Buyan" veya "Vihara"larının (manastırlarının) büyük etkisi vardır. Budist külliyesi M.Ö. 3. yüzyıldan beri gelen bir geleneğe sahipti ve vakıf sistemi yoluyla yaşıyorlardı.

Bu külliyelerin amacı, bir taraftan Budist rahipleri ("toyın") yetiştirmek, gezici Budist rahiplere bir barınak olmaktı. Bu külliyelerde iki türlü öğrenci vardı: "Mahava" denilen, İslamiyetteki sufilere benzer, inzivaya çekilen din adamları ve "Brahmakarin" denilen dünyevi hayatı seçen din adamları.

Türkler arasında da 4. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan Budizm, 9 ve 10. yüzyıllarda bu geleneğe iyice sahip çıkmışlardı. Vihara yaptırmak, Türkler arasında yapılacak hayırların en değerlilerinden olduğu için bütün ileri gelenler bu kurumları yaptırıyorlar ve vakıflar bağlıyorlardı. Bu külliyelerde toyınlar, avlunun etrafına dizilmiş hücrelerde yaşıyorlardı (Başaran, 1993, s. 29.).

Barthold ve E. Esin'in kanaatlerine göre "külliye" kavramını Türkler Budizmden İslamiyete getirmişlerdir. Bu görüş Diez, Godard, Creswell, Erdman ve Litvinski tarafından da desteklenmiştir (Çelebi, 1983, s. 74.).

İslam orduları 633 yılında Belh şehrine geldiklerinde bile, burada 100'ü aşkın Türk-Budist külliyesi ("Nevbahar") vardı. 710 yılında Buhara şehri alındığında da buradaki Budist külliyesi İslamleştirilmişti. Müslüman din adamları veya Budist iken Müslüman olmuş entellektüeller, daha önce verimli çalışmalarını gördükleri bu kurumları terk etmemiş ve "İslamleştirmişlerdi". Orta Asya'da İslamiyet yabancı dinlere (Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık) ve rafizî mezheplere karşı mücadele

ederken Budist viharaları İslamileştirerek medreseleri kurmuşlardır (Başaran, 1993, s. 42-43.).

Doğuş kaynakları hakkındaki görüşler bu şekilde sıralanan medreseler Karahanlılar, Gazneliler ve Samanoğulları zamanında bu devletler tarafından desteklenerek, bu devletlerin hükümler oldukları topraklarda sağlam bir yer tutmaya başlamışlardı. Gazneli Mahmut, kardeşleri ve emirleri Gazne, Nişabur, Belh, Huttalan gibi yerlerde övgüye değer medreseler kurmuşlardı, Karahanlılar kurulan çeşitli medreseleri, daha doğrusu bu medreselerin vakıflarını resmen tanımışlar ve kendileri devlet eliyle medreseler kurmaya da başlamışlardı. Dolayısıyla Gazneli ve Karahanlılar zamanında devletlerin medrese ile ilgili sürekli bir politikaları olduğu gibi, buralara devlet yardımı da yapıyordu (Ergün, 1996, s. 132,133.).

2.3. Sıbyan Okulları (İlköğretim)

Bu okullarda elifba, Türkçe, ahlak, yazı, Kur'an, Hıfz-ı Kur'an ve ilmihal gibi dersler okutulmaktaydı. Öğrencilerin kullanması için siyah taş tahta, kâğıt, divit ve mürekkebe batırılarak yazılan kalemler tedarik edilmekteydi (Akyüz, 2008, s. 180.).

Öğretim hocanın tek tek öğrencilerle ilgilenmesi suretiyle gerçekleşmekteydi. Hocaya yardım eden biri sınıfta bulunmaktaydı. Sınıf geçme usulü yoktu, 4 yıl süren eğitim sonucu öğrenciler bir defaya mahsus olmak üzere okulu bitirme sınavına girerlerdi. 7 yaşına gelen çocuklar sıbyan mekteplerine yazdırılırlardı. Bu okullarda eğitim süresi 4 yıldır fakat bu süre 3 yıl daha uzatılabiliyordu. Bu okulların hocalarının niteliği hakkında çok fazla bilgi olmamasının yanı sıra yine kimi kaynaklarda bu hocaları teftiş eden ve onlara yol gösteren müfettişlerin olduğundan söz edilmektedir (Akyüz, 2008, s. 181.).

Osmanlı Döneminde Türk İlköğretim Sistemi XIX. yüzyılda büyük değişmelere uğradı. 1824'te II. Mahmut'un "ilköğretim mecburiyeti" diye yorumlanan fermanı İstanbul sınırları dışına çıkmadı ve İstanbul'da da pek önemli bir başarı kazanamadı. Sıbyan mekteplerinde reform yapmak çok zor oluyordu. Mali yönden bu okullar genellikle vakıflara ait olduğu için, kendiliğinden bir özerklik içinde bulunuyordu.

Muallimler ve çevresindeki bağınazlar da devletin buralarda yapacağı değişikliklere karşı çıkıyorlardı (Aksel, 1956, s. 15.).

1850'lerden itibaren devlet, ilköğretim kademesini denetim altına almak için pek çok girişimlerde bulundu. Buna rağmen ilköğretim kademesinin tam denetim altına alınması ancak Cumhuriyet Döneminde mümkün olabildi (Okçabol, 2005, s. 93.).

Sıbyan okullarında yazı öğretimi çok başarısız oluyordu. 1862 yılından itibaren İstanbul'daki 36 sıbyan okulunda yeni bir harf öğretme biçimi denenmeye başlandı. Devlet bu okullara parasız taş tahtalar, taş kalemler ve divitler dağıttı. Daha sonra aynı amaca yönelik numune iptidaileri kuruldu. Selânikli öğretmenlerden bir ekol ortaya çıkıp yeni bir yazı öğretme ve alfabe biçimi ortaya çıkardı. Çok sert tepkiler gören bu akım, ilköğretim ıslahatını bir "Elifba" ıslahatı hâline dönüştürdü. "Hakiki"siyle, "Tecrübî"siyle binlerce "Kolay Alfabe" yazıldı. Daha sonra çok geniş boyutlarda tartışılmaya başlanılan harf ve yazı meselesi ancak 1928'de çözümlenebildi (Akgündüz, 1997, s. 38,39.).

Devlet, 1869'dan itibaren ilkokul programlarını bir resmî düzen içine almaya çalıştı. 1876, 1882, 1891, 1904, 1911, 1914 yıllarında ilkokul programları üzerinde yeni düzenlemelere gidildi (Başaran, 1993, s. 127.).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde ilköğretim kurumları çeşitlenmeye başlandı. "Sıbyan mektebi" terimi yenilikleri reddeden vakıf ilkokulları tarafından kullanılmaya başlandı. Bunun yanında "iptidai mektep"ler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Eğitim Bakanlığı veya özel dernek ve kişiler tarafından kurulmuş ilkokullardı. Ayrıca yine bu dönemde köy ve kent iptidaileri de öğretim süresi bakımından ayrılmaya, dersane ve öğretmen sayısı bakımından çeşitlenmeye başlamıştır (Bozdemir, 1991, s. 76.).

II. Abdülhamit döneminden itibaren Osmanlı ilkokullarında bir "Usul-ü Cedide" tartışması başladı. Eski ve yeni usul ve öğretim metodu karşısında ilkokul öğretmenleri arasında fiilî tecavüzlere varan sert çekişmeler oldu. Yönetim yeni usul taraftarlarını tuttu. Eski usul taraftarları da vakıflara sığındılar. O zaman Rusya yönetimindeki Türk topraklarında yankılanan hatta esas gelişimini, mücadelesini orada sürdüren

ilköğretimdeki bu usul-ü cedîd, o zaman bize göre yeni ama Avrupa'nın çoktan terk ettiği bir eski metot idi. Bu hareketin ana esasları şunlar idi: (Akgündüz, 1997, s. 47.).

- a) İlkokul medreseden ayrılacaktı.
- b) İlkokulların kendine özgü öğretmenleri olacak, mahalle imamı ve karısının öğretiminden kurtarılacaktır.
- c) Öğretmen sadece “hediye” değil “aylık” (maaş) alacaktı.
- d) Okuma-yazma öğretiminde "heceleme" usulü terk edilecek ve "usul-ü saftiye" veya "meddiye" denilen yeni usul okuma getirilecekti. Bu usul, her harfi ayrı ayrı değerlendirerek harf üzerinden okuma öğretmek demektir.
- e) Eskiden yalnız okuma öğretimine önem veriliyor, yazma hünerine pek önem verilmiyordu. Özellikle kızlara okuma yazma öğretilmiyordu. Yeni usul, yazıya ve kızlara da yazı öğretilmesine önem verilmesini istiyordu. Ayrıca kız çocukları için ayrı ilkokullar açılması isteniyordu.
- f) Öğretim bu programa göre yapılacak ve her yaşa göre ders kitapları yazılacaktı. Bu konu da, eski ve yeni usul taraftarları arasında çok sert tartışmalara neden oldu (Bozdemir, 1991, s. 82.).

İlköğretimin zorunluluğu hususunda XIX. yüzyıl ortalarından beri bazı çalışmalar ve girişimler vardı, ancak ilköğretim paralı olmakta devam ediyordu.

II. Meşrutiyet Döneminde politik zorlamalar dolayısıyla da devletin ilköğretim politikası etkinleşmeye başladı. Mali yardımlar, öğretmen meselesi, okul yapımlarına ve öğretim araç ve gereçlerine katılmalar şeklinde devlet ülkedeki ilköğretimi kontrol altına almaya çalıştı. Genel bir ilköğretim yasası çıkarma çalışmalarına girişildi. İlköğretim müfettişleri getirildi. İlköğretimin zorunlu ve parasız olma ilkeleri herkesçe kabul edilmeye başlandı (Akgündüz, 1997, s. 51.).

Irak'ta Mithat Paşa'nın eğitime bu kadar önem vermesine rağmen İlkokul eğitimi çok ihmal edilmiştir. Durum böyle olunca milletin tepkisi artmıştır ve devletten ilkokul eğitimine önem vermesini istemişlerdir. Yine de eğitim seviyesi 1889 yılına kadar düşük kalmıştır. Daha sonra devlet 4 okul inşa etmiştir. Bunlar; “Hamidiye, Cedid Hasan Paşa, Osmanlı, Kerh” okullarıydı (El-Rubeyii, 1997, s. 2.).

2.4. Nizamiye Medreseleri

Arap milliyetçiliği yapan Emevi yönetiminden rahatsız olan Arap olmayan Müslümanların da desteği ile Emeviler yıkılıp yerine Abbasiler geçince, Sünni Abbas oğulları ile Şiiilerin “devleti veya hilafeti, sıra ile yönetmeli” anlaşmasına uyulmadı. Abbasiler bunun yerine İranlı vezirler seçme yolunu (Bermekiler) tuttular. Abbasi halifeliği içindeki Emin ile Me'mun arasındaki mücadelede Şiiiler tekrar devreye girdi ve hilafeti sıra ile yönetme anlaşması yine yapıldı ve Me'mun iktidarı kazandı. Ancak Me'mun'dan sonra hilafeti alan Mu'tasım anlaşmaya uymadığı gibi, İranlı vezirleri uzaklaştırdı ve devlet sisteminde İranlıların yerini Türkler almaya başladılar. Bu durumda İranlı Şiiiler Tahiriye, Safariye, Samaniye, Saciye, Zayyariye gibi küçük Şii İran devletleri kurdular. O sırada İran içlerine doğru ilerlemekte olan Türkler, halifenin de çağrısıyla daha da yayılmaya başladılar. İran'da bu tür devletler kurulurken Mısır'daki Sünni Türk Tolonoğulları Devleti'ni yıkan Fatımiler, burada da bir Şii devleti kurdular (Aksel, 1956, s. 15).

Türkler Orta Doğu'ya doğru yönelmek istediğinde, bu kez karşlarına Araplar yerine Şiiiler çıkararak onları durdurmaya çalışmıştır. İslamiyetten sonra kurulan Türk devletlerince Sünnilik mezhebinin savunuculuğu konumuna yönelildiği söylenebilir. O dönem Anadolu'da kurulan Karahanlılar, Gazneliler, Eylekoğulları, Ahşidoğulları ve Selçuklular gibi Türk devletlerinin böyle bir siyasi ortam içerisinde kurulduğu görülmektedir. O dönemlerde iki ayrı Şii devleti olan Fatımiler ve Büveyhîlerin baskısı altında olan Abbasi Devleti'ne askerî olarak destek verip ilerleyen yıllarda da İran ve Suriye'de bu Şii kökenli devletlerle mücadele ederek ortadan kaldırdılar. Aynı zamanda din ve medreseler vasıtasıyla iktidarlarının halk üzerindeki etkisi arttırabilmek amacıyla geçmiş dönemlerde Orta Asya kurulan medreseleri Anadoluya getirip kullanarak daha etkin olarak hareket etmeye başladılar (Çağatay, 1993, s. 113.).

Nizamü'l-Mülk, Selçukluların İranlı bir Sünni vezirleri idi. Sultan Alpaslan'ın veziri olarak ilk önce İmam Cuveynî için Nişapur Nizamiyesini, 1067 yılında Ebu İshak Şirazî için Bağdat Nizamiyesi'ni, daha sonra Belh, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Musul, Amul, Harcird, Rey, Buçenc Nizamiyelerini yaptırmıştır. Bu medreselerin hemen hepsi o zamanın meşhur âlimleri için yapılmıştır. Ayrıca hemen her medreseye zengin vakıflar bağlanmış, müderrislerin ve özellikle öğrencilerin devlete ve Sünni görüşlere

iyice bağlanması için para, yiyecek ve giyecek yardımı sağlanmıştır (Çağatay, 1993, s. 113.).

Nizamü'l-mülk'ün yaptırdığı medreselerin sayısının daha fazla olduğu tahmin ediliyor. Vezirin bir taraftan böyle medreseler yaptırmayı, vakıflara bağlamayı bir taraftan da müderrisleri ve öğrencileri çeşitli şekillerde desteklemesi her yıl devlet hazinesine aşağı yukarı 600.000 dinara mal oluyordu. Vezirin bu harcamaları siyasi rakipleri açısından bir koz olarak kullanılmış ve padişaha bu konuda Nizamü'l-mülk hakkında şikayetler bildirilerek vezirine güvenini kaybetmesi sağlanmak istenmiştir. Bunun üzerine Sultan Melikşah "Ey Baba .." diyerek vezirinden kibarca hesap sordu. Nizamü'l-mülk ise ağlayarak, kendisinin bir gece ordusu, sürekli bir ordu kurduğunu, sultanın ordusunun ülkeler fethedebileceğini, fakat iyi idare edilip korunamadıktan sonra fetihlerin bir işe yaramayacağını, kendi yetiştirdiği ordunun gece-gündüz ülkenin her yerinde sultanın saltanatını, inançlarını yayacağını, onun için dua edeceğini bildirerek yaptığı işin önemini kabul ettirdi (Kılıç, 2011, s. 105.).

Nizam'ül-mülk bu medreseleri birinci planda devletin Sünni olmayan görüşlere karşı savunulması ve menfaatlerinin gözetilmesi amacıyla kuruyordu. Selçuklu Devleti'nin Şii'lere kargı savaşında ve bu savaşın kazanılmasında medreselerin rolü inkâr edilemez. Aynı zamanda bu medreselerde ders veren müderrisler, bu medresenin çeşitli imkânlarından yararlanarak bir meslek sahibi olan yoksul öğrenciler çeşitli görevler için dağıldıkları çeşitli yerlerde Selçuklu Devleti'ne bağlılığı propaganda etmişlerdir. Nişabur Medresesi kurulurken sultanın izni alınmış ve bu izinle ülkenin her tarafına medreseler kurulmuştur. Medreseler devlet girişimi ve devlet parası ile yaptırılmıştır. "Nizamiye medreseleri" adı genelde bu medreseleri anlatan bir ortak isimdir ama medreselerin geçek isimleri "Nizamiye" değildi. Vezirin sağlığında, kendinin kurdurduğu medreselerin hepsi ona bağlı idi (kendisinin ölümünden sonra sultana ve halifeye bağlanmıştır.); bu durum Nizamü'l-mülk'ün hem bir başbakan hem de eğitim bakanı gibi çalıştığını gösteriyor (Çelebi, 1983, s. 149.).

Nizamiye medreseleri, tarihte "eğitimde şans ve fırsat eşitliği" sağlamanın mükemmel örneklerinden biridir. O zamanlar yükseköğretim maddi problemi olmayan, kolayca kitap satın alabilen ve çeşitli yerlerde araştırma yapabilenlerin hakkı idi. Devlet, medreseleri "yatılı ve burslu" bir eğitim kuruluşu hâline getirmekle öğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlama çalışmalarına girişmiş oluyordu. Bu medreselere bağlanan

zengin vakıflar, onların bütün ihtiyaçlarını karşılayacak sürekli bir gelir kaynağı oluyordu. Müderris ve öğrencilerin bütün ihtiyaçları karşılanınca, onlar da kendilerini kayıtsızca bilime ve öğrenmeye verebiliyorlardı. Nizamü'l-mülk'ün inancına göre, eski sultanlar âlimlere ve öğrencilere maaş vermedikleri için, onlar da sultanlara karşı ve hatta onların devletlerine karşı propaganda yapıyorlardı (Kılıç, 2011, s. 106.).

Nizamiye medreselerinin bu denli yayılmasının bir diğer amacı da Büveyhoğullarının yıkılmasının ardından yeni kurulan devlete memur yetiştirilmesidir. Bilindiği üzere, geçmişte Ebu İshak Şirazî İran'da dolaşırken, eski öğrencilerini çeşitli yerlere müderris, kadı, vaiz, kâtip vb. gibi olarak görmüştür (Çelebi, 1983, s. 163.).

Selçuklu medreseleri müderris-öğrenci ilişkilerinde bir yenilik getirmemişti ama öğrenci statüsünde bazı yenilikler getirmişti: Bu, medrese öğrencilerinin büyük bir kısmının yatılı olması ve bu arada medrese vakfından burs alabilmeleridir (Kılıç, 2011, s. 107.).

Her ne kadar Selçuklu medreselerinin önemli bir amacı çoğunluğu Müslüman olan Anadolu halkının o dönem iyice ortaya çıkan mezhep çatışmalarından uzak tutmak olmasına rağmen medreselerde o yıllarda öne çıkan iki mezhep olan Aş'ari ve Hanbeli mezheplerine yönelik tartışmalar gerçekleşmekteydi. Bu gibi mezhep tartışması olaylarının iyice tırmandığı dönemlerde Nizamülmülk, bazı medreselerin baş müderrislerine birer mektup göndererek "medreselerin amacının mezhep çatışmalarını kışkırtmak ve körüklemek değil, ilmin korunması ve yayılması olduğu" uyarısını göndermiştir (Çelebi, 1983, s. 185.).

Nizam'ül-mülk'ün medreseler anlamında sağlam esaslar üzerinde oldukça başarılı bir "Nizamiye geleneği" ortaya koymasının ardından Selçuklu Devleti'nin farklı noktalarında ve komşu ülkelerde yeni medreseler ortaya çıkmaya başlamıştır. O yıllarda Kirman'da İsmetiye ve Kuba-i Sebs medreseleri, Azerbaycan'da Yağı-Sıyan oğlu Mehmet'in yaptırdığı birçok medreseler, Bağdad'da Nizamülmülk'ün rakibi Tâcemülk'ün kurduğu Tâciye Medresesi başta olmak üzere birçok medreseler kurulmuştur. İbn-i Cubayr adlı gezgin bir yazar, 1184 yılında Bağdad'ı ziyaret ettiğinde, bu şehirde 30'a yakın medrese saydığını yazmıştır. Hafız Ebru adlı bir başka yazar da İran'da Şafi'î fikhî okutan Nişabur'da 8, genel olarak ise 17 farklı medrese bulunduğunu yazmıştır (Kazıcı, 1991, s. 71.).

Bağdad'da 1234 yılında Halife Mustansır tarafından yaptırılan Mustansırıye Medresesi bir taraftan Nizamiye medreselerine rakip olarak, onların gücünü kırmak için açılmıştı, bir taraftan da değişik unsurlar içeriyordu. Bu medresede, İslami ilimlerin yanı sıra tıp, matematik ve astronomi("Hey'et") öğretimi de yapılıyordu. Selçuklu geleneğinde ise tıp öğretimi "Dârüşşifa" veya "Bimaristan"larda, astronomi öğretimi de Rasathanelerde yapılıyordu. Çok büyük bir kütüphanesi olan Mustansırıye Medresesi'nde her sünni mezhebin yetmişbeşer öğrencisi vardı (Çelebi, 1983, s. 199.).

Medreseler her ne kadar Sünnilikle-Şiilik arasındaki propaganda savaşı ortamında Sünnilerin bir eğitim kurumu olarak doğup gelişmişse de -fazla olmamakla beraber- Şii medreselerine de rastlanmaktaydı. Başlangıçtaki yoğun propaganda savaşı yavaşlayınca, bazı emirler kendi yönetimlerindeki Şii halk için de medreseler yaptırmışlardı. Hatta ılımlı Şiilerin kendilerinin bile medreseler yaptırdıklarını görüyoruz. İbn Battuta, 1328 yılında Meşhed Ali'de bir Şii medresesine rastlamıştı. İsfahan'da 1325 yılında yapılan İmamî Medresesi de iç duvarlarında hem dört halifenin hem de 12 imamın adlarını bulundurması dolayısıyla bir Sünni-Şii medresesi olma özelliğini gösteriyordu (Çağatay, 1993, s. 103.).

2.5. Rüşdiyeler

"Rüşdiye" diye adlandırılan eğitim kurumu, Türk eğitim tarihinde önce ortaöğretim kademesinde ortaya çıkmış, lise ve ortaokul fonksiyonlarını gördükten sonra öğretim seviyesi düşerek ilköğretim kademesine geçmiştir. Bir süre de "yüksek ilkokul" denilebilecek bir düzeyde kaldıktan sonra, 1913 yılında ilkokulların içinde erimiştir (Kazıcı, 1991, s. 81.).

Ülkede çok uzun zamandan beri açılmış bulunan askerî okullar, kendisine iki şekilde öğrenci hazırladığından başarılı bir çalışma yapamıyorlardı. 1838 yılında Mühendishane, Harbiye, Tıbbiye gibi askerî okullara öğrenci hazırlamak için sıbyan okullarının üstünde bir ara öğretim kademesi kurulmak istenmiştir. Hazırlanan tasarıya göre, sıbyan okullarına "sınıf-ı evvel" denilmiş, bu yeni kurulacak okullara da "sınıf-ı sâni" denilmesi düşünülmüştü. Ancak II. Mahmut bu adı beğenmemiş, bu okullara "rüşdiye" denilmesini istemişti (Akgündüz, 1998, s. 34.).

Çocuklar "rüşt çağı" olan 14-15 yaşına kadar bu okullarında kalacaklar, ondan sonra yüksek askerî okullara ve memuriyetlere girebileceklerdi. Gene tasarıya göre bu okullarındaki öğrenciler sıralara oturacaklar, evkafdan aylık alacaklardı. Hatta bunun için 1838'de "Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti" adlı bir de idari birim kurulamamıştır. Ancak çeşitli nedenlerle "Rüşdiye" adlı okulların açılmaları 1847 yılına kadar gerçekleşmemiştir (Kazıcı, 1991, s. 84.).

Burada bir noktaya değinmek gerekiyor. Türk eğitim tarihi alanında araştırma yapanlardan çoğu, 1838 yılında açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mektebi Ulûm-u Edebiyye adlı iki sivil memur yetiştirme okulunu da "Rüşdiye" sayarlar (Uzunçarşılı, 1988, s. 133.).

İşte, lise ayarındaki idadi ve sultaniler kuruluncaya kadar rüşdiyeler, tüm ortaöğretim kademesini temsil eden bir okul olarak kalmışlardır. Rüşdiyelerin öğretim süresi ilk açıldıklarında iki yıl idi, daha sonra dört yıla, 1859 yılından itibaren de altı yıla çıkarılmıştır. Sonra tekrar beş, dört ve üç yıla indirilmiştir. Ders programı da öğretim süresinin artıp eksilmesine göre sürekli değişmiştir (Akgündüz, 1998, s. 39,40.).

Kız Rüşdiyeleri ilk defa 1859 yılında açılmış, 1869 yılında ülke çapında açılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 1870 yılında da kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk kız öğretmen okulu olan "Dârülmualimat" açılmıştır. Rüştiye okulları II. Abdülhamit döneminde yalnız yerel hükûmet dairelerine kâtip yetiştirmek amacına yönelmiş; ders programlarının esasını da yazı öğretimi teşkil etmişti. II. Meşrutiyet dönemi ise Rüşdiyelerin yıkılış dönemi olmuştur (Kazıcı, 1991, s. 86.).

Rüşdiyeler, Sıbyan okullarından sonra gidilen, 4 sene eğitim süresi olan ve ilköğretim niteliği taşıyan okullardır. Daha sonra bu okullar genel orta öğretimin en alt düzeyi olarak düşünülmüşlerdir. Bu okulların müfredatında din ağırlıklı dersler çoğunlukta idi. Bu okullarda görülen en önemli yenilik, eğitim tekniği ile ilgiliydi. Bu okullarda sıbyan okullarında olduğu gibi tek tek çocuklarla ilgilenme yerine öğrenciler gruplara ayrılarak ders yapılırdı. Bu, küçük grupların eğitim tekniğinden büyük grupların eğitim tekniğine bir geçiş olmuştur (Tekeli, 1993, s. 63.).

Rüşdiye mezunları genel olarak kamu sektöründe memur olarak görev almaktadırlar. Öğretmen yetersizliği ise kız rüşdiyelerinin açılıp yayılmasının önündeki en önemli engeldir. Bu okullarda okutulan derslerin bazıları imla ve inşaa, jimnastik, defter tutma usulü, tarih-i osman-i, coğrafya, musiki idi (Akyüz, 2008, s. 184.).

Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde kızlar hep ikinci planda kalmıştır. 1859'da ilk "Kız Rüşdiyesi" açılana kadar kızların okuyacağı herhangi bir örgün eğitim kurumu bulunmamaktaydı. Varlıklı ve zengin ailelerin çocukları özel derslerle ya da kendi kendilerini yetiştirerek eğitimlerini sürdürürlerken, ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin kız çocuklarının uzun süre böyle bir imkânları olmamıştır (Akyüz, 2008, s. 185.).

Irak'ta Rüşdiye okulları 1870'de Mithat Paşa zamanında kurulmuştur. 1873 Redif Paşa zamanında ise idadiye (lise) okulları açılmıştır. O zamanki adı "mesleki lise" okullarıydı. Bu okulların içinde "rüşdiye" öğrencileri bulunuyordu. Öğretim süresi ise 7 yıldır. Okutulan dersler ise "matematik, fen, ekonomi, diller, sosyal bilgiler, mekanik, resim, din dersleriydi. Devlet bu okullara önem vermiştir. Okulda öğretmenlerin seviyeleri çok iyiydi. Bu okul 1913'e kadar canlılığını korumuştur. Devlet daha sonra bu okulun adını "sultaniye" olarak değiştirmiştir. Sonra da İlkokul sınıflarını bu okul kapsamı içerisine almış ve öğretim süresini 4 yıldan 5 yıla çıkarmıştır. (Uzunçarşılı, 1988, s. 137.).

2.6. İdadiyeler ve Sultaniyeler (Ortaöğretim)

"İdadi" adlı ilkokullar, yüksek askerî okullara öğrenci hazırlayan ön-sınıflar olarak, ilk defa 1845 yılında ordu merkezleri ile Bosna'da açıldı. "İdadi" adı gerçek hüviyetini 1969 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde buldu. Bu Yönetmeliğe göre, Müslüman olan ve olmayan Osmanlı vatandaşlarını birbirlerine kaynaştırmak ve ortak bir kültür içinde yetiştirmek düşüncesiyle Sancak merkezlerinde rüşdiye çıkışlı öğrencileri Sultanilere hazırlamak için üç yıllık idadiler kurulacaktı. Bu kâğıt üzerindeki maddelerin tamamen gerçekleştirilmesi hemen mümkün olmamıştır. İdadilerin ülke çapında yaygınlaşmaları II. Abdülhamit döneminde olmuştur. 1881 yılından itibaren il

merkezlerinden 7 yıllık, ilçe merkezlerinde de 5 yıllık idadiler açılmaya başlanılmıştır. Böylece 19. yüzyıl sonlarında ülke, ortaöğretim bakımından oldukça örgütlü ve güçlü bir eğitim yapısına sahip hâle gelmiştir (Ergun, 2000, s. 751.).

Beş yıllık idadilerin amacı, üniversite ve yüksek okullara öğrenci hazırlamak değildi. Bunlar, buldukları yörenin işlerini idare edecek, imarını sağlayacak adamlar yetiştirmeye yönelmişlerdi. İdadiyeler; Harp Okulu ve Askerî Tıbbiyeye girmek isteyen öğrencilerin eksiklerini tamamlamak amacıyla açılmış okullardı. Programları genel itibarıyla rüştiyelere benzemekteydi. İstanbul’da ilk açılan idadi; Mekteb-i Fünun-u İdadisesidir. Daha sonra bu okul Kuleli Kışlası’na taşınınca Kuleli Askerî İdadisi olarak isimlendirilmiştir. İdadi ismi 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bir orta öğretim kurumu olarak anılmaya başlanmıştır. Bu idadilerde Türkçe, kimya, resim, coğrafya, tarih gibi dersler okutulmaktaydı (Akyüz, 2008, s. 186.).

Rüşdiyelerin ortadan kaldırılması ile beş yıllık idadiler ortaöğretimin ilk basamağını oluşturdu ve Cumhuriyet Döneminde "Ortaokul"a dönüştüler. Yüksek okullara öğrenci hazırlayan ortaöğretim kurumları olarak tüm ülkeye yayılmış olan yedi yıllık idadiler de 1910-1913 arasında önce “sultaniye”ye, daha sonra da “lise”ye çevrilerek tarihe karıştılar (Tekeli, 1993, s. 78.).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti’nin ilköğretim ile yüksek öğretim arasında bir eğitim kademesi kurma çalışmaları ile doludur. Eğitim Bakanlığı ile bir yandan ilk ve yüksek öğretim kademeleri arasında bir köprü kurmaya çalışırken; Müslüman ve Hristiyan bütün Osmanlı yurttaşlarına ortaöğretim düzeyinde ortak bir kültür ve eğitim vermek istiyordu. Bu amaçla öğretim dili Fransızca olan bir ortaöğretim kurumu 1868 yılında açıldı ve "sultani" diye adlandırıldı (Ergun, 2000, s. 211.).

Sultaniye terimi memleket topraklarında kurulan ilk lise olarak bilinen Galatasaray Lisesine verilen Mekteb-i Sultani deyimini ile ortaya çıkmıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre sultaniyeler il merkezlerinde açılacak ve orta öğretimin üst basamağını teşkil edecek eğitim kurumlarıdır. Bu okullar 6 yıl eğitim verirlerdi (Akyüz, 2008, s. 186,187.).

Galatasaray Sultanisi adıyla açılan bu yeni okul, ilk ve ortaöğretim kademelerini içeriyordu. Galatasaray Sultanisi, bir ortaöğrenim kurumu olmasına rağmen hem dil hem de program ve öğretim sistemi bakımından diğer ortaöğretim kurumlarından ayrı ve üstün idi. Galatasaray Sultanisinin açılışından bir yıl sonra yayınlanan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nde de vilayet merkezlerinde "Mekteb-i sultani” adlı altı yıllık eğitim kurumlarının açılması öngörülmüştü. Ancak Girit'in dışında II. Meşrutiyet Dönemine kadar hiçbir sultani açılmadı (Tekeli, 1993, s. 83.).

Sayıları yetmiş geçmemesine rağmen önemli bir işe yaramayan taşra idadileri Emrullah Efendi'nin Bakanlığı zamanında ıslah edilmek istenildi. Bakan, 23 yatılı idadiden 10 tanesini sultani hâline çevirdi. Ama bu lise veya sultaniye hareketi kör topal yürüdü. 1914 yılında Şükrü Bey'in Bakanlığı sırasında da bütün yedi yıllık idadiler sultaniyeye çevrildi (Uzunçarşılı, 1988, s. 146.).

2.7. Dinî Okullar

Irak'ta Osmanlı Döneminde önce bu tip okullar vardı. Bu okullar Arap okullarının devamıdır. Dinî okullar, “küt tap öğretimi” seviyesinden sonra gelmektedir. Öğrenciler küt tap okulunu bitirdikten sonra dinî okullara kayıtlarını yaptırabiliyorlardı. Okullar genelde camilerin yanında yer almaktaydı. Geçimlerini yardım ve verilen bağışlarla sağlanmaktaydı. Okutulan dersler ise, dil, konuşma sanatı, fıkıh, tefsir, sarf, nahu, hadis ilimi, felsefe gibi derslerdi. dersler “halka” sistemi ile işlenilmekteydi (Muhammed, 2009, s. 114.).

Osmanlı padişahları dinî okullara çok önem vermişlerdir; örneğin Musullu El-Celili (1726-1824) hüküm ettiğinde eğitime çok önem vermiştir. Ancak 20. yüzyılın başlarına kadar Irak'ta Sıbyan okulları baskın olarak görülüyor. Öğrenciler bu okullarda Kur'an ezberliyorlardı. Okuma-yazma pek öğretilmiyordu. Eğitim durumu bu şekilde devam ediyordu. Mithat Paşa hükûmeti teslim alınca eğitimde yenileşme ve ilerleme başlatılmıştır (Yakıt, 2000, s. 174.).

Dersler ezbere ve yazılarda dikte şeklinde işlenmekteydi. Öğrenciler okuma yazmayı öğrendikten sonra okullarda okumaya hak kazanıyorlardı. Dersler, İslam şeriatı

esasına dayanarak din adamları tarafından öğretilmekteydi. Bu sistemde öğrenciler danışman öğretmenlerini seçmekte özgürlerdi. Bu dönemde Kerkük'te dinî okulların sayısı yaklaşık yirmiydi . Bu okullarda müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin görev yapabilmesi için öğretmenler okulundan mezun olmak iyi huylu olmak ve küfretmemek gerekli şartlardı. Bu gibi okullarda karma eğitime izin verilmekteydi (Muhammed, 2009, s. 119.).

1318 hicri yılında Maarif Bakanlığının sayımlarına göre, Kerkük sancağında 17 okul bulunmaktaydı; Musul sancağında ise 15 okul. Kerkük sancağında (Numune İlkokul Çocukları) öğrencilerin sayısı ise 170, Korya İlkokulu öğrenci sayıları 110 öğrenciydi. Erbil sancağında 3 okul açılmıştı, öğrenci sayısı ise 155'ti. Derslerin programlarına bakılırsa Alfabe, Kur'an-ı Kerim, Tecvit, çevre bilimi, imla, okuma, matematikti. Maarif Bakanlığının kanunlarınının 11. maddesine göre bu okullarda eğitim parasızdı ancak bazı okullarda öğrencilerden para istenilmekteydi. Ayrıca idareye öğrencileri sözle uyarma cezası ve hatta okullardan çıkarma izni verilmiştir (Kardeşlik Dergisi, 2005, s. 34-35.).

Yılda iki sınav yapılmaktaydı. Öğrenci mezun olduktan sonra Rüştüye okullarında (lisede) okumaya hak kazanıyordu. Sınavlar oluşturulan özel konsey önünde yapılıyordu; bu sınavlara sivil kişiler ve büyük askerî rütbeliler huzurunda icra ediliyordu. Özel konsey Maarif idaresi bu okulların bütçesini karşılamakla ve öğretmenlerin maaşını ödemekle yükümlüydüler (Kerküklü, 2000, s. 3-5.).

2.8. Öğretmen Yetiştirme

Bağdat'ta Osmanlı eğitimi, uygulama yönünden Basra vilayetine göre daha ağırlık göstermekteydi. Burada "Sultaniye", hukuk öğretmen okulları, Sanayi (meslek) okulları ve 71 ilkokul bulunmaktaydı. Bu bilgiler açıkça Türkiye Maarifinde kaydedilmiştir. Ama eğitimin genel durumuna bakılırsa kayıt olan öğrencilerin çoğu okullara devam etmemektedir ve denetim iyice yozlaşmıştır (Muhammed, 2009, s. 119.).

Irak'ta Anayasanın kabulünden sonra, eğitim alanında değişiklikler yapılmıştır. 1911 Haziran ayında Irak İslam Fakültesi “Azamiye Fakültesi” açılmıştır. Bu açılışa Sivil ve askerî topluluklar katılmıştır. Bu fakülte Maarif Kanunu “Nizamnamesine” göre açılmıştır. Osmanlı diğer milletlerle ve topluluklarla daha sağlam ilişkiler kurmak istediği için eğitime önem vermiştir (Irak Eğitim Bakanlığı, 1977, s. 21.).

Tablo 2

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Döneminde Irak Eğitimi ve Enstitüler

Okul Türleri	Sayı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
İlkokul	160	7128	321
Ortaokul ve Lise	4	349	49
Öğretmenler Okulu	3	–	22
Meslek Okulları	1	–	–
Yüksek Okul ve Hukuk Fakültesi	1	244	10

Irak milleti eğitime çok büyük destek vermiştir. 1909 yılında sadece Bağdat köylerinden 7715 kuruş eğitim için bağış toplanmıştır. Irak'ta gazeteler bu dönemde Arap diline önem verilmesine ve eğitim dilinin Arapça olmasına büyük tepkiler göstermişlerdir. Ayrıca Irak aydın kesimlerinden oluşan örgütler, çağdaş okullar inşa edilmesini yeni müfredatta Arap kültürüne de değinilmesini ve eğitimin okullarda Arapça olmasını istemişlerdir (Kerküklü, 2000, s. 7.).

2.9. Meslek ve Teknik Eğitim

1871 yılında, Mithat Paşa zamanında, ıslahat fermanı esas alınarak Bağdat'ta ve daha sonra Kerkük'te sanayi ve meslek liseleri açılmıştır. Bu önemli adım devlet ve insanların katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Bu okulların öncelikli amacı, korumaya ve yardıma muhtaç konumda olan öğrencilerin sanat ve meslek eğitimi alanında yetiştirilmesidir. Meslek okullarında dokumacılık, marangozluk, tekstil, ayakkabıcılık, demircilik, basım gibi sanatlar öğretilmekteydi. Okullar 10-15 yaşlarında ilkokulu bitirmiş öğrencileri kabul etmekteydi. Eğitim süresi bu okullarda 5 yıldır ve parasızdır (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 36.).

Meslek okullarında ayrıca öğrencilere tarih, coğrafya, din kültürü, Türkçe, Arapça ve ayrıca Farsça ve Fransızca dersleri öğretilmekteydi. Öğretim kadrosu bu

okullarda müdür, ğretmen, hizmetçiler ve bazı meslek erbabı ustalardan ğrenilmekteydi. Bu meslek erbaplarının öğrencilere sanatları öğretmede büyük katkıları olmuştur. Sınav sistemine bakıldığında ğretim yılının sonunda uygulamalı olarak okul idaresi ve yüksek kademeli memurlar ve üst düzey yöneticilerin gözetiminde yapılıyordu. Ancak meslek liseleri kısa zaman içerisinde baştarsızlığa sürüklenmiştir çünkü çeşitli yardımlar giderek azalmıştır (Kerküklü, 2000, s. 8, 9.).

Kerkük meslek okullarında okutulan kitaplar, İstanbul'da okutulan kitaplardan hiçbir farklılık göstermiyordu. Osmanlılar eğitime destek yönünde çok baştarılı olan öğrencilere ödüller ve özel madalyonlar verirlerdi. Bu madalyonların ismi ise "Maarif madalyonu"yd. Bu madalyonlar altın ve gmştn yapılandı (Kerküklü, 2000, s. 10.).

3. KRALİYET DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1918-1968)

Bu bölümde Irak Eğitim Sistemi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Baas Rejimine kadar olan döneminde yapısal ve eğitim türlerine göre incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde konu hakkındaki genel kavramlar da tanımlanmıştır.

3.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler Irak'ı işgal ettiklerinde Maarif Bakanlığının çöktüğünü biliyorlardı. Bu yüzden önemli şehirlerde okullar açmaya ve eğitim kalitesinin artırması için girişimlerde bulunmayı düşünmüşlerdir. Ayrıca İngilizler, eğitim programlarında değişiklikler yapılmasına gitmişlerdir; özellikle hukuk okullarında eğitim dilini Türkçeden Arapçaya değiştirmişlerdir.. Öğretmen eksikliğini fark eden İngilizler, Mısır ve Şam ülkelerinden faydalanarak öğretmenler ve değerli eğitim müfredatlarıyla donanımlı kitaplar getirtmişlerdir. (El-Hilali 2000, s. 42.)

Irak Eğitim Sistemi, Birinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenmiştir. İngiliz işgali ile birlikte eğitim sisteminde birtakım düzenlemeler yapılmasına rağmen bu düzenlemeler de işgalci ülkenin eğitim alanında geçici politikalarını kapsamaktaydı. İngilizler daha önceki dönemde Hindistan işgalinden edindikleri tecrübelerden yola çıkarak Irak'ta önceliklerinin kendilerini halka benimsetmek ve kabul ettirmek olduğunu düşünmekteydi. Irak, işgal öncesinde eğitim ve öğretim alanında toplumda önemli bir konuma sahip durumda iken İngilizlerin işgalinden sonra eğitimde önemli bir çöküş dönemi yaşanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi tüm alanlarda ve tabii ki eğitimde etkisini göstermiştir (El-Hilali, 2000, s. 29.).

Maarif Bakanlığını düzenlemek alanında İngiliz idaresi okul açmaya yönelmemiştir. Bunun sebebi; İngilizler Irak'ta öğretmen kadrosunun eksik olduğunun farkına varmışlardır ve okulların açılmasının hiçbir katkı sağlamayacağı görüşündeydiler. Bu yüzden Mısır ve Şam ülkelerinden öğretmen ve değerli kitap getirme yoluna gitmişlerdir (Civlez, 2007, s. 14.)

Bunun yanı sıra egemenliğini yaymak için özellikle Basra şehrinde 1914-1917 yılları arasında önemli kadrolar yetiştirmeye çalışmışlardır.

Tablo 3
1914-1917 Irak'ın Güneyinde İngiliz İşgalcilerin Açmış Olduğu Okulların Sayısı

Okul	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Basra	85	4
Abu- Elhasip	95	4
Zübeyir	35	3
Nasıriya	50	3

Kaynak: Abdulrezzak El- Hilali (2000). İngiliz Egemenliğinde Irak Eğitim Tarihi 1921-1932, Bağdat,

Irak: Dar El- Şuun El- Sekafiye, Yayınevi.

İngilizler 11 Mart 1917'de Bağdat'a girip işgal ettiklerinde güneyde başardıklarını yeniden başaramadılar. Bunun sebebi ise Bağdat eyaletinde bir kere aydın kesimi yüksek idi, ayrıca okullara yönelik önem ve ilgi büyüktü, işgalcilerden bu konuda sürekli isteklerde bulunuyorlardı. Bu yüzden İngilizler Bağdat'ta öğretmen okulu açmaya yönelmişlerdir. Okullar öğretmenlere acil şekilde ihtiyaç duydukları için İngilizler böyle bir yola başvurmuşlardır. Öğretmen okullarında öğretmen adayları 3 ay süreyle kurs gördükten sonra okullara atamaları yapılıyordu. İngilizlere karşı yükselen sesleri susturmak için Maarif Meclisini açtılar.. Okullar giderek Irak millî sesinin yükseliş yeri hâline gelmişti. Millî örgütler ve uyanış hareketleri 1919 yılından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır (El-Hayyat, 1971, s. 82.).

Irak'ta Osmanlı Döneminin eğitim bakımından çok etkili bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Eğitimin devlet tarafından desteklenmesi ve ona göre çok değerli tasarıların ortaya çıkartılması da bunun kanıtıdır. Maarif Bakanlığının Osmanlı Yönetimi tarafından kurulması ve Osmanlılardan sonrada Irak Yönetimi tarafından bu yola girmesinin nedeni; bunun gibi bir sağlam sistem kuramamalarıdır. Kraliyet Döneminde ve bazı küçük değişikliklere rağmen bu gidişat değiştirilmemiştir (Civlez, 2007, s. 17-18.).

Cafer El-Hayyat'ın 1971 yılında yayınladığı Irak'ın Yakın Tarihi adlı eserine göre, Osmanlılardan sonra İngilizler "Eğitimi" ele geçirmişlerdir. Maarif Bakanlığında çıkartılan kararlar sadece İngiliz yönetimine hizmet etmekteydi. Bu yüzden de Kral Faysal, Irak Devleti ilan (12.09.1921) edildikten sonra Maarif Bakanlığının başına Şeyh Abdülkerim El- Cezairi' nin geçmesini istedi ancak bu şahıs özür dileyerek görevi reddetmiştir. Bu görev birçok kişiye teklif edilmiştir fakat 1924 yılına kadar bu kadro

boş kalmıştır. İngilizlerin ihtilalinden sonra bu göreve önemli, kültürlü şahsiyetlerin gelmemesi -Kralın isteğine rağmen- El-Hayyat'a göre kafalarda soru işaretleri oluşturur (El-Hayyat, 1971, s. 82.).

İngilizler Irak'ı işgal ettikten sonra sadece siyasi, sosyal ve ekonomik alanlara müdahale etmişlerdir. Bunun yanında eğitimde istedikleri karar ve tasarıları çıkarabiliyorlardı ve devlet buna karşı koyamıyordu. Irak'ta eğitim dilini Arapça yapmalarına rağmen kitaplarda müfredat değişikliğine gidilmiştir. İsrail ve papaz (kilise) okullarına izin verilmiştir. Eğitimdeki bu değişiklikleri göz önünde bulundurursak; Maarif Bakanlığının bu süreçte önemsenmemesi normal görülebilir (El-Hilali, 2000, s. 32.).

Irak'ta İngiliz egemenliği, Birleşmiş Milletler'in bazı şartları altında kabul edilmekteydi. Bu şartlar içerisinde “dinî özgürlükler, dil, din, ırk ayırımına gidilmemek vardı. Bunların yanı sıra İngilizler, eğitimin Irak dilinde olmasını desteklemekteydiler. Aynı anda özel okullara da önem vererek ve açılmasına izin vermişlerdir. Sonuçta bunları Irak Hükûmetinin desteği ve onayıyla olmasına koşul koyulmuştur (El-Hilali, 2000, s. 19,20.).

3.2. İlköğretim

Irak Maarif Bakanlığının Raporuna göre 1922-1923 yıllarında ilkokul eğitimi veren okul sayısı sadece 88'di. Öğrenci sayısı ise 8001'di. Bu sayım Süleymaniye şehri hariç tüm Irak şehirlerini kapsıyordu (El-Hayyat, 1971, s. 94.).

Tablo 4
Irak'ta Kraliyet Döneminde İlköğretim

Dönem Aralığı	İlkokul	
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1920 - 1921	88	8001
1925 - 1926	288	22712
1930 - 1931	316	34513
1935 - 1936	590	67593

Kaynak: Eğitimin Gelişimi, Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2006,s. 42.).

Irak Maarif Bakanlığı eğitim sisteminde ilk kademeli ve ilkokulların ayırımına girmiştir. Küçük köylerde ilk kademeli sistemine doğru gidilmiştir” dinî okullara benzer okullardır”. Bu sistemde okullar 4 yıllıktı. (Irak Eğitim ve Araştırma Merkezi, 2006.).

Bu okullarda, müfredat içeriği incelendiğinde “Arapça okuma-yazma, matematik, din, tarih, coğrafya ve doğa bilimleri dersleri okutulmaktadır. 1919 yılında Bağdat’ta bulunan İlkokulların isimleri aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir.

Tablo 5
1919 yılında Bağdat’ta Bulunan İlkokullar

1. Haydari Okulu
2. El-Barudiye Okulu
3. Fazl Okulu
4. Karh Okulu
5. Bab El-Şayh Okulu
6. Raas El-Karye Okulu
7. Kazimiye Okulu
8. Azamiye Okulu

Kaynak: Cafer El- Hayyat (1971). Irak’ın Yakın Tarihi, Bağdat, Irak: Eğitim Bakanlığı Yayınevi

Bu dönemde İlkokul sistemi korunmaya çalışılmıştır. Irak Eğitim Sistemine göre eğitim süreci bu okullarda 6 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca okulların son iki kademesinde İngilizce eğitimine önem verildiği görülmektedir. Aynı zamanda meslek okulları açılmasına özellikle büyük şehirlerde önem verilmiştir. Öğrencilerin görüş açılarını geliştirilmeye çalışılmıştır. Genel olarak ilköğretim düzeyinden açılan bu okulların daha sonra devamı gelmemiş ve sadece ilköğretim kademesi için faaliyet göstermişlerdir. Orta ve lise kademe okulları için Maarif Bakanlığı yetersiz kaldığını açıklamış ve bu tip okulların açılmasına gerekli desteği sağlayamamıştır (El-Züvelif, 1979, s. 52,53.).

3.3. Ortaöğretim

Bu dönemde orta ve lise okullarına “Saneviye” okulları adı verilmiştir ve iki kademeyi de kapsamaktadır. Okulun son iki yılında öğrenci sözel veya sayısal bölümünü seçmek zorunda kalıyordu. Böylece sözel bölümünden mezun olan öğrenciler “Hukuk ve Dil Fakültelerine girip eğitimlerini sürdürebiliyorlardı. Sayısal bölümü bitirenler ise “Mühendislik, Tıp ve Ziraat’ta” tahsillerine devam edebiliyorlardı (El-Hilali, 2000, s. 48.).

Tablo 2

Irak'ta Kraliyet Döneminde Ortaöğretim

Dönem Aralığı	Ortaokul ve Lise	
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1920 - 1921	3	110
1925 - 1926	5	583
1930 - 1931	19	2082
1935 - 1936	35	6138

Kaynak: Eğitimin Gelişimi, Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2006, s. 42.).

Yukarıdaki tablodan da gördüğümüz üzere, özellikle 1930’lu yıllarda okul ve öğrenci sayısında hızlı bir artış yaşanmış ve okul sayısı 1920 yılına göre 10 kat, öğrenci sayısı ise yaklaşık 600 kat artış göstererek 110 öğrenciden 6100 öğrenciye kadar yükselmiştir.

3.4. Öğretmen Yetiştirme

Kraliyet Döneminde eğitimin sisteminin en önemli sorunlarından birisi de öğretmen yetiştirme sorunuydu. Öğretmen kadrosunun kısıtlı olması okul sayısında artışlara rağmen öğrenci miktarını karşılayacak düzeyde değildi. Böyle olunca ilkokul öğrencileri mezun olduktan sonra öğrencilerin orta okul ve liselere geçmeleri için bir çeşit öğrenci seçme sınavı yöntemi uygulanmaya ve başarılı olabilecek öğrenciler ortaöğretime devam ettirilmeye gayret edilmiştir. Ancak bu seçimler adaletli şekilde tüm öğrencilere uygulanamamaktaydı. Babaları devletin yüksek kademelerine gelen öğrencilerin ve zengin çocukların şartsız koşulsuz kayıtları yapılmaktaydı (El-Hayyat, 1971, s. 103.).

Öğrenciler bu alanlarda meslek sahibi yapmaya çalışır. Bunun yanı sıra idadül muallimin gibi öğretmen okulları vardır. Ortaokulu bitiren öğrenciler bu okullara girebiliyorlardı ve eğitim süresi, bu okullarda 5 yıldır. Ayrıca öğretmen enstitüleri vardı. Buraya idadiye (lise) bitiren öğrenciler kabul edilmekteydi. Eğitim süresi bu aşamada 2 yıldır (El-Hac Yas, 1967, s. 73.).

3.5. Yüksek Öğretim

Yurtdışı eğitimine gönderilen öğrencilerin, o dönemde eğitim sistemi tam oturmamış için adaletsiz bir şekilde seçimleri yapılıyordu. Bu öğrencilerin seçiminden sorumlu olan Maarif Bakanlığına (Eğitim Bakanlığı) çeşitli yaşanan olaylar neticesinde yolsuzluk yorumları ön plana çıkmış ve bu söylentileri doğrular şekilde yurtdışına gönderilen öğrencilerin devlet kademesinde çalışan nüfuzlu ailelerden seçilmeleri halk arasında bu tür söylentilerin giderek artmasına yol açmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olduğunu her fırsatta belirten Kral Faysal, bu fırsat eşitsizliğine son vermek amacıyla çeşitli teşebbüslerde bulunmasına rağmen olumlu sonuç alabildiğini söylemek güçtür. Dinî okullarda yer alan öğretmenler ise ve diğer kültürlü aydın kesim bilim sahnelerinde yer almışlardır. Böylece bunlar Irak'ın önemli sahnelerinde yer almayı başarmışlardır (El-Hilali, 2000, s. 52.).

Tablo 3
Irak'ta Kraliyet Döneminde Yükseköğretim

Dönem Aralığı	Fakülte	Yurtdışı
	Öğrenci Sayısı	Öğrenci Sayısı
1920 - 1921	65	9
1925 - 1926	140	26
1930 - 1931	119	3
1935 - 1936	279	67

Kaynak: Eğitimin Gelişimi, Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2006, s. 42.).

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği üzere, 1920 yılında 65 olan üniversite öğrencisi sayısı 15 yıllık dönem içerisinde yaklaşık 5 kat artarak 279'a ulaşmış yurtdışında bulunan öğrenci sayısı ise 67'e yükselmiştir.

3.6. Meslek ve Teknik Eğitim

Irak'ta meslek ve teknik eğitim süreci üç kısma ayrılmaktadır. Bu bölümler sırasıyla, sanayi eğitimi, ziraat eğitimi ve ticaret eğitimidir. Kraliyet Döneminde mesleki eğitime çok değişikliklerin gerçekleştiği söylenemez.

Osmanlı'dan devam eden eğitim sistemi paralelinde bu okullara 15-17 yaş arası ve ilkokul öğrenimini tamamlamış öğrenciler kabul edilmekteydi. Bu okulda eğitim süresi 5 yıldır (Irak Eğitim Bakanlığı, 1977.).

4. BAAS DÖNEMİNDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİ (1968-2003)

Bu bölümde Irak Eğitim Sistemi Kraliyet Dönemi sonrası iktidara gelen Baas Partisi Döneminde yapısal ve eğitim türlerine göre incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde konu hakkındaki genel kavramlar da tanımlanmıştır.

4.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları

Bu dönemde eğitimi yenilemek ve yüceliğini yeniden kazandırmak için büyük çalışmalar olmuştur, özellikle kraliyet döneminden sonra (1968 yılından sonra) birçok proje geliştirilmiştir. Fakat yaşanan savaşlar, rejim değişiklikleri ve karmaşalar sebebi ile yapılan çalışmaların çoğu sonuçsuz kalmıştır. 1968 Temmuz ayında Baas Rejimi başa gelerek eğitimde köklü değişimleri birlikte getirmiştir (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s.8.).

Genel olarak Baas Partisinin eğitim üzerinde çok fazla yeniliğe gittiğini ve özellikle mesleki eğitim konusuna çok önem verdiklerini söyleyebiliriz. Bu dönemde gerçekleşenleri sıralamak gerekirse, öncelikle 1967-1986 yılları arasında öğrenci sayılarında %30 artış olmuştur. Kız öğrencilerin sayısında ise %45 oranında artış yaşanmıştır. İlkokul öğretmenlerinin sayısı %40 oranında artmıştır. Lise seviyelerinde ise erkek öğrencilerin sayısında %46, kız öğrencilerde ise %55 artış görmekteyiz (El-Hayyat, 1971, s. 119.).

Bu dönemde okul eğitim süreleri ilkokulda 6 yıl, ortaokullarda 3, lise kademelerinde ise 3 yıllık bir süreçtir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler, yüksek okullara ve fakültelere elde ettikleri ortalama ve lise branşlarına göre kayıtlarını yapabilmektedirler (Halis, 1977, s. 23).

Bu gibi örneklerden hareket ederek 1990 yılı UNESCO verilerine göre Irak Eğitim Sisteminin Orta Doğu'nun en mükemmel eğitim sistemine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum aynı zamanda okuryazar oranının %99 seviyesinde olması ile desteklenen bir durumdur (UNESCO, 2003.).

Irak Eğitiminin 1968'ten önceki dönemlerde diğer Orta Doğu ülkelerine göre geri kalmış bir eğitim sistemine sahipti ancak bu dönemden sonra eğitim sistemi yerli yerine oturmaya başlamıştır ve okuryazar sayısında artış görülmektedir. Baas Rejimi

eğitim alanında başlangıçta çok başarılı adımlar atmıştır, Orta Doğu'nun en mükemmel ve zor eğitim sistemlerinden birini kurarak bu alanda önemli yatırımlar yapmıştır. Ancak Irak'ın iki ayrı savaşa katılması ülkenin geleceğini giderek yok etmiştir.

1968 döneminden sonraki döneme bakarsak lise alanında özellikle de meslek okullarında eğitim gören öğrenciler arasında büyük başarılar elde edildiğini gözlemlemekteyiz. 1977 yılında ulaşılan öğrenci sayısı 1968 yılındaki öğrenci sayısının yaklaşık üç katı konumda ve istatistiklere göre yaklaşık 120.090 öğrenci olarak görölmektedir (Irak Eğitim Bakanlığı, 1977.).

Aşağıdaki tabloda da belirtildiği gibi, öğrenci sayısı ve okul adedi bakımından incelenirse Irak, 1968-2001 yılları arasında eğitim gören öğrenci sayıları şu şekildedir: 1968' de 254033 olan öğrenci sayısı, 1980 yılında ise 897001 öğrenciye yükselmiştir. Bu orana göre artış oranı yaklaşık %300 seviyesindedir. 1980 yılında ise 1016870'ten daha fazla öğrenci bulunduğunu görmekteyiz ve artış oranı %400 seviyesindedir. 2000-2001 yılında ise öğrenci sayısının artış oranı %502 seviyesindedir. UNESCO'nun araştırmalarına göre istatistiksel olarak Irak çatısı altında eğitim gören öğrencilerin sayısı 1275427 olarak ifade edilmiştir (UNESCO, 2003.).

Tablo 4

Irakta Eğitimin Gelişimi

Dönem	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam	Öğretmen	Okul Sayısı
1968-1979	60952	193081	254033	8602	757
1979-1980	299034	597967	897001	27987	1774
1989-1990	398343	618527	1016870	44664	2585
2000-2001	603440	691987	1275427	70872	3809

Kaynak: Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim ve Araştırma Merkezi, (2005, s. 5.).

Eğitim sisteminin gelişimine göre öğrenci sayısında %502 artış göstermek programlanan planlamanın çok başarılı bir şekilde çalıştığının göstergesidir. Ayrıca öğretmenlerin sayısının çoğalması anlamına gelir 1968 yılında öğretmenlerin sayısı 8602, 1980 yılında 27987, 1990 yılında 44664, 2000-2001 yılında ise 70872'ye yükselmiştir. Bu büyüme oranını karşılaştırırsak 1990 ile 1968 yılında %350, öğretmen sayısının artış oranı ise 2000-2001 yılları arasında ise ortalama %800 seviyesinde gerçekleşmiştir (Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Merkezi, 2006.).

Bu büyüme oranları bize şunu göstermektedir; Irak Hükûmeti bu zaman dilimleri içerisinde eğitime çok önem vermiştir. Özellikle ortaöğretimde ve lise kademelerindeki gelişme, öğrenci ve sayılarında artış olduğunu göstermektedir. Bunun yanında okul ihtiyaçlarının kitap ve diğer malzemelerin bedava temin edilmesi eğitimde yol kat edilmesine yardımcı olmuştur.

4.2. İlköğretim

Birleşmiş Milletler tarafından 2003 yılına kadarki dönemi yansıtması için yapılan araştırmalar ve istatistiklere göre ilköğretim kademesinde durum Irak'ta şu şekildedir:

1. Irak'ta anaokuluna giden çocukların oranı %5.8 dir. Bu oranı diğer ülkeler ile karşılaştırsak Ürdün'de %29, Kuveyt'te %66, Fas'ta %59, Lübnan'da %65 tir.
2. Irak'ta ilkokula yazdırılan öğrencilerden %76'sı okula devam etmektedir. Bu öğrencilerin yaşları 6- 11 yaşları arasındadır.
3. Irak'ta %31'i kız ve %18 'i erkek okullarını terk etmişlerdir. Köylerde kızların %50 'si okulunu bırakmıştır.
4. Irak'ta toplam, 3 milyon öğrenci okullarını bırakmışlardır. Bunların içinden Kız çocukların oranı daha da yüksektir.

Irak'ın genel bütçesinden eğitime ayrılan oran sadece %5 tir(UNESCO, 2003.).

Yukarıdaki verilerden yola çıkarak bu Baas Partisi Döneminde ilköğretim eğitiminin diğer Arap ülkelerine kıyasla oldukça düşük seviyede seyrettiği görülmektedir. Ayrıca eğitime devam oranı da geçmiş yıllara göre bir artış içerisinde olsa bile genel olarak düşük bir gerçekleşme seviyesine sahiptir. Kız öğrencilerin eğitimi terketme oranı yine oldukça yüksek bir seviyede olup bu oran köy ortamında yaşayan kız öğrencilerinden her iki kızdan birinin okulunu bırakmak zorunda kaldığını göstermektedir.

Aynı şekilde eğitime ayrılan bütçe oranında düşüklüğü bu gibi aksaklıkların engellenmesi ve giderilebilmesinin zorlaştıran bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.1. İlkokul Eğitim Sistemlerinin Kanunu

Cumhurbaşkanlığının (A) fıkrasının geçici (57.) maddesine ve Eğitim Bakanlığının (21.) maddesinin (124) numarasına göre 1971 yılında şu maddeler kanun olarak çıkartıldı;

Baas rejimi döneminde Irak Eğitim Bakanlığı tarafından çıkan genel hükümleri bu maddelerle özetleyebiliriz;

Birinci Madde:

İlkokul eğitim ve öğretimin ders kitapları hazırlamak, program düzenlemek, planlamak ve siyaset akışını sağlamaktan Eğitim Bakanlığı sorumludur. Okullarda şu uygulamaları göz önünde bulundurmaları gerekiyor.

İkinci Madde:

- İlkokulların teknik ve planlama yönünden geliştirilmesi ve iyileştirmesi, şehirler içlerinde kadroların belirlenmesinden Eğitim Bakanlığı sorumludur.
- İlkokulların mali ve idari işlerini tüzük ve kanunlara uyarak Eğitim Bakanlığı üstlenir.
- İlkokul kademesi 6 yaşını dolduran çocukların bedenlerini, ruhlarını, fikir ve karakterlerini sağlıklı şekilde geliştirmeye çalışır.

İlkokullarda çocuklara bu kazanımları kazandırmaya çalışılır:

- Allah'a ve milletinin geçmişine, insaniyete ve vatanlarına sadık kişiler yetiştirilmeye çalışılır.
- Millî ve İslami kültüre inançlı, vatanını seven bireyler yetiştirilmeye çalışılır.
- Çocuklara çalışma sevgisi ve sağlıklı yöntemler uygulamasını sanayi ve ziraat yönlerinden basit uygulamaların gerçekleştirilmesine yardımcı olmak.

Üçüncü Madde:

Yukarıdaki uygulamalar tüm "ilkokul çocuklar"ını kapsamaktadır. Ayrıca çocukların istek, kapasitesine, sosyal ve ekonomik durumlarına göre hiçbir ayırım yapılmaz. Vatandaşlar arasında millî birliğin sağlanmasına çalışılır.

Dördüncü Madde:

İlkokulların mesaieleri sabah olmalıdır. Ancak öğrencilerin sayısı kalabalık olursa veya okul binaların sayısı yetersiz olursa geçici olarak başka saatlerde devam edebilirler. İhtiyaç duyulursa akşam okulları açılabilir.

Beşinci Madde:

Çifte eğitim uygulaması, eğitimin il meclisinin kararı ile bazı okullarda ihtiyaç duyulursa uygulanır.

Altıncı Madde:

Eğitim İlkokullarda parasızdır. Ayrıca Eğitim Bakanlığı öğrencilere kitap ve kırtasiye malzemelerini bedava dağıtmaktadır. İhtiyacı olan öğrencilere yiyecek ve giyecek parasız temin ettirmeye çalışır.

Yedinci Madde:

İlkokullar üç çeşittir; Erkek okulları, kız okulları ve karma okullar. Sosyal yapıların müsait olduğu yerlerde karma okullar açılabilir. Ayrıca erkek veya kız okulları ihtiyaç duyulduğunda karma okullara dönüştürülebilir.

Sekizinci Madde:

Sınıflarda en az 20 ve en çok 40 öğrenci bulunması gerekir. Zor durumlarda öğrenci sayısı bu orandan az veya çok olması için Eğitim Müdürlüğünden onay alınması gerekir. Bir sınıfta öğrenci sayısının 20' den az olduğu durumlarda sınıf diğer sınıflarla birleştirilebilir. Ancak bu sayı birleştirildiğinde 35 öğrenciyi aşmaması gerekir.

Dokuzuncu Madde:

Eğitim Bakanlığı bazı okulları “pilot okul” olarak seçebilir ve bu okullarda eğitimin genel amaçlarını aksatmamak şartıyla yeni programlar, kitaplar, sınav sistemlerini deneyebilir.

Onuncu Madde:

Eğitim Bakanlığının kararlarına göre çok az yerleşimli yerlerde veya küçük köylerde “Birleştirilmiş sınıflar” uygulamasına geçilebilir. Ancak öğrencilerin sayısı çoğaldıkça o okullarda öğretmenlerin sayısı artırılabilmektedir.

Okulların açılması için en az 15 öğrenci bulunması gerekir. Eğer bu sayı az olursa yakın köylere “taşınmalı sisteme” tabi tutulur. Bu konuda karar, şehrin eğitim meclisi tarafından alınır.

On birinci Madde:

- Gençler için özel sınıflar veya okullar seçilir. İlkokula geç kalan 9 yaşını dolduran ve 14 yaşını aşmayan öğrencilerin kaydı yapılır.
- Bu okullarda eğitim süresi dört yıldır. Okulda okutulan programlar ise özel olarak hazırlanır veya eğitimde diğer ilkokullarda bulunan kitaplardan yararlanır.
- Bu okullardan mezun olan öğrenciler ilkokuldan mezun olan öğrenciler ile aynı seviyededirler.
- Eğitim Bakanlığının çıkardığı kanunlara göre bu okullarda eğitim yapılır ve uygulanır.

On ikinci Madde:

- İlkokullarda öğretmenlerin atamasının yapılabilmesi için öğretmen yüksek okulları veya enstitülerinden ve en azından öğretmen okulundan mezun olması gerekiyor.
- Öğretmene çok ihtiyaç olduğunda liseden mezun olup bir sene öğretmenlik formasyonu alan kişilerin ilkokullara tayinleri yapılabilir.
- Öğretmene çok ihtiyaç duyulduğunda eğitim fakültesi dışından -eğitim formasyonları aldıktan sonra- diğer fakültelerden mezun olanlar da ilkokullara öğretmen olarak atanabilir,

On üçüncü Madde:

İlkokullara atanan müdürlerde, öğretmenlik menşinden gelmek ve yüksek öğretimi bitirmiş olma koşulu aranmaktadır. Ayrıca hizmetinde tam 5 yılı doldurmuş olması şartı aranır. Köy okullarında bu hizmet süresi daha aza inmektedir.

On dördüncü Madde:

Okul teşkilatı; müdür, iki müdür yardımcısı ve öğretmenlerden oluşur. Bunun yanı sıra öğretmen meclisi, okulda müdür yönetiminde olur ve yardımlaşarak eğitim, sosyal ve idare konusunu paylaşırlar.

On beşinci Madde:

İlkokullarda eğitim ve öğretim kadroları okul içerisinde öğrencilerin sağlıklarını, güvencelerini temin ederek ilerlemelerini sağlamakta, onları doğru yönlendirmektedir. Ayrıca öğrencilerin aileleri ile iş birliği yaparak okul dışında da öğrencilerin hareketlerini göz önünde bulundurmaya çalışılır.

4.3. Ortaöğretim

Ortaöğretim ve lise 12-18 yaş çocuklarını kapsamaktadır ve eğitim süresi 6 yıldır. İki aşamadan oluşmaktadır: (Irak Eğitim Bakanlığı, 1991.).

Ortaöğretim birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar -bunun diğer Arap ülkelerinde karşılığı 7 ila 9. sınıfa kadar- temel eğitim içerisinde devam etmektedir. Bu aşama 4. sınıftan 6. sınıfa kadar Arap ülkelerinde 1 ila 3 seneviye okulları karşılar. Bu kademedeki 4. sınıfa kadar genel eğitim başlar; 5. Sınıfta program ikiye ayrılır: beşinci sınıf Fen veya Sözel okullar olarak. Eğer ortaöğretim kademesi ile lise kademesini içerisinde barındırıyorsa bu gibi okullara “Seneviye okulları” denir (Kerküklü, 2000, s.17.).

Seneviye (idadiye) okullarının yıllara göre gelişimi şu şekilde olmuştur:

Tablo 5
Irak'ta Ortaöğretim Eğitiminin Gelişimi (1968-2001)

Yıl Dönemi	Enstitü Sayısı	Artış Oranı (%)
1967-1968	757	%0
1979-1980	1774	%134
1989-1990	2585	%241
2000-2001	3809	%403

Kaynak: Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2005, s. 12.).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere, 1968-1980 yıllarında okulların sayısı 757' den 1774 okula yükselmiştir. 1990 yılında da 2585 okula ulaşmıştır. Daha

sonra 2000-2001 yıllarında bu okulların sayısı 3809 okula çıkmıştır. 1968 ila 2001 yılları arasında okul sayısının 1968 yılına %100 ila %400 seviyesi arasında artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu yükseliş oranı beraberinde okul araç-gereç ve bilgisayar gibi eğitim- araç gereçlerinin de artışını getirmiştir. (Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Merkezi, 2006.).

4.4. Öğretmen Yetiştirme

Bakanlık, öğretmen enstitülerine bilimsel öğretim açısından çok önem vermiştir. Irak Eğitim Bakanlığı, bu yolla ilkokullarına ve ortaöğretimlerine binlerce öğretmen desteği vermiştir. Bu enstitülerde öğretim süresi beş yıldır. Öğrenci ortaokuldan mezun olduktan sonra veya liseyi tamamladıktan sonra 2 yıl okuyup öğretmen olarak atanabilmektedir. Bu çeşit okullarda ön lisans diplomaları verilmektedir. Bu okulların amacı, ülkede yaşanan öğretmen eksikliklerini kapatmaya çalışmaktadır. İstatistiklere bakarsak bu okullara kayıt olan öğrencilerin sayısında çok artış gözlenmektedir. 1968 yılında öğrenci sayısı bu okullarda 15061 iken 2000-2001 yıllarında bu sayı, 63805 öğrenciye yükselmiştir. Bu oranı karşılaştırsak büyüme artışı 1968 yılına göre %400 seviyelerine kadar ulaşmaktadır (Irak Eğitim Bakanlığı, 1977.).

Tablo 10
Öğretmen Enstitüleri Eğitiminin Gelişimi

Yıl Dönemi	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Enstitü Sayısı
1967-1968	15016	582	50
1979-1980	22761	993	50
1989-1990	28791	1619	43
2000-2001	63805	2025	88

Kaynak: Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim ve Araştırma Merkezi, (2005, s. 12.).

Yukarıdaki tabloya baktığımızda öğretmenlerin genel olarak çoğunluğunun öğretmen enstitülerinden mezun, lisans diploması, yüksek lisans veya doktora tahsili olan öğretmenlerden oluşmakta olduğunu söylebiliriz. 1968’de 582 öğretmen iken 2001 yılında ise 2025 öğretmen enstitülerde eğitim vermektedir. Bu sayılara bakarsak 1968

yılına göre artış oranı %400 seviyelerine kadar ulaşmaktadır (Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Merkezi, 2006.).

Öğretmen Enstitüleri Irak'ın genelinde şehirlere eşit şekilde dağıtılmıştır. Kısaca her şehirde 2 tane öğretmen enstitüsü bulunuyorsa bunların biri kız enstitüsü diğeri erkek enstitüsüydü. Böylece Irak'ın genelinde 42 enstitü bulunmaktaydı. Daha sonra akşam okulları açılmış böylece sayı 84'e yükselmiştir. Sadece Bağdat'ta 16 enstitü bulunmaktaydı. Bunların 8'i sabahçı diğeri 8'i ise öğlece. Bu enstitülerin yanında Bağdat'ta, Musul'da, İmara'da ve Basra'da 2 yıllık enstitüler de vardır. Irak'ın genelinde 88 öğretmen enstitüsü bulunuyordu (Kerküklü, 2000, s. 61.).

Burada ayrıca gerçekten devlet bu zaman dilimleri içerisinde okullara gereken önemi vermiştir.Devlet, ilkokul ve ortaokulların seviyesini yükseltmek için bu enstitülerin yanında eğitim fakülteleri de açmaya gayret etmiştir. Lise öğretmenlerini mezun etmek eğitim fakültelerin göreviydi. Bağdat, Basra ve Musul'da 3-4 eğitim fakültesi bulunmaktaydı. Bu eğitim fakültelerinin amacı, kaliteli lise öğretmenleri yetiştirmektir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler lisans diploması almaktaydılar. (Fen, Edebiyat, Eğitim) bölümlerinden öğrenci mezun etmekteydiler. Açık eğitim fakültelerinin 1998 yılında açılmasının sebebi, eğitim seviyesini yükseltmeye çalışmaktır ve bu görev, Eğitim Bakanlığına devredilmiştir (Kerküklü, 2000, s. 63.).

4.5. Meslek ve Teknik Eğitim

1968 yılında Bass Rejimi ülkenin ihtiyacını göz önünde bulundurarak, meslek eğitimine Eğitim Bakanlığı aracılığı ile önem vermiştir. Meslek okullarının sayısını ve kalitesini, öğretim kadrosunu ve ders programlarını değiştirme ve yenilemeye yönelmiş, öğrenci sayısını bu okullarda artırmaya çalışmıştır. Bu okullarda eğitim süresi 3 yıldır, ortaokuldan mezun olan öğrenciler kayıtlarını yaptırabilmektedirler (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 32.).

Ortaöğretimden sonra öğrenciler, (düz lise veya mesleki lise) iki farklı tür okulla karşılaşılır, o zaman seçmek zorunda kalıyorlar. Bu kademe bitince, öğrenciler üniversite aşamasına geçmektedirler. Öğrencilerden üniversite sınavını geçemeyenler

tekrar bir sonraki yıl sınava katılıyorlar onu da başaramazlarsa akşam okullarına geçmek zorunda kalıyorlar burada da öğrencilerin yaş şartlarını göz önünde tutuyorlar.. Ortalaması zayıf olan öğrenciler ise ancak meslek liselerine geçebilirler. Meslek liselerinde eğitim süresi ise 3 yıldır. Öğretmen liselerine (enstitülerine) ortalaması tutan istekli öğrenciler özel talepte buldukları sürece bu okullara kayıtlarını yaptırabilirler (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 34.).

Irak'ta meslek ve teknik lise eğitimi "Sanayi Eğitim, Ziraat Eğitimi, Ticaret Eğitimi" olmak üzere, üç kısma ayrılmaktadır. Okullarda teknik ihtiyaçların giderilmesi amacıyla laboratuvar ve diğer teknik malzemeler eksiksiz bulunmaktadır. Meslek ve teknik lise eğitimi 1968-2001 yılları arasında önemli aşamalar kaydetmiş ve Irak'ın eğitim sistemine önemli katkılar sağlamıştır. Sayılarla örnek vermek gerekirse; 1968 yılında meslek ve teknik lise sayısı 26 iken 1990 yılına gelindiğinde 263 okula ulaşılmıştır. 2000-2001 yıllarında ise bu kategorideki okul sayısı Irak genelinde 278'e ulaşmış konumdadır (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 35.).

Öğretmen sayılarındaki gelişimi incelersek yine benzer bir tablo ile karşılaşmaktayız. 1968 yılında 577 olan öğretmen sayısı 1990 yılında 7467'ye 2001 yılında 9 223'e yükselmiştir. Artış oranı 33 yılda yaklaşık %1800 seviyesindedir.

Öğrencilerin sayısında da yine büyük bir artış göze çarpmaktadır. 1968 yılında 5811 öğrenci eğitim görmekte iken, 1990 yılında bu rakam 6590 öğrenciye yükselmiş, 2001 yılında ise toplam 147 942 öğrenciye kadar yükselmiş gözükmektedir. Buradaki büyüme oranı da yaklaşık %2500 seviyesinde olup öğrenci sayısı artışı bakımından da oldukça yüksek bir seviyededir (Irak Eğitim Bakanlığı, 1990, s. 38.).

Bu durum bir diğer ifade ile Bass Rejiminin eğitime ne kadar önem verdiğinin bir göstergesi şeklinde de ifade edilebilmektedir. Bu meslek okullarından başarılı olan öğrenciler (teknoloji mühendisliği, ziraat ve iktisat gibi) farklı anabilim dallarındaki üniversitelere geçiş yapabilmektedir.

Aşağıdaki tabloda Irak'ta 1967-2001 yılları arasında mesleki eğitimin gelişimini öğrenci, öğretmen ve okul sayısı bakımından görebilirsiniz.

Tablo 11
Irak Mesleki Eğitiminin (Ziraat, Sanai ve Ticaret Alanlarında) Gelişimi

Yıl dönümü	Öğrenci sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayıları
1967-1968	5811	577	26
1989-1990	65904	7467	263
2000-2001	147942	9223	278

Kaynak: Eğitimin Gelişimi, Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2005,s. 8.).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere, 1968 yılında 26 olan mesleki okul sayısı 2001 yılında 278'e yükselmiştir. Öğretmen sayısı da aynı şekilde 1968 yılında 577 kişi iken 2001 yılına gelindiğinde 9223 kişiye kadar yükselmiş olduğu gözlemlenmektedir.

5. 2003 SONRASI DÖNEMDE IRAK EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPI VE İŞLEYİŞİ

Bu bölümde Irak Eğitim Sistemi 2003 Irak işgali sonrası dönemde yapısal, ve eğitim türlerine göre incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde konu hakkındaki genel kavramlar da tanımlanmıştır. (Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Merkezi, 2006.).

5.1. Mevcut Yapı ve Eğitim Amaçları

2003 yılında itibaren Irak'ta çok farklı gelişmeler yaşanmış ve her alanda olduğu gibi eğitim alanında da çok farklı değişikliklere gidilmiştir. Günümüzde Irak Eğitim Sisteminin genel yapısını ve amaçlarını sıralamak gerekirse şu başlıklar altında toplayabiliriz: (Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Merkezi, 2004, 2005, 2006.).

5.1.1. Irak Eğitim Sisteminin Genel Yapısı

Irak'ın Anayasasında eğitim ve öğretimi düzenleyen yasalar bulunmaktadır. Bu yasalar eskiden Maarif Bakanlığı tarafından çıkarılmaktaydı, şimdi ise Irak Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılmaktadır.

Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim Sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul binası ve tesisleri, eğitim araç-gereçleri ve devletin eğitim ve öğretim alanında görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde ele almak üzerine kuruludur (Kerküklü, 2000, s. 26.).

5.1.2. Irak Eğitim Sisteminin Yapılanması

Yönetsel Yapılanma: Irak Eğitim Bakanlığı Cumhuriyet Döneminden önce kurulmuştur. 1921 yılında Irak Devleti emperyalistlerin işgalcilerinden kurtulup istiklalini ilan ettikten sonra, yine Osmanlı Devletinden miras kalan iptidaiye ve medrese okullarını sürdürmeye çalışmıştır. O zaman da millî eğitim dairesi Maarif Bakanlığı adını taşımıştır. Böylece Maarif Bakanlığı faaliyetini Irak'ta Krallık Döneminin sonuna kadar sürdürmüştür. 1968 yılında Irak Cumhuriyeti ilan edildikten

sonra yeni kanun ve tasarılar getirilmiş ve ismi Terbiye ve Talim Bakanlığı olmuştur (El-Hilali, 2000, s. 58.).

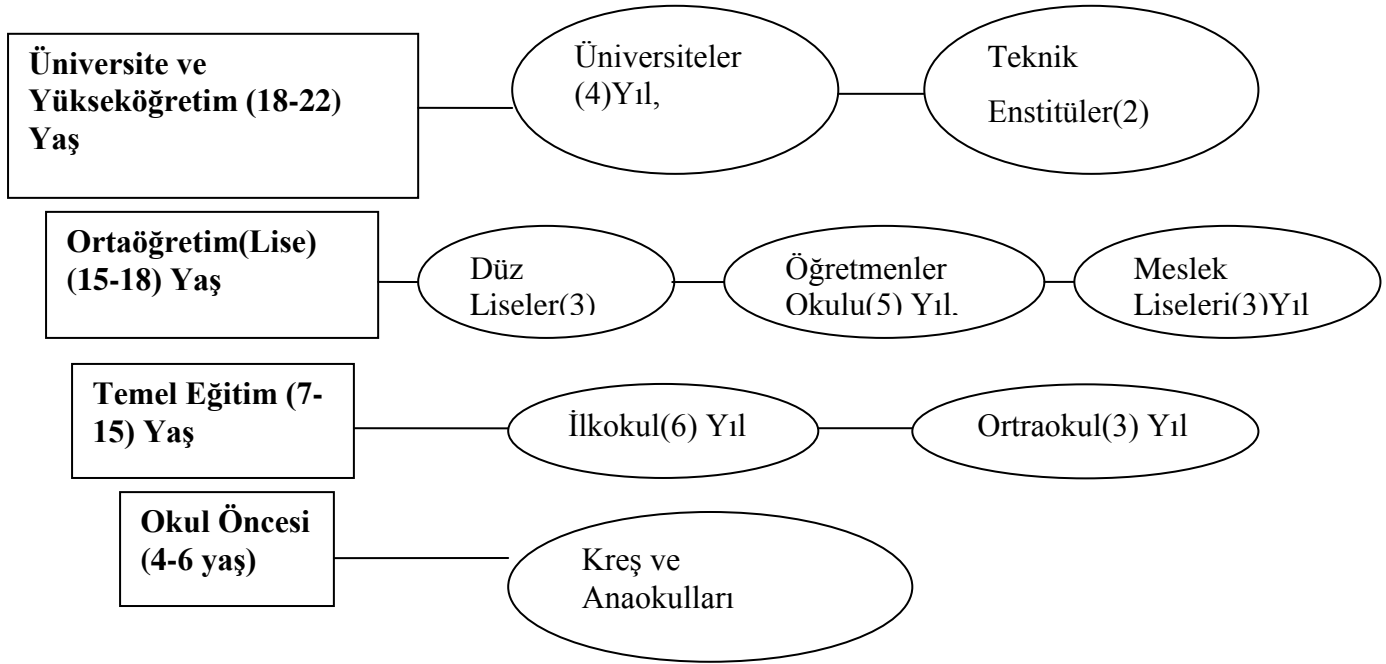
Baas Partisi 1979 yılında iktidara geldiği zaman Yüksek Öğretim Bakanlığı kurulmuş ve “Terbiye ve Talim” kurumu bu bakanlığa bağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin Millî Eğitim Bakanlığının tarihine bakarsak, yine bu isim değişikliği yaşanmıştır ve 1982 yılında kurumun ismi Millî Eğitim Bakanlığı olarak değiştirmiştir.

Burada dikkat çeken önemli bir hususta bilindiği üzere, Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurumu, asli görevlerini Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte sürdürmektedir. Irak’ta ise tersi bir durum söz konusu olup Irak Eğitim Bakanlığı, Irak Yüksek Öğretim Kurumunun altında görevlerini sürdürür, Yüksek Öğretim Kurumunda alınan kararlar, Irak Eğitim Bakanlığı tarafından incelenip kontrolden geçirilir (Kerküklü, 2000, s.35.).

Irak Eğitim Bakanlığı merkezi sistemle işlemlerini sürdürmektedir. Bu sistem 18 ilde de geçerlidir. İllerde olan Eğitim Müdürlükleri Bakanlıktan gelmiş olan emirleri yerine getirir. İllerdeki Eğitim Müdürlüklerine taşra ve ilçelerdeki küçük müdürlükler bağlıdır. Irak Eğitim Sistemi, bu konuda Türkiye’deki merkezi sisteme hemen hemen uymaktadır. Ancak Saddam Rejimi devredildikten sonra bazı siyasi gruplar Irak’ı federal yönetim şekline çevirmeye çalışmakta, Kuzey Irak’taki yönetim ise kendi sistemini ayrı olarak teşkil etmeye çalışmaktadır. Hatta “sınav sistemi Irak’ta uygulanan Bakalorya sisteminin dışına çıkmaya başladı.” bile diyebiliriz. Ayrıca şimdiye kadar Irak’ın kaç eğitim müşavirliği veya eğitim ataşeliği olduğunu bilinmemektedir. En azından bu gibi kayıtlar devletin resmî kayıtlarında bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye Millî Eğitim Sistemi daha düzenli ve kontrollüdür (Civlez, 2007, s. 43.).

5.1.3. Irak Eğitim Sisteminin Yapısı

Eğitim düzeyleri arasındaki geçiş ve eğitim süreleri aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.

Şekil 1. Irak Eğitim Sisteminin Yapısı (Irak Eğitim ve Kültür Bakanlığı, (1990, s. 19).

Irak Eğitim Sistemi, Türkiye Eğitim Sistemi gibi okul sistemlerinin yapısı gibi “örgün ve yaygın eğitim”den oluşmaktadır. Irak’ın eğitim kademeleri genel hatlarıyla baktığımızda 5 kademededen oluşmaktadır. Bu kademeler eğitim programları içerisinde birbirini tamamlamaktadır: Okul Öncesi Eğitim, İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim kademeleri.

Tablo 6

Yaş Grupları İtibariyle Irak Eğitim Sistemi

Okul Öncesi	4-6 Yaş arası
İlkokul	7-12 Yaş arası
Ortaokul	13-15 Yaş arası
Lise	16-18 Yaş arası
Yüksek Öğretim	19- 22 Yaş arası

Ortaokul, lise ve yüksek öğretim zorunlu değildir. Ama tüm okul kademeleri devlet tarafından karşılanır ve parasızdır Irak Eğitim Sisteminin Yapısı (Irak Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1990, s. 22.).

5.1.4. Irak Eğitim Sisteminin Amaçları

Irak Eğitim Sisteminin eğitim amaçları sırası ile; insani, dinî, vatandaşlık, millî, demokratik, sosyal, bilimsel ve mesleki amaçları olmak üzere sekiz farklı özelliindedir (Irak Eğitim Bakanlığı, 2005, s. 12.).

5.1.4.1. İnsani Amaçlar

İnsana ne kadar önem verilmesi gerektiğini birinci amaç olarak görüyoruz. İnsanın toplum içinde faydalı bir birey olarak yetiştirilmesi için şunlar amaçlanmıştır:

- İnsanın değerini bilmek ve karakterini ruh, fikir, ahlak, vücut ve istek yönünden geliştirmesi ve toplumunda faydalı ve aktif olmasını kazandırmak,
- İnsan haklarını tanıyıp anlamasını ona göre hareket etmesini sağlamak,
- Aile arasındaki bağları güçlendirmek ve sağlam olmasını sağlamayı amaçlar; çünkü aile toplumun çekirdek parçalardan biridir.

5.1.4.2. Dinî Amaçlar

- Allah inancını güçlendirmek ve gönderilen tüm peygamberlere inanmak.
- Allah inancı ve tüm peygamberlere iman etmek ve diğer inançlara saygılı olmak.
- İslam dinini anlamak ve onu gerçek bir büyük insanlık uyanışı olarak, tüm insanlığa gönderildiğini kavramak.
- Dinlerin, kardeşlik, dayanışma, hak ve hoşgörüyü davet ettiğine inandırmak ve insani davranışları temelleştirmeye çalışmak.

5.1.4.3. Vatandaşlık Amaçları

Sosyal ve millî birliğin vatandaşlar arasında sağlanması şu şekilde hedeflemektedir:

- Sağlam vatandaşlık ruhunu uyandırmaya çalışmak; vatan sevgisi aşlamak. Vatana sadık hak ve ödevlerini bilmeyi, kamu haklarını anlayıp ve vatandaşlar arasında dayanışma yapılarını güçlendirmek.

- Irak tarihini iyice kavrayarak insanlığa ne kadar faydalı olduğunu anlamak ve onunla gurur duymak. Vatandaşlar arasında birlik beraberliği sağlamak. Arap ülkeleri ile bağlarını güçlendirmek; insanlık ve uygarlığın yapılanmasını desteklemeye çalışmak.
- Irak toplumunun sosyal, coğrafi özelliklerini bilmek ve içinde bulunan insan ve doğal kaynakları tanıyıp iyi şekilde değerlendirmek.
- Millî birliği kökleştirmek çünkü toplumun sosyal birliğinin göstergesidir. Ayrıca kültürel hakları güvence altına almak ve desteklemeye çalışmak
- Milletın yönetimle iş birliği içinde olma ve ona bağlılığını ortaya koyarak partiye ve devrimine sonsuz itaat etmesidir.

5.1.4.4. Millî Amaçlar

Arap ülkelerine ve birliğine inanmak ve ona göre hareket etmek. Bu da şöyle olmaktadır:

- Millî inancın derinleşmesine ve Arap toplumunun birliğine “dil, tarih, kültür, birlikte hareket, idare, geleceğe bağlılığı güçlendirmeye çalışmak.
- Arap toplumunun uygarlık tarihini anlamak ve onunla övünç duymak ve gelecekle bağdaştırmaya çalışmak.
- Arap ülkelerinin sosyal çevre koşullarını anlamaya çalışmak. Orada bulunan insan kaynaklarını fikir ve ahlak yapılarını anlamaya çalışmak; doğal kaynaklarının zenginlikleri ile gurur duymakla birlikte onlara muhafaza etmeye çalışmaktır.
- Arap milliyetçiliğinin insani yönlerine önem vermek ve üstünde durmak. Demokrasiye önem vermek ve her türlü dinî ve mezhepçilik ayırımına karşı durmak. Arap ülkelerini çağdaş ülkeler seviyesine çıkarmaya çalışmak.
- Arap ülkeleri arasında iş birliklerini projeler sunmak desteklemektedir.
- Arap ülkelerinin karşı olduğu imparyalizimin ve şiyonizmidir. Bunlar Arap ülkelerin parçalamasını ve ekonomik, mali yönden geri kalmasını isteklerini ortaya koymaktır.

5.1.4.5. Demokratik Amaçlar

Özgürlük ve eşitlik temeline dayanarak hayatın sistemini değiştirmeyi esas alan bir amaçtır:

- Toplumda demokrasinin temelini atmada; barışçı, akıllı ve eleştiriye açık milletin çıkarını kollayan ve önde tutan uygulamalara geçmek.
- Herkes hak ve ödevlerde kanun önünde eşittir, ilkesinin temelini ve inancını yerleştirmek. Ayrıca fırsat eşitliğini sağlamak.
- Kamu çalışmalarında herkesin katkısını geniş şekilde almak. Merkezîyetçilik kararlarını göz önünde bulundurmak. Arap topluluğunu yeniden inşa etmek ve demokrasiye katkısını aktif şekilde sağlamaya çalışmak.
- Eğitim ve öğretim uygulamalarında demokratik yöntemlere başvurmak. Öğretmenlerin davranışlarını demokrasiye uygun hâle getirmek. Örgütlerde birlik beraberliği sağlamak.

5.1.4.6. Sosyal Amaçlar

- Devletin toplumun ekonomik yönünü ele almak ve ürünlerini eşit şekilde topluma dağıtmasıdır. Bu şu şekilde yapılır:
- Sosyalist fikri topluma aşılacak; tüm ekonomik alanlarda ve ürünlerin dağıtımında eşitliği elde etmeye ve esas ürünlerin devlet idaresi altına geçmesini sağlamaya çalışmak.
- Genel kalkınmayı iyice anlamak ve dengeli geliştirmek; tüm alanlarda insanı amaç olarak göstermek.
- Eğitim ilişkileri ile diğer toplumsal sistemler arasında genel kalkınma kapsamında anlamlı iş birliği düzenlemeleri getirmek.
- Eğitimi çalışma ve üretim yönüne yönlendirmek, bu konuda onları bilinçlendirmek ve uzmanlaştırmak. Üretim kalitesini artırmak için ve tüketimi en aza indirip tasarruf etmeye teşvik etmeye çalışmaktır.

5.1.4.7. Bilimsel Amaçlar

- Eğitim programlarını uygar bilime dayalı, fikir ve içerik yönünden çağdaş bilime dayalı olmasını sağlamak. Bu amacı gerçekleştirmek için şunlar uygulanır;
- Bilimin ışığında sorunları bilim fikrine dayanarak çözmek ve içerik bakımından güçlendirmek.

- Eski uygarlıkları yeni bilimleri oluşturmada değerlendirmek, özellikle İslam ve Arap uygarlığını geliştirmek bilimsel düşünmede ve izlemde kullanmak.
- Çağdaş bilimsel devrimleri takip etmek, yaptıklarını desteklemek ve Arap ülkelerinde bilimsel araştırmaları desteklemek ve sorunları karşılamaya çalışmak.
- Çağdaş teknik temelleri Arap ülkelerinde güçlendirmek. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak toplumsal ihtiyaçları karşılamak, ayrıca ticaret, ziyaret ve sanayi üretimi desteklemek.

5.1.4.8. Mesleki Amaçlar

Mesleki gelişimleri yakından desteklemek amaçlanmıştır. Bu da şu yönlerde olur; Eğitimde çalışma ve bilgi birikimlerine dayanarak temellendirmek, ayrıca diğer çalışma alanlarında içeriğini fikir, kalkınma ve uygulama yönünden güçlendirmeye çalışmak.

Meslek eğitimin esasi bir temele dayandırılması gerekmektedir. Büyükleri eğitime teşvik etmek ve ilerlemeye, yeniliklere kapıları açık tutmak. Eğitim kurumları ile diğer iş kurumları arasında bağları güçlendirmek ve üretim konularında gelecek için planlar hazırlamak ve ona göre hareket etmeye çalışmak. Ders programlarını ve eğitim araç gereçlerini geliştirmek ve takip etmeye çalışmaktır (İlkokul Sistemleri kanunu, 1978, s. 2-12.).

5.2. Irak Eğitim Sisteminin İlkeleri

Irak Eğitim Sistemi bilimsellik, planlılık, karma eğitim, okul ile ailenin iş birliği ilkesi, her yerde eğitim ilkesi ve idari sistem olmak üzere 6 farklı ilke üzerine şekillenmiş konumdadır. Aşağıda bu ilkelerden kısaca bahsedilmiştir (Kerküklü, 2000, s. 46.).

5.2.1. Bilimsellik İlkesi

Bu konuda her derecedeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araç-gereç ve teknoloji eğitimin ihtiyaçlarına göre yurtdışından temin etmeye

çalışılmaktaydı. Ancak öğretmenler bu gibi araç-gereçlerin nasıl kullanılacağı veya öğrencisine nasıl faydalı şekilde sunacağı konusunda yetersiz kalmaktaydı.

5.2.2. Planlılık İlkesi

Belirli bir plana göre yapılan, yürütülen, düzenlenen her şey, planlılık ilkesinin ana prensibidir. Irak'ta önce iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın planlanarak gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Ardından; eğitim durumu, eğitimin planlanması, eğitim elemanlarının yetiştirilmesi, ders programlarının geliştirilip çağa ve ülke şartlarına uygun eğitim modellerinin oluşturulması, gerekli materyallerin ders programlarına uygun hazır edilişi vb. her şey planlanmalıdır. Eğitim kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara kadro temin etmek de son derece önemlidir. Irak Eğitim Sistemi, eğitimde planlılık ilkesini yeterince hayata geçirebilmiş değildir, demek doğru olur. Irak Eğitim Sisteminde “planlılık ilkesi” Irak'ın yapılanmasında ve kalkınmasında da çok büyük rol oynayacaktır.

5.2.3. Karma Eğitim İlkesi

Irak Eğitim Sisteminde tam olarak karma eğitim ilkesi bulunmamaktadır. Ancak bazı anaokulları ve ilkokullarda uygulanmaktadır. Bazı uygulamalı okullarda bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ailelerin isteğine bağlı olarak bazıları bunu hoş görmektedir. Ancak Irak'ın sosyal yapısına baktığımızda birçok aile bu okulları tercih etmemektedir. Bu sadece ilkokullarda uygulanmaya çalışılmaktadır, ortaokullar ve liselerde görülmesi imkânsızdır. Bence toplum dinî görüşlere, gelenek ve göreneklere çok bağlıdır. Bu yüzden Irak Eğitim Bakanlığı böyle uygulamalara girişmemektedir. Toplumun bilinçlenmesi ve eğitimin rolü bu konuda çok önemlidir.

5.2.4. Okul- Aile İş birliği İlkesi

Irak Eğitim Bakanlığı ilkeleri aileler ile okul arasında sıkı bir bağlantı olmasını önermektedir. Ancak Irak'taki aileler ve okul arasında eskisi gibi sıkı bir bağlılık görülmemektedir. Okul yönetimlerinde görev alan yöneticilerden başlayarak Bakanlığa uzanan zincirdeki halkalar bir ve beraber olarak hareket edecek fiili çalışmalar yapmamalıdır. Aileler çocuklarını okula koşulsuz teslim etmektedir, aldıkları eğitimin

kalitesine ve uygulamalara ve daha pek çok şeye pek önem vermemektedirler. Aileler bilinçlendirilmeli aile-okul- öğrenci iş birliği içinde olacak etkinlikler yapılmalıdır. Bu konuda Türkiye’de aile- okul iş birliği daha bilinçli düzeydedir, denebilir.

5.2.5. Her Yerde Eğitim İlkesi

Bu ilke Irak Eğitim Sisteminde Saddam Rejimi döneminde yer almamaktaydı. Eğitim bu yüzden sadece devlet okullarında veya yine devlet tarafından hazırlanan özel kurslarda verilmekteydi. Bunu birçok siyasi nedenlere dayandırılmak mümkündür. Camilerde toplanan gençler bile devlet tarafından siyasi suçlamalarla tutuklanıyordu. Eğitim kademelerinde görev yapan yöneticiler ve öğretmenler devletin verdiği siyasi talimatlara göre görevlerini sürdürmekteydiler. Bu yasalara ve talimatlara uymayan yöneticiler ve öğretmenler görevlerinden alınarak siyasi suçlamalarla tutuklanıyorlardı. Özgür olmayan ortamlarda “her yerde eğitim ilkesi”nden söz edilemez.

5.2.6. İdari Sistem

Eğitim Bakanlığı, eğitim sistemi ve denetiminden direk olarak sorumludur. Genel eğitim kademelerinden -anaokulu, ilkokul, saneviye(ortaokul ve lise), meslek eğitimi, idadül muallimin (öğretmen okulları- sorumludur. Ayrıca eğitim siyasetine uygun uzun ve kısa dönemli kararlar çıkarmaktadır. Bu kararlar toplantılar, konferanslar, seminerler ve bilimsel araştırmalara göre verilmektedir.

Yükseköğretim yönetimi ise Yükseköğretim ve Araştırma Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Çalışma Bakanlıkları (Sosyal, Sanayi, Sağlık, Ulaştırma, Petrol) gibi çalışanlara meslek eğitimi konusunda da yönetimi ele almaktadır. Devlet tüm eğitim kademelerini ve çeşitlerini anaokulundan üniversiteye kadar maddi bakımdan desteklemektedir. Eğitim Bakanlığı, yönetim ve program, kitap materyal geliştirme tüm eğitim aşamaları için maddi destek hazırlamakta/sağlamaktadır.

Eğitim Bakanlığının (124) kanunu 1971 yılına göre Eğitim Bakanlığının şeması şunlardan oluşmaktadır; Bakan, Bakan Yardımcısı, (10) Genel Müdürlük ve (43) Taşra ve Müdürlük Bölümlerinden oluşur. Ayrıca Teknik ve Bilgisayar, Araştırma

Merkezleri, Öğretim ve Medya, Hukuk, TV Eğitim bölümleri. Merkezi Bakımdan Eğitim Bakanlığı şu genel müdürlüklerden oluşmaktadır:

- Öğretim Planlama Genel Müdürlüğü
- Genel Eğitim Müdürlüğü
- Beden Eğitim Genel Müdürlüğü
- Maliye ve İdari İşlerin Genel Müdürlüğü
- Program ve Eğitim Materyalleri Genel Müdürlüğü
- Takvim ve Sınavlar Genel Müdürlüğü
- Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü
- Meslek Eğitim Genel Müdürlüğü
- Eğitim ve Öğretim Genel Müdürlüğü
- Kürtçe Eğitim Genel Müdürlüğü

Bunların yanı sıra bazı yüksek komisyonlar ve eğitim programlarının geliştirilmesi için heyetler bulunuyor. Şehirlerde 19 genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlükler şehirde eğitim faaliyetlerden sorumludur ve okul binalarının temin etmeye çalışır. Yükseköğretimin idaresi genel müdürlükler ve Yüksek öğretim ve araştırma tarafından yönetilir ancak üniversitelerin yönetimi idari ve fenni bakımından özektir.

Irak Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığının Kanunlarının Hedefleri ve Geçerliliği (Irak Eğitim Bakanlığı, 1991).

Madde “1” :

Bakanlığın Kanunu tüm araştırma ve bilimsel kurumların idari teşkilatlarında geçerlidir.

Madde “2” :

Bakanlık bilimsel araştırma kurumlarının kültürel ve bilimselliğini, teknik bakımından değişiklikler yaparak, çeşit ve kalite yönünden insanların deneyimlerini göz önünde tutarak yaptırmaya çalışmaktadır. Burada amaç gelecek nesilleri bilgi ve kültürel yönden hazırlıklı şekilde yetiştirmektir. Arap topluluğuna ve tarihine inanmalarını güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Ayrıca Bakanlık, Arap ülkeleri ile bilimsel ve kültürel yönden aralarındaki bağları güçlendirmeye çalışmakta ve daha sonra tüm dünya ülkeleri ile aynı amaçları hedef almaktadır.

Madde “3” :

Yükseköğretim Bakanlığının planlama ve denetim merkezi, üniversite ve teknik eğitimin planlarını iyice gözden geçirip tek bir plan hâline getirmesine çalışmaktadır. Devlet çapında bu plan uygulamaya geçirilmeye ve engelleri ortadan kaldırmaya, konferanslar düzenlemeye çalışılmakta; gönderilen heyetleri ülkeler arasında bağlantıların kurulmasına çalışılmaktadır.

Madde “4” :

A. Bakanlık merkezi şunlardan oluşmaktadır;

1. Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı (Bakan)
2. Bakan Yardımcısı
3. Denetim ve Bilimsel Düzeltmeler Kurumu
4. Araştırma ve Planlama ve Takip Dairesi
5. Yurtdışı Okumalar ve Kültürel İlişkiler Dairesi
6. İdari ve Hukuk Müşavirliği
7. Araştırma ve Geliştirme Dairesi.

B. Bakanlık şu ihtisasları üstlenmektedir;

1. Lisans ve yüksek lisans kademeleri için planlamalar düzenlemek, uygulamak ve sonuçlarını takip etmek.
2. Üniversite ve enstitüler için bilimsel, kültürel, öğretim planlarını hazırlamak.
3. Arap ve yabancı ülkeler ile bilim, teknik yönlerinden dayanışma ve antlaşmalar içerisinde bulunmak.
4. Üniversite veya enstitüler açılmasına karar vermek veya tavsiyelerde bulunmak.
5. Okul programlarına karar vermek.
6. Lise döneminden sonra diploma işlerine bakmak ve alınan Arap veya yabancı ülkelerden alınan diplomaları denkleştirmek. Ayrıca “Fahri diploma”ların verilmesinde gerekli olan şartları belirlemek.
7. Bilimsel konferanslar düzenlemek.

C. İdari ve Maliye Görevleri;

1. Yıllık bilanço hesaplamasını yapmak ve Bakanlığın ithalat planlamasını yapmak, projelere karar vermek.
2. Yurtdışı eğitim programlarını uygulamak.
3. Üniversitelerin ihtiyaçlarını gidermek için öğretim görevlilerinin atamalarını düzenlemeye çalışır.
4. Öğretim görevlilerinin nakil işlemlerini belli koşullar altında gerçekleştirmek.
5. Proje ve karar önermek, “bildiri” yayınlamak.
6. Kültür dairesinin memurlarını atamak.

Madde”5” :

Bakan, Bakanlıkta sorumluluk bakımından birinci sorumlu olan kişidir(Bakanlığın siyasetinden, işlerin yürütülmesinden, kararların çıkartılması ve uygulamasından, Bakanlık teşkilatından, mali ve idari, kanun, tüzük çıkarılması...).

Bakan şu yetkileri devredebilir:

- Bakanlık kanunlarına göre aylıkların ve para tahsilatlarının üniversite öğretim görevlilerine ve memurlara dağıtılması.
- En fazla (6) gün üniversitelerde, enstitülerde eğitim- öğretimin durdurulması.
- Bakanın uygun gördüğü bazı görevleri Bakan yardımcısına, üniversite rektörlüğüne devredilebilir.

Madde “6” :

Bakan eğitimle ilgili olan kararları görüşüp, danışarak alır. Eğitimin bilimselliğini sağlamak üzere seçilen bir danışma kurulu üyeleri oluşturur ve gerektiğinde onu davet edip bakanın yerine kararlar verebilir.

Madde “7” :

Bakanlık teşkilatı aşağıda sıralanan görevleri yerine getirmektedir:

Denetim ve Bilimsel Değerlendirme Kurulu

Bu örgüt (2) uzman kişiden oluşur. Üniversitelerin, fakültelerin ve enstitülerin uygulama işlemlerinin doğru olup olmadığını denetleyen bilimsel ve idari yönlerden

görevde çalışanların doktora diplomasına sahip olması gerekir ve üniversitede en az (10) yıl öğretim görevlisi olarak çalışmış olmalıdır.

Araştırma, Planlama ve Takip Dairesi

Üniversite ve enstitülerin planlarını toplayıp, birleştirmek ve değerlendirmeye çalışır. Bunları yaparken planların ve projelerin geliştirilmesini genel olarak ekonomik bakımdan inceler. Müfredatı geliştirmek, öğrencilerin üniversiteye kabulü ve dağıtılmasını koordine etmeye çalışır. Bu dairenin başında olan genel müdürün en az (10) yıl hizmet sahibi olmalıdır.

Yurtdışı Okumalar ve Kültürel İlişkiler Dairesi

Yurtdışına gönderilen öğrencilerin okuyacakları okulları belirlemek ve takip etmektir. Aldıkları diplomaların denkleştirilmesini yaparak denetler. Antlaşmaları imzalar. Bunun başına gelen genel müdürün doktora diplomasına sahip olması gerekir ve en az (10) hizmet yılına sahip olması koşulu aranır.

İdari ve Hukuk Müşavirliği

Kanuni işlemlerden sorumludur. Bakanlığın hesap düzenini düzenlemekle görevlidir. İdari ve personel işlerini takip eder. Halkla ilişkiler işlemlerini üniversitelerde, fakültelerde ve enstitülerde düzenler. Bu görevi üstlenen genel müdürün en az lisans diplomasına ve en az (10) yıl hizmet yapmış olması gerekir.

Araştırma ve Geliştirme Dairesi

Eğitim kurumlarının siyasetini belirler ve sonuçlarını ve yapılan yükseköğretim araştırmalarını takip eder. İlk ve yükseköğretim programlarını geliştirir. Araştırma merkezlerinin çalışmalarını bilimsel yönden geliştirmeye çalışır. Bu görevi üstlenen kişinin en az doktora diplomasına sahip olması ve en az (10) yıl hizmetinin olması gerekiyor.

Madde “8” :

Adı geçen üniversiteler Bakanlık teşkilatına bağlılar;

- Bağdat Üniversitesi
- Musul Üniversitesi
- Basra Üniversitesi

- Salahattin Üniversitesi
- Mustansiriye Üniversitesi
- Teknolojik Üniversitesi
- Tikrit Üniversitesi
- Kadisiye Üniversitesi
- Enbaar Üniversitesi
- Küfa Üniversitesi.
- Babil Üniversitesi
- Irak Tıp Uzmanlıklar Kurulu
- Teknik Eğitim Kurulu
- Psikolojik Araştırma Merkezi
- Irak Bilgisayar ve Bilişim Kurulu
- Kanser Araştırma Merkezi
- Diyala Üniversitesi
- Kerbela Üniversitesi
- Zikar Üniversitesi.

Madde “9” :

Üniversite yaşam formülünü büyütür ve geliştirmeye çalışır. Üniversite kampüsünde güvenliğin ve merkezi bilimsel, kültür ve teknik yönünde geliştirmekten sorumludur. Bilimsel araştırma yapmakla yükümlüdür. Böylece gelişmiş ülkelerle arasındaki farkları en aza indirmeye çalışır.

Madde “10” :

Kolejler, bilimsel araştırma merkezleri ve yüksek öğretim kurumları üniversite ile ilişkilidir. Kişisel ahlak ve idari özerkçiliği, mali ve hukuki ehliyet hedeflerine ulaşmak için konsey işlerini yönetir.

Bakanlık, üniversite, kurumlar, fakülte ve bilimsel araştırma enstitülerde “sandıklar” oluşturulur. “ Yüksek Öğretim Sandığı” maddi ve idari yönden oluşmaktadır:

- Okul ücretlerini,
- Akşam okullarının ücretlerini,
- Gelirleri uygulama türetilen Devrim Komuta Konseyini (160 ncı kararı 4.2.1985 tarihli),

- Özel fakülteler ve üniversitelerden alınan ücretler ve vergiler, Fon Tahsis Merkez Bakanlığını,
- Bilimsel ve danışma gelir hizmet bürolarını,
- Hizmet ve faaliyet gelirlerini,
- Menkul ve gayrimenkul malların yatırımından edinilen kârı,
- Alınması mevzuata göre alınan hibe, bağış katkılarını,
- Yükseköğretim sandığından harcamalar belli kurallar ve prosedürlere, amaçlara ve kararlara uygun olarak düzenler .

5.3. İlköğretim

Irak'ta ilköğretim eğitiminin süresi altı yıldır ve 6-11 yaş öğrencilerini kapsamaktadır. Eğitim sistemi içerisinde ilköğretim eğitimi zorunlu olup ilköğretim kademesinde 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarına ait öğrenci sayısı istatistikleri şu şekildedir; (Irak Eğitim Bakanlığı, 2006.).

Tablo 7
İlkokula Kayıt olan Öğrencilerin Sayısı

Yıl	Erkek	Kız	Öğrenci Sayısı
2003-2004	2080213	1310122	3390335
2004-2005	2115128	1652241	3767369
2005-2006	2202721	1738469	3941190

Kaynak: Eğitimin Gelişimi, Irak ile ilgili Millî Rapor, Eğitim Ve Araştırma Merkezi, (2006, s. 23.).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 2003 yılından sonra öğrenci sayısında ve özellikle kız öğrenci sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Genel ortalamada erkek öğrenci sayılarında 2003-2006 arası dönemde %10 seviyesinde bir artış yaşanırken kız öğrencilerde bu artış %30 seviyesindedir.

Irak'ta; ilköğretim 6-11 yaşları arasındaki çocukları, kapsamaktadır. Bu dönemdeki eğitim (6-11 yaş) zorunludur. Devletçe finanse edilmiş tüm yeteneklerin öğrencilere genel eğitim ile sağlanmaktadır. Son dönemde ülke nüfusunun tamamının eğitim kademesinden geçtiğini söylemek mümkündür.

5.3.1. Giriş Ölçütü

Irak'ta her okula kabul koşulları Irak Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. İlkokullara giriş koşullarına uygun olduğu sürece anne-babalar çocukları için istedikleri okulu seçmekte özgürdürler ancak ortaokul ve liselere giriş ise Eğitim Bakanlığı koşulları doğrultusunda gerçekleşmektedir.

5.3.2. Sınıf Mevcutları/Seviye Grupları

Irak'ta Eğitim Bakanlığı, 6-11 yaş grubundaki çocuklar için sınıf mevcudu sayısını: 35 öğrenci olarak “üst sınır” koymuş diğer yaş grupları için ölçüt belirtmemiştir. Öğrenciler ilk kademelerde, belirlenmiş sınıflarda eğitim görürler yani öğrencilerin yetenekleri ya da başka özellikleri göz önünde bulundurulmadan rastgele gruplara ayrılırlar. Her öğrenci eğitim basamaklarında önce eşit şartlara sahip olarak görülür ve seviye grupları oluşturulmaz.

5.3.3. Program Düzeni ve İçeriği

Irak'taki eğitim programına göre zorunlu eğitim “İlkokul kademesi”dir. Bu Kademe: 6-11 yaş dönemlerini kapsamaktadır. Orta okul kademesi ise 3 yıldan oluşmaktadır. Bu kademe öğrenciler temel derslerin yanı sıra geometri, cebir, fizik, kimya gibi derslerde yetiştirilmektedir. Lise kademesi ise yine 3 yıldan oluşur ve öğrenciler bu kademe kendilerine sözel veya sayısal baranş seçmek zorundadır. Lise sonda üniversiteye hazırlanan iki farklı baranşta da sorular ona göre hazırlanır ve öğrenciler aldıkları puana ve yaptıkları tercihlere göre üniversite seçimlerini yapmaktadırlar.

5.3.4. Genel Not Değerlendirmesi

Irak'ta not sistemi değerlendirme, öğrencilerin zorunlu eğitime girişinde ve yukarıda belirtilen her kademenin sonunda yapılmaktadır. İlkokul birinci ve dördüncü sınıflarad onluk sistemine dayanırken diğer sınıf ve kademelerde yüz üzerinden derecelendirmeler yapılmaktadır. Zorunlu eğitim sonunda, öğrenciler “Ortaöğretim Genel Eğitim Sertifikası Bakalorya Sınavı”na girerler. Bu sınav temel konularda düzenlenir fakat mesleki açıdan bulunması gereken yeterlilikleri ölçtüğü söylenemez.

5.4. Sanaviye Eğitimi (Ortaöğretim)

Irak'ta günümüzde sanaviye (ortaöğretim) kademesi iki ortaokul ve lise olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır; saneviye eğitimi olarak adlandırılan ortaöğretim eğitim türü, ilkokul kademesinden sonra gelmekte ve üniversite eğitiminden önce gelen bir eğitim kademesi olarak tanımlanmaktadır. 12-17 yaş öğrencileri kapsar ve 2 aşamadan oluşur. Bu aşamada ilk bölüm olan ortaokul eğitiminin süresi 3 yıldır ve 12-14 yaş öğrencileri kapsamaktadır. Burada öğrenci ilkokul eğitimini tamamlar. Bilgi, dil ve kültür bakımından öğrenci zenginleştirilir. Irak'ta zorunlu eğitimin süresi dokuz yıla çıkarılmaya çalışılmıştır, ancak Irak'ın Körfez Savaşı'na katılması bunu engellemiştir (İlkokul Programı, 1991, s. 6.).

İdadiye olarak adlandırılan lise eğitiminin süresi 3 yıldır ve 15-17 yaş öğrencileri kapsar. Bu eğitimin görevi, öğrenciyi üniversite okumasını sağlamak ve hayata hazırlamaya çalışmaktır. Bu aşamada öğrenciler ihtisas almaya yönlendirilir. “Edebiyat Bilimlerinde” veya “Fen Bilimlerinde” lise birinci sınıftan sonra lise eğitimi sözel ve sayısal bölümler olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Irak'ta bu döneme ait eğitim türleri: ortaokul, ileri eğitim, altıncı sınıf eğitimi, ileri eğitim kolejleri, üçüncü kademe kolejleridir. Irak'ta ortaokullarda genel eğitim verilmektedir. İleri Eğitim Kolejleri mesleki eğitim sunmaktadır. Ortaokulun Üçüncü Kademesinde yani son yılında öğrenciler yine Bakalorya sınavına katılmak ve geçmek zorundalar ki değişik liselere ve mesleki liselere kayıtlarını yaptırıp eğitimlerini sürdürebilsinler.

5.4.1. Giriş Ölçütü

Irak'ta bazı okullar ve kolejler Orta Öğretim Genel Eğitim Sertifikası sonuçlarını dikkate alarak bazı bireysel yeterlilik şartları aramaktadır. Öğrenciler kendi seçtikleri alanlardaki okullara başvuramazlar ancak sınavdan aldıkları sonuçlar bunu belirler. Bu dönemde eğitim yine devlet okullarında gençler için ücretsizdir.

5.4.2. Program Düzeni ve İçeriği

Irak'ta konu merkezli programlar uygulanmakta ve Eğitim Bakanlığında belirlenen müfredat dahilinde genel eğitim programları hazırlanmaktadır.

5.4.3. Genel Not Değerlendirme

Irak'ta zorunlu eğitim sonrasında öğrencilerin değerlendirmesinde, adayların özel meslekleri için bazı zorunlu yetenekleri göstermesi gerekmektedir. Değerlendirmeler kişilerin niteliklerine göre veya yazılı, sözlü ve uygulama sınavlarına göre veya sürekli değerlendirmelere göre gerçekleştirilmektedir.

Öğrencilerin durumlarını değerlendirebilmek için ise yazılı, sözlü ve uygulama sınavları yapılmaktadır.

5.5. Öğretmen Yetiştirme

Öğretmen yetiştirme Irak'ta iki biçimde gerçekleştirilir: Ortaokulu bitiren öğrencilerin alındığı öğretmen enstitülerine idadiyeyi (lise) bitiren öğrenciler kabul edilmekte olup bu okulların eğitim süresi bu aşamada 2 yıldır.

İkincisi, genellikle dört yıllık bir üniversite derecesi veren eğitim ve teknik eğitim fakülteleridir. Bakanlık ihtiyaç duyduğunda, pedagojik formasyon almış olmak koşulu aranmamaktadır bunun yerine ilçe, kasaba ve köylerde 3 yıl zorunlu hizmet yapmak şartı aranmaktadır. Bakanlık, diğer yüksek öğretim kurumları mezunlarını da gerekirse öğretmen olarak atamaktadır.

5.6. Yüksek Öğrenim

Irak Eğitim Sistemi içerisinde yüksek öğrenimin eğitim süresi üniversitelere göre çeşitlilik göstermekte olup 3 ila 6 yıldan oluşmaktadır. Bu kademedeki bulunan öğrencilerin yaşları 18-22'dir. Irak'ta bulunan üniversitelerin tüm dallarında okumaktadırlar. Ayrıca iki yıllık enstitülerde okuyan öğrencilere farklı meslekler kazandırmaya çalışılmaktadır. Üniversiteden mezun olan öğrenciler master ve doktora diploması almak için yüksek lisans eğitimi yapabilmektedir.

Irak'ta yüksek öğretimde okullaşma oranı 1990'lı yıllara göre 2003 yılından sonra düşüş göstermiş ve yaklaşık % 55'e seviyelerine gerilemiştir. Yüksek öğretim okullarında eğitim süreçleri 2 ila 3 yıldan oluşurken; üniversiteler 4 -5 yıldan oluşmaktadır. Bu gerileme ve düşüşlerin nedenine bakılırsa, Irak'ta güvenlik sağlanamadığı için birçok öğretim üyeleri ve bilim adamları kaçırıldı veya öldürüldü.

Irak'ta üniversitelerin yönetimi rektörler tarafından iadre edilmektedir. Bu husuta Üniversite yönetim kadrosunda yer alan rektörlerin yanı sıra diğer üyeleri şu şeklide sıralayabiliriz;

- Genel sekreter /Üye.
- Dekanlar /Üyeler.
- Üniversite Dekan Yardımcıları /Üyeler.
- Öğretim görevlilerden (2) üye rektör, dekanlar ve üniversite konseyinden (2) yıllığına seçilir tekrar bu seçim yenilenebilir.
- Öğretmenler Birliği Derneği Başkanı, üniversite öğretim üyeleri tarafından aday gösterilir.
- Üniversite Konseyinin, (2) yıllığına üniversite dışından iki üye uzman edinmeleri ve konseye katılmalarını sağlaması gerekir. Bir daha aynı kişiler seçilebilir.

Eğitim Bakanlığının Yönetimsel Yetkinlikler

Eğitim Bakanlığı'nın Rektörlere devredebildiği bazı yönetsel yetkinlikler;

- Diğer ülkelerde bulunan eğitim kurumları ve Üniversitelerle kültürel anlaşmalar önermek; Bakanlığın onayını aldıktan sonra bu anlaşmaları uygulamaya geçirmek.
- Iraklı olmayan öğretim üyeleriyle sözleşmeler düzenlemek.
- Master ve ona eşit olan diploma sahiplerini tayin etmek.
- Yurtdışına öğrenci veya öğretim görevlilerini göndermede tavsiyelerde bulunmak.
- Bilimsel ve idari kadrolar için kurslar düzenlemek, karar çıkarmak ve uygulamak.

- Öğrenciler için yaz okulları açılmasına karar vermek ve öğretim kadrolarını bu iş için hazırlamak; uygulamasını da takip etmek.
- Bakanlığın kabul etmesinde sonra Yurt içinde izinleri onaylar.
- Fakülte, enstitü merkezlerinde bilimsel ve idari uygulama kararları vermek.
- Mali Yetkinlikler.
- İlgili kurumlarla anlaşarak yıllık bilançoları düzenlemek ve uygulamaya karar vermek.
- Kesin hesaplar (sonuç) kararı vermek.

Ayrıca Irak'taki üniversite konseyleri de bazı yetkileri Rektöre devredebilirler.

Madde "17" :

Irak'ta Üniversite Rektörlerinde aranan koşullar ve atama şekli;

- Rektör Cumhurbaşkanlığının özel kararı ile atanır.
- Ataması yapılan Rektörün babası ve annesi Iraklı olmalıdır. Doktorasını yapmış olmalıdır.
- Üniversite Rektörü direk Bakanla bağlantı içindedir. Göreve beş yıllığına atanır eğer uygun görülürse ve kendisi de kabul ederse bir daha "Rektörlük" mevkisine geçebilir veya başka bir üniversitede görevlendirilebilir.

Madde "18" :

Üniversite Rektörü şu yetkilere sahiptir:

- Üniversiteyi temsil etme hakkına sahip . Üniversite konseyini acil ve normal toplantılara çağırmak ve alınan kararları uygulamak.
- İdari, mali ve bilimsel işlerini üniversite konseyinin kararlarına göre yönetmek.
- Üniversitenin kanun ve tüzüklerine göre menkul ve gayrimenkul malların verilmesine karar vermek.
- Muayene ve büroların kazançlarını dağıtmak ve bunun %20 sini üniversitenin özel hazinesine aktarmak ve bunu eğitim ve araştırmalara harcamak. %80 kalan kazancı ise işçilere ve çalışanlara harcamak.
- Bazı uygun görülen yetkileri dekan ve yardımcısına aktarmak.

5.6.1. Giriş Koşulları

Irak'ta yüksek öğretim kurumları özerk bir yapıya ve politikaya sahip değildir. Yüksek öğretime girişte bazı özel şartlar gerekmektedir. Merkezi sınavdan (Bakalorya sınavı) öğrenciler aldıkları puanlara göre yüksek öğretimde yerleştirilmek üzere seçim yaparlar. Üniversiteler, gerekli görürlerse kurumlarında özel sınav yapabilmektedirler.

5.7. Mesleki ve Teknik Eğitim

Mesleki ve teknik eğitim, lise kademesinde verilen bir eğitim türü olup meslek lisesi olarak adlandırılan okullarda eğitim vermektedir. Bu aşamaya 15-17 yaş grubundaki öğrenciler alınmaktadır. Meslek ve uygulamaya yönelik “sanayi, ziraat ve ticari eğitimlerden oluşur. Öğrenciler bu alanlarda meslek sahibi yapılmaya çalışılır. Bunların yanı sıra diğer bir meslek grubundan olan öğretmen okulları vardır (idadül muallimin) ki ortaokulu bitiren öğrenciler bu okullara girebilirler; eğitim süresi bu okullarda 5 yıldır.

6. UNESCO TARAFINDAN YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 2003 yılında yayınladığı “IRAK ve Eğitim Sistemi” adlı raporunda Irak Eğitim Sisteminin genel yapısından ilköğretimden yüksek öğrenime kadar çeşitli okul türleri ve eğitim altyapısı irdelenmiş ve sistemin eksiklik ve gereksinimleri ortaya konmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise sistemin unsurları hakkında tek tek önerilerde bulunulmuştur. (UNESCO, 2003.).

UNESCO'nun araştırmalarına göre Irak genelindeki öğrenci sayısı: 1.275.427 olarak gösterilmektedir. 1990 yılı UNESCO verilerine göre Irak Eğitim Sistemi: Orta Doğu'nun en mükemmel eğitim sistemine sahip; okuryazarlık oranı %99 olarak kayıtlara geçmiştir.

Yine UNESCO'nun 1989 yılı araştırmasına göre Türkiye, on iki geri kalmış ülke arasında gösterilmektedir. Irak'ta zorunlu eğitim çağındaki öğrenci sayısı giderek düşüş göstermektedir. Öğretim dili Arapçadır. Fakat Irak'ın Kuzeyinde Kürtçe dili de programda yer almaktadır ve her bir yerel yönetimde Kürtçe eğitim yapan bir okul bulunmaktadır.

UNESCO tarafından da belirtildiği üzere, bugün, Irak Eğitim Sisteminin önemli problemlerinden birisi de güvenlik sorunudur. Öğretmenler ve öğrenciler, fidye için kaçırılmakta, sürekli ölüm tehditleri almaktadırlar.. Bütün bunların yanında, Irak ekonomisinin kötü durumu vaziyeti daha da kötüleştirmektedir. Irak'ta pek çok aile çocuklarını okula göndermemeyi tercih ediyor ve onları temizlik görevlisi ya da dilenci olarak sokaklarda çalışmaya zorluyorlar. (İdris, 2008, s.16.).

Irak Eğitim Bakanlığı resmî verilerine göre günümüzde Irak'taki 3,5 milyon öğrenciden sadece %30'unun derslere devam ettiği bildirilmektedir. İngiliz sivil toplum kuruluşu “Save the Children”ın geçen yıl açıkladığı oran ise %75'tir. Bu anlamda, derslere devam edenlerin oranının geçen yıldan bu yana yarı yarıya azalmış olduğunu

söyleyebiliriz. Mart 2003'teki Amerikan işgali öncesinde ülkedeki okula devam oranı %100'e yakın iken günümüzde bu oran %30 seviyesindedir. (Irak Eğitim Bakanlığı, 2006).

1990 yılı UNESCO verilerine göre Irak Eğitim Sistemi Orta doğunun en mükemmel eğitim sistemine sahip olduğunu ve Okur-yazar oranının %99 olduğunu kayıtlarda görmemiz mümkündür. 2003 yılındaki işgal sonrası durumdan eğitim oldukça olumsuz etkilenmiştir ve günümüzde Irak'ta zorunlu eğitim çağındaki öğrenci sayısı da giderek düşüş göstermiştir. (UNESCO, 2003).

Bütün bu rakamlar ve raporlar bize Irak Eğitim Sisteminin durumunun geçmişten bugüne ne derece vahim hâle geldiğini ve yaşanan savaş ve işgallerin eğitim sistemini oldukça olumsuz etkilediğini göstermektedir.

7. GENEL DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze kadar gelen süreçte Irak Eğitim Sisteminin, çok farklı süreçlerden geçtiği görülmektedir. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, işgaller ve diğer olumsuz durumlar eğitim alanındaki faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Küreselleşen dünyada yaşanan değişim ve yenililiklere rağmen günümüzde hâlâ geleneksel yapısını sürdürme eğiliminde olan Irak halkı, hâlâ geleneksel bir sınıf yetiştirmeye devam etmektedir.

Irak Eğitim Sistemi, dünyadaki genel eğitim sistemlerine kıyasla daha katı, bireyselleştirilmemiş bir eğitim hizmeti sunmaktadır. Eğitim sisteminin yönetsel yapısının ise, merkezi odaklı ve tek bir bakanlığa bağlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Irak'ta Eğitim ve Bilim Bakanlığı adı altında ayrı bir bakanlık daha mevcut olup işlevi, Eğitim Bakanlığına göre daha kısıtlı olmakla birlikte Bakanlık bünyesinde Eğitim Bakanlığı ile benzer görevlerdedir.

Irak'ta okul öncesi eğitim zorunlu değildir. Hâlihazırda okullaşma oranları açısından okulöncesi eğitimde önemli bir eksiklik hissedilmektedir. Bunun yanı sıra Irak'ta çocuklar 6 yaşında zorunlu eğitime başlamaktadır.

Irak'ta zorunlu eğitim çağı ilköğretim öğrencilerini diğer bir deyişle 6-11 yaş arasını kapsamakta olup toplamda zorunlu eğitim süresi 6 yıl olarak belirtilmiştir. Ayrıca Irak Eğitim Programına göre zorunlu eğitim: 4 ana kademeye ayrılmaktadır. Bu bilgiler ışığında, zorunlu eğitim süresinin daha uzun olması gerektiği beklenmelidir. Yaşanan savaşlar ve işgaller sebebi ile Irak halkının bu konuya öncelik veremeyeceği ortadadır fakat bu konuda atılacak adımlar ilerleyen yıllarda eğitim sistemin daha kötü koşullara sahip olmasının önüne geçilebilmesi için önemlidir. En azından kademeli olarak zorunlu eğitim seviyesinin lise seviyesine çekilmesi ve öğrencilerin mesleki eğitime yöneltilmesi Irak nüfusunun gelecek yıllarda mesleki anlamda sıkıntılar yaşamamasını ve vasıflı, çalışan bir nüfusa sahip olunması sağlayacak önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Irak Eğitim Sistemi ile belirtilmesi gereken önemli ve güzel bir husus da genel değerlendirme anlamında “zorunlu eğitim”e büyük önem verilmesi hususudur.

Öğrencilerin zorunlu eğitime girişinde ve her kademenin sonunda genel değerlendirmeleri “Bakalorya sınav adı verilen genel bir değerlendirme sınavı kapsamında tespit edilerek değerlendirilmektedir. Bu durum genel anlamda verilen eğitimin ölçümlenmesi ve geriye dönük değerlendirmeler yapılabilmesi için önemli bir kıstas olarak belirtilmelidir.

Orta öğretim sürecinde ise meslekî eğitime daha fazla önem verildiği görülmekte ve ara eleman yetiştirilmesi konusunda öğretim kurumları işlevsel görevini yerine getirmektedir. Özellikle son 30-40 yıllık süreçte bu konuda okullaşma açısından önemli gelişmeler kaydedildiği ortadadır.

Fakat buna rağmen fiziki ihtiyaçlar arasında okullaşma oranı zayıf kalmakta, okul ihtiyacı Irak'ta hâlen devam etmekte olup öğrenci sayısını karşılayacak düzeyden uzaktır. Bu nedenle derslik başına düşen öğrenci yoğunluğu da makul sınırların çok üstünde seyretmektedir. Irak'ta yüksek öğretimde en yetkili karar organı, Yüksek Öğretim Bakanlığıdır. Ayrıca yüksek eğitime giriş, merkezi bir sınavla gerçekleşmektedir.

Son olarak “özel eğitim”e Irak Eğitim Sistemi içinde önem verilmediği görülmektedir. Bu hususta özellikle yüksek öğretim kurumu giriş sınavına hazırlık sürecinde gelişmeler sağlanması faydalı olacaktır.

Öğretmen yetiştirme hususunda ise Irak'ta öğretmen yetiştiren “Öğretmen Enstitüleri, Eğitim Fakülteleri ve Teknik Eğitim Fakülteleri” görmekteyiz. Bu okullar nitelikli öğretmen yetiştirilmesi hususunda hizmet vermekte olup yine de yeterli gelmeyen branşlarda Irak'taki üniversitelerin başka alanlarından mezun olanlara zaman zaman verilen formasyon ile öğretmen yetiştirilmektedir.

Irak'ta bireylerin ve öğrenci gruplarının öğrenme ve değerlendirilmesi süreçlerine fazlası ile önem verildiği görülmektedir. Değerlendirmeler genellikle standartların belirlenmesi sürecinde önemlidir ve öğrencilerin daha sonraki yaşamları ve öğrenmeleri gereken hususların tespitinde önemli yer tutmaktadır. Bu kapsamda Irak Eğitim Sisteminin öznel bir yapıda olduğunu gözlemlemekteyiz. Aynı zamanda bu durumun mevcut eğitim sisteminin yönetsel yapısından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Küreselleşme olgusu paralelinde gelişen eğitim programları açısından Irak Eğitim Sisteminin manevi, ahlaki, sosyal ve kültürel konulara değer veren bir eğitim sistemini savunduğunu görmekteyiz.

Irak'ta öğrencilerin, küçük yaşlardan itibaren başarıları, ilgileri, istekleri ve yetenekleri çeşitli değerlendirmelerle ortaya çıkarılması, bu özelliklerine göre eğitim ve öğretim hayatına devam etmelerini sağlanmamıştır. Bu konuda Irak Eğitim Sisteminin Avrupa'da veya Türkiye'de yer alan farklı eğitim sistemlerinden yararlanarak yeni düzenlemeler gerçekleştirmesi ve bu gibi hususlara yönelik değişiklikler gerçekleştirmesi sistemin devamlılığı açısından atılması gereken adımlardır.

KAYNAKLAR

- Akdağ, M. (2009), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası - Celâli isyanları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akgündüz, H. (1997), *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul: Ulusal Yayınları.
- Akgündüz, H. (1998). *Medreseler ve Üniversiteler (Türk ve İngiliz örnekleri üzerinde mukayeseli bir inceleme)* Diyarbakır: Ulusal Yayınları.
- Aksel, M. (1956), *Eski Mahalle Mektepleri*, Eğitim Hareketleri Yayınları, No: 18-19.
- Akyüz, Y. (1990), *Darülmualiminin İlk Nizamnamesi*, İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Pegem A. Yayıncılık.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Aydın, M. Z. (1996). Sosyo-Kültürel Açından Bugünkü Tunus, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 26-38.
- Başaran, İ. E. (1993), *Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Bozdemir, İ. (1991). *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim Ve Öğretim*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çağatay, N. (1993). *İslam Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çakıroğlu, O. (1987). *Cumhuriyet Döneminden Bu Yana Sosyal Bilgiler Öğretmeni Yetiştirmenin Dünü, Bugünü, Yarını*. Gazi Üniversitesi Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu. Ankara.
- Çelebi, A. (1983). *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*. (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla Ders programlarının yıllık kitabı. (1972). Bağdat, Irak: Yerel İdarecilik Yayınevi.
- Dursun, D. (1985). *Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal Ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler*. Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 26, (126-140).
- El-Hilali, A. (2000), *İngiliz Egemenliğinde Irak Eğitim Tarihi 1921-1932*, Bağdat, Irak: Dar El- Şuun El- Sekafiye Yayınevi.
- El-Züvelif A. (1979). *Irak Eğitim Merkezlerinin Sorunları ve Geliştirme Yöntemleri*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- El-Hayyat, C. (1971). *Irak'ın Yakın Tarihi*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- El-Hac T. Y. (1967). *Okullara Öneriler*, Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Ergün, M. (1996). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.

- Ergün, M. (2000). *Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemi*. Yeni Türkiye Dergisi, 32, 735-753.
- Ergün, M. (2001), *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış*. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi. Tebliğler (12-15 Nisan 1999). İstanbul: İRCİCA Yayınları.
- Ergün, M. (1987). *Başlangıçtan Fatih Zamanına Kadar Medreseler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara.
- Hasan A. M. (1990). *İlkokul Sınıf Danışman Kılavuzu*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Irak Arap Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı. (2005). *Irak Eğitim Sistemi*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (1975). *Eğitim İstatistiğinin Yıllık Raporu*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Müdürlüğü Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (1977). *Liselerin Eğitim Sistemi*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (1977). *Öğretmen Yetiştirme Sistemi*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (1990). *Irak'ta Eğitimin Geliştirilmesi (Irak Eğitim Bakanlığın Raporu)*, Bağdat, Irak: Dar El-Vesayık Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (1991). *İlkokul Programı*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (2002). *Meslek Eğitimin Sistemleri*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı. (2002). *Yükseköğretim Ve Bilimsel Araştırma Bakanlığının Kanunları*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi. (2004). *Irak'ta Eğitimin Gelişimi Millî Rapor*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi. (2005). *Irak'ta Eğitimin Gelişimi Millî Rapor*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi. (2006). *Irak'ta Eğitimin Gelişimi Millî Rapor*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Irak İçişleri Bakanlığı. (1936). *Irak Resmi Kılavuzu*. Bağdat, Irak: Irak İçişleri Bakanlığı Yayınevi.
- Irak İlkokul Öğretim Müdürlüğü. (1978). *İlkokul Sistemleri*. Bağdat, Irak: Irak Eğitim

- Bakanlığı Yayinevi.
- İdris A. (2008). *Uygarlık Bahanesi Altında Yapılan Büyük Savaş*. Bağdat, Irak: Millî Yayıncılık.
- Kazıcı, Z. (1991). *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kerküklü, A. (2000). *Irak Eğitim Sistemi*, Bağdat, Irak: Dar El-Şuun El-Sekafiye Yayinevi.
- Kılıç, R. (2011). *Türk Eğitim Öğretim Tarihinde Selçuklu Medreselerinin Yeri*, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34, 95-108.
- Muhammed C. A. (2009). *1299-1924 Arasında Osmanlı Devleti*, Kahire, Mısır: Dar El-Selam Yayinevi.
- Muhammed M. N. (1981). *Yeni Milliyetçi Hareketleri Tartıda*. Birinci Baskı. Beyrut, Lübnan: El Haremeyin Yayinevi.
- Oğuzkan, A. F. (1993). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Gül Yayınları.
- Okçabol, R. (2005). *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Osmanlı Döneminde Kerkük'te Eğitim Tarihi*. (2005). İstanbul, Türkiye: Kardeşlik Dergisi.
- Salah H. (1977). *Eğitim Programlarında Temel Değişiklikler*. Bağdat, Irak: Dar El-Cahız Yayinevi.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemlerinin Oluşumu Ve Dönüşümü*. Ankara: TTK Yayınları.
- Tekindağ, Ş. (1973). *Türk Yüksek Öğretiminin Geçirdiği Aşamalar ve İstanbul Üniversitesi, Medrese Dönemi ve Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (Onuncu Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005) *Yazım Kılavuzu* (24. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk, E. (1999). *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- UNESCO, (2003). *Education In Iraq*, Fact Sheet.
- UNESCO, (2004). *Situation Analysis Of Education In Iraq 2003*, Fact Sheet.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Yakıt, İ. (2000) *Osmanlı İlmiye Teşkilâtı Ve Şeyhülislamlar*. Türk Yurdu Dergisi, 19-20, 148-149.